

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΕΤΟΣ ΚΕ'.

ΜΑΪΟΣ 1962

ΑΡΙΘ. 231

ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΝ ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Ένα από τὰ σπουδαιότερα ἐπιτεύγματα τῆς συγχρόνου Τεχνικῆς εἶναι ἡ κατασκευὴ ἠλεκτρονικῶν ἐγκεφάλων (ἢ τῶν ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν, ὡς λέγονται ἀκριβέστερον), οἱ ὅποιοι τὰ μέγιστα δύνανται νὰ βοηθήσουν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ τὴν ἐν γένει ἐργασίαν του. Μερικοὶ ἰσχυρίζονται καὶ πιστεύουν ὅτι πολὺ σύντομα ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος θὰ ὑποκαταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν σκέψιν καὶ τὴν καθόλου πνευματικὴν ἐργασίαν. Πιστεύουν δηλαδὴ ὅτι ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος ἐξελίσσεται εἰς μίαν ὄντοτητα, ἴσῃ ἢ καὶ ὑπερτέραν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία θὰ ἔχῃ ὅλας τὰς ιδιότητας καὶ τὰ προσόντα τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ αἰσθήσεις, αἰσθήματα, σκέψιν, πνευματικὴν ζωὴν κλπ., εἰς οὐδὲν ὑστεροῦσα πλέον αὐτοῦ.

Εἰς ἀντίκρουσιν τῶν ἀνωτέρω ἰσχυρισμῶν καὶ ἀντιλήψεων, ὁ Καθηγητὴς κ. Γ. Κοντόπουλος, εἰς ἄρθρον του δημοσιευθὲν εἰς τὰς «Ἀκτίνες» τοῦ 1961 (βλ. σελ. 203-207, 244-248 καὶ 288-293) ἐκθέτει λεπτομερῶς τὰς ιδιότητας, τὰς ὁποίας ἔχει, ὡς καὶ ἐκείνας τὰς ὁποίας πιθανὸν νὰ ἔχῃ εἰς τὸ μέλλον ἕνας ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος, μὲ ἀντιπαραβολὴν τῶν οὐσιωδῶν μειονεκτημάτων του ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τὰ ὁποία οὐδέποτε θὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ γίνῃ ἰσότιμος πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ θὰ τὸν κρατοῦν συνεχῶς εἰς κατάστασιν μηχανῆς-βοηθοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ μειονεκτήματα ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν δημιουργικότητα καὶ ἐφευρετικότητα τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, εἰς τὴν διαίσθησιν, εἰς τὸ συναίσθημα καὶ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἁξιών.

Ἐνταῦθα θὰ ἀσχοληθῶμεν εἰδικώτερον μὲ μίαν ἐκδήλωσιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἴσως ἀπὸ τὰς πλέον ὠραίας, τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, διὰ νὰ διαπιστώσωμεν ποῖα καὶ πόσα καθαρῶς προσωπικὰ στοιχεῖα ὑπεισῆλθον καὶ ὑπεισέρχονται εἰς ταύτην, στοιχεῖα ἀναποσπᾶστος συνδεδεμένα μὲ τὸν ἄνθρωπον, τὰ ὁποία οὐδεμία ἠλεκτρονικὴ μηχανὴ διαθέτει ἢ θὰ εἶναι ποτὲ ἰκανὴ νὰ διαθέσῃ.

★

Μία πρώτη αἰτία τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης καὶ προόδου, ὑπῆρξεν ἡ περιέργεια, μία ἔμφυτος δηλαδὴ ἀνησυχία τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ νὰ πληροφορηθῇ, νὰ ἐξακριβώσῃ καὶ νὰ ἐξηγήσῃ τί συμβαίνει γύρω του, πῶς καὶ διατί. Οὕτως ἀπεκτῆθη ἡ πρώτη συγκέντρωσις γνώσεων τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐδόθησαν αἱ πρώται ἐρμηνεῖαι, κατ' ἀρχὰς ὑπὸ μορφήν ποιητικῶν ἀλληγορικῶν μύθων, βαθμηδὸν ὁμως μὲ ὀλονέν αὐξανόμενα τὰ θετικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ στοιχεῖα. Ἄλλὰ κάθε ἐπίτευγμα, κάθε ἀποκάλυψις, ἀνοίγει νέον κόσμον εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὸν νοῦν τοῦ ἐρευνητοῦ, ὁ ὁποῖος κινεῖ τὴν περιεργειάν του εἰς τὸ νὰ θέσῃ νέα ἐρωτηματικὰ καὶ νὰ ζητήσῃ νέας ἀπαντήσεις. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἔχομεν μίαν ἀλυσωτὴν συνέχειαν ἐρωτήσεων καὶ ἀπαντήσεων, αἱ ὁποῖαι οἰκοδομοῦν βαθμηδὸν τὴν ἐπιστήμην. Ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος θὰ θέσῃ ποτὲ ἐρωτηματικὸν ἀπ' ἑαυτοῦ, νέον καὶ πρωτότυπον;

Διηγοῦνται ὅτι ὁ Νεύτων καθήμενος πλησίον μιᾶς μηλέας εἶδεν αἴφνης ἓνα μῆλον νὰ πίπτῃ κάτω, ὁπότε εἰς μίαν ἀστραπιαίαν

ἀναλαμπὴν σκέψεως διηρωτήθη διατὶ τὸ μῆλον ἐκινήθη πρὸς τὰ κάτω καὶ τὸ ἐρώτημά του αὐτὸ τὸν ὠδήγησεν εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ τόσον σημαντικοῦ διὰ τὴν Φυσικὴν νόμου τῆς βαρύτητος καὶ τῆς παγκοσμίου ἔλξεως. Θὰ ἦτο ἄραγε ποτὲ δυνατὸν ἓνας ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος ὑπὸ ἓνα τοιοῦτον ἐξωτερικὸν ἐρεθισμὸν, νὰ θέσῃ αὐτὸς πρῶτος ἀπὸ ὅλα τὰ προϋπάρξαντα καὶ τὰ σύγχρονά του ὄντα, ἓνα παρόμοιον ἐρώτημα; Ἀσφαλῶς ὄχι.

Θὰ ἠδύνατο ἀκόμη ἓνας ἠλεκτρονικὸς ὑπολογιστὴς νὰ ἔχη τὴν περιέργειαν ἐνὸς Κολόμβου ἢ ἐνὸς Μαγγελάνου διὰ τὴν ἀνακάλυψιν καὶ ἐξερεύνησιν ἀγνωστων ἡπείρων, ἢ τῶν ἀδελφῶν Μογκολφιέ διὰ νὰ πετάξῃ εἰς τὸν ἀέρα, ἢ τοῦ Πικάρ διὰ νὰ καταδυθῇ εἰς τὰ βάθη τῶν ὠκεανῶν; Ὁπωσδήποτε ὄχι.

Ἐνα δεύτερον στοιχείον, κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινον, τὸ ὁποῖον ἔπαιξεν οὐσιωδέστατον ρόλον εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης, εἶναι ἡ φαντασία καὶ ἡ διαίσθησις. Οἱ κάπως μακρὰν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης εὐρισκόμενοι νομίζουσιν ὅτι ἐπιστήμη θὰ εἴπῃ ἑκατὸν τοῖς ἑκατὸν λογικῇ καὶ ὅτι ὀλόκληρον τὸ ἐπιστημονικὸν οἰκοδόμημα, ἰδίᾳ εἰς τὰς θετικὰς λεγομένας ἐπιστήμας, εἶναι ὠκοδομημένον ἀρραγές, μὲ ἀσθηρὰν λογικὴν συνέπειαν καὶ σειρὰν. Ἡ πραγματικότης ὅμως δὲν εἶναι ἀκριβῶς τοιαύτη. Ἡ λογικὴ δὲν βοηθεῖ εἰμὴ μόνον εἰς τὰς λεπτομερείας. Εἰς τὰς μεγάλας γραμμάς, εἰς τὰ θεμέλια ἐκάστης νέας πτέρυγος τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἐπιστημονικοῦ μεγάρου, εὐρίσκειται ἡ φαντασία καὶ ἡ διαίσθησις τοῦ ἐπιστήμονος. Αἱ μεγαλύτεραι καὶ σοβαρώτεραι ἐπιστημονικαὶ προτάσεις δὲν «ὑπελογίσθησαν», οὔτε προέκυψαν ὡς λογικὸν ἐπαχόλουθον κεκτημένων γνώσεων. Συνελήφθησαν εἰς τὴν λάμπριν μᾶς ἀστραπῆς, μέσα εἰς ἓνα φτερούγισμα τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, εἰς ἓνα ὑπέροχον ξαφνικὸν ἄλλα, εἰς μίαν ἐκτίναξιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον π. χ. ἀνεκάλυφθη ἡ κοσμικὴ ἀκτινοβολία. Εἰς τὰς αἰθούσας ὅπου ἐμετροῦντο αἱ διαφορὰι γνωσταὶ ἀκτινοβολαί, παρέμενε πάντοτε ἓνα μικρὸν ὑπόλοιπον ἀκτινοβολίας, τὸ ὁ-

ποῖον ἀπεδίετο εἰς ἀναποφεικτοῦς ἀτελείας τῶν πειραματικῶν μέσων (ἀδυναμία πλήρους μονώσεως). Καὶ ὅμως κατὰ τι πείραμα, χωρὶς τίποτε τὸ διαφορετικὸν ἀπὸ ἄλλοτε νὰ ἔχη συμβῆ καὶ χωρὶς κανένα στοιχείον ἢ ὑπολογισμὸν, κάποιος ἐρευνητὴς ἐσκέφθη: Διατὶ ἀναπόφεικτος ἀτέλεια τοῦ πειράματος καὶ ὄχι μία πρόσθετος ἄγνωστος μέχρι τοῦδε ἀκτινοβολία; Αἱ κοσμικαὶ ἀκτίνες εἶχον ἤδη συλληφθῆ.

Ἡ φαντασία τοῦ Εὐκλείδου εἶχε δεχθῆ διαισθητικῶς ὅτι τὸ ἄθροισμα τῶν γωνιῶν παντὸς τριγώνου εἶναι δύο ὀρθαί. Ἐπ' αὐτοῦ τοῦ αἰτήματος στηρίζεται ὀλόκληρος ἡ γνωστὴ εὐκλείδειος γεωμετρία. Δύο περιόδους δεκάδες αἰῶνων παρήλθον ἀπὸ τότε, διὰ νὰ δεχθῆ ἡ φαντασία ἐνὸς ἄλλου ἐπιστήμονος ὅτι τὸ ἄθροισμα τῶν γωνιῶν παντὸς τριγώνου εἶναι μεγαλύτερον τῶν δύο ὀρθῶν καὶ νὰ διαμορφωθῆ οὕτω, ἐπίσης μὲ πλήρη εἰς τὰ ἐπόμενά της λογικὴν συνέπειαν, ἡ λουπατζέφσκεις γεωμετρία καὶ μετὰ ταῦτα ἡ γεωμετρία τοῦ Riemann. Καὶ αἱ τρεῖς αὗται γεωμετρίαι εἶναι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν πλήρωσ λογικὰ κατασκευάσματα, διαφέρουν ὅμως εἰς τὰ μὴ ἐπιδεικτικὰ ἀποδείξεις θεμελιώδη αἰτήματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐδράζονται.

Ποῖος ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος θὰ ἠδύνατο νὰ φαντασθῆ ἀνατροπὴν τῆς εὐκλείδειου γεωμετρίας δι' ἀπορριψέως τῆς θεμελιώδους προτάσεώς της, τὴν ὁποίαν ἐπὶ μακρὰν σειρὰν αἰῶνων οὐδεὶς ἐσκέφθη νὰ ἀμφισβητήσῃ;

Ἄς φέρωμεν ἀκόμη ἓνα λίαν χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἀπὸ περιοχὴν τῆς εἰδικότητος τοῦ γράφοντος, ἀπὸ τὸ ὄπλισμένον σκυρόδεμα. Ἐκαστον στοιχείον μᾶς κατασκευῆς ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν φορτίων αὐτῆς ἐπιπονεῖται κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε εἰς ἐκάστην θέσιν (διατομὴν) ἐν μέρει μὲν νὰ ἐφελκάζεται, ἐν μέρει δὲ νὰ θλίβεται. Ὁ χάλυβς ἔχει ἀντοχὴν καὶ εἰς ἐφελκυσμὸν καὶ εἰς θλίψιν· ἐπειδὴ ὅμως εἶναι λίαν δαπανηρὸς, χρησιμοποιεῖται μόνον διὰ τὴν παραλαβὴν τῶν ἐφελκυστικῶν δυνάμεων, ἐνῶ τὰς θλιπτικὰς ἀναλαμβάνει τὸ σκυρόδεμα, ὡς λίαν εὐθνήν, καταλλήλως συνδεόμενον στερεῶς μετὰ τοῦ χάλυβος εἰς ἐνιαῖον σύνολον. Μειονέκτημα τοῦ ὄπλισμέ-

νου σκυροδέματος ἀποτελεῖ ἡ σχεδὸν μηδενικὴ ἀντοχὴ τοῦ σκυροδέματος εἰς ἐφελκυσμόν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μειώνει σημαντικῶς τὰς δυνατότητας τοῦ συνόλου.

Ἀντικείμενον προσπαθείας τῶν μηχανικῶν ἀποτελεῖ ἡ ἐπαύξησης τῆς ἀντοχῆς ἐφελκυσμοῦ τοῦ σκυροδέματος, ἐπιζητουμένη διὰ βελτιώσεως τῆς ποιότητος τῶν ὑλικῶν καὶ ἐν γένει ἐργασίας. Τοῦτο βεβαίως ἀποτελεῖ τὴν μόνην λογικὴν ὁδόν. Ἡ ἀνθρωπίνη ὁμως φαντασία ἐξεπέρασε τὴν ὁδὸν ταύτην. Ὁ Γάλλος μηχανικὸς Freyssinet παρετήρησεν ὅτι μίαν ὁμάδα βιβλίων τὴν μεταφέρομεν ἀπὸ μίαν βιβλιοθήκην τοῦ γραφείου μας εἰς ἄλλην, πιέζοντες αὐτὴν διὰ τῶν παλαμῶν τῶν χειρῶν μας εἰς τὰ ἄκρα τῆς οὔτω, καιτοί ἡ ἀντοχὴ τῆς δέσμης εἰς ἐφελκυσμόν εἶναι μηδενικὴ, ἡ δέσμη δὲν διασπάται κατὰ τὴν μεταφορὰν τῆς, καθ' ὅσον ἔχομεν ἀσκήσει διὰ τῶν χειρῶν μίαν ἀρχικὴν θλιπτικὴν δύναμιν, ὑπερνωκῶσαν τὴν κατὰ τὴν μεταφορὰν ἀναπτυσσομένην εἰς τὸ κατώτερον ἡμισυ τῆς δέσμης δύναμιν ἐφελκυσμοῦ ἐκ κάμψεως, εἰς τρόπον ὥστε ἐν ἀθροίσματι ἡ δέσμη ὑφίσταται παντοῦ μόνον θλιπτικὰς τάσεις, τὰς ὁποίας ὁμοῦ ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ ἀναλάβῃ. Τὸ ἴδιον ἐσέφηθη νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς τὸ ὄπλισμένον σκυροδεμα. Μία ἀρχικὴ θλίψις (συμπίεσις) εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην τοῦ σκυροδέματος, ἡ ὁποία εἰς τὸ μέλλον, κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς κατασκευῆς, πρόκειται νὰ ἐφελκυσθῇ, ἐξασφαλίζει ἀνάπτυσιν μόνον θλιπτικῶν τάσεων εἰς ὁλόκληρον τὴν διατομὴν τοῦ σκυροδέματος καὶ ἐξουδετερώνει τὸ πρόβλημα τῆς μικρᾶς ἀντοχῆς αὐτοῦ εἰς ἐφελκυσμόν. Ἐνα νέον ὑλικόν, τὸ «προεπιτεταμένον» σκυροδεμα, εἶχε πλέον γεννηθῆ εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Freyssinet. Ἡ τεχνικὴ τῆς ἐφαρμογῆς του ἦτο θέμα λογικῆς καὶ ὑπολογιστικῆς ἐπεξεργασίας.

Τὴν τελευταίαν ταύτην ἐργασίαν δύναται βεβαίως νὰ ἐκτελέσῃ καὶ ἓνας ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος. Τὸ πέταγμα ὁμως τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας, ἡ ὁποία εἰς τὴν λάμπην μᾶς ἀστραπῆς διείδε τὴν ἀναλογίαν μεταξὺ δέσμης βιβλίων καὶ ὄπλισμένου σκυροδέματος, ποῖος ἄλλος πλὴν τοῦ ἀνθρώπου ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ;

Ἀτελεύτητος καὶ θαυμαστὴ εἶναι ἡ σειρά τῶν περιπτώσεων, τὰς ὁποίας θὰ ἠδύνατο τις νὰ ἀναφέρῃ ἀπὸ τοῦ Εὐκλείδου καὶ τοῦ Ἀρχιμήδους (ὡς ἐνθυμηθῶμεν ἐκεῖνο τὸ ὑπέροχον «εὐρηκα! εὐρηκα!», ποία ἄραγε μηχανὴ θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸ φαντασθῇ καὶ νὰ τὸ συλλάβῃ;) μέχρι τοῦ Plank καὶ τοῦ Einstein καὶ ἄλλων συγχρόνων ἐρευνητῶν ἐπιστημόνων. Σὰν ἀπόχρη ἡ σκέψις συλλαμβάνει πεταλοῦδες εἰς τοὺς ἀγροὺς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, χωρὶς νὰ ἀκολουθῇ κανένα προδιαγεγραμμένον δρόμον. Πολλάκις πετᾷ ἡ φαντασία μας ἀπὸ μίαν παρατήρησιν ἢ μίαν σκέψιν εἰς μίαν ἄλλην, μαντεύει κάποιαν πρότασιν ἢ κάποιαν εἰκόνα, καὶ μᾶς ὁδοῦ ἀποτόμου καὶ αὐθαιρέτου, καθόλου ἢ ὀλίγον λογικῆς, ἀκριβῶς, ὡς πολὺ παραστατικὰ λέγει ὁ Louis de Broglie, ὅπως ὁ ἀερόπορος, ὁ ὁποῖος ἐκκινῶν ἀπὸ μίαν κορυφὴν ρίπτεται ριψοκινδύνως εἰς τὸν ἀέρα διὰ νὰ φθάσῃ εἰς μίαν γειτονικὴν κορυφὴν, διότι γνωρίζει ὅτι ἡ κατ' ἀρχὴν ἀσφαλεστέρα ὁδός, ἡ ὁποία κατερχομένη εἰς τὰς κοιλάδας θὰ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ αὐτὸ τέμα χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ στερεὸν ἔδαφος, εἶναι λίαν μακρὰ καὶ πρακτικῶς ἄχρηστος.

Περαίνοντες τὰ τῆς συμβολῆς τῆς φαντανίας καὶ τῆς διαισθήσεως εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ πρόοδον, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τοῦτο: Θεμελιῶδες λανθάνον ἀξίωμα τῆς ἐπιστήμης εἶναι ὅτι ὁ φυσικὸς κόσμος διέπεται ἀπὸ λογικὴν. Ἐπομένως διὰ τῆς λογικῆς συνεπειᾶς προσπαθοῦμεν νὰ οἰκοδομήσωμεν τὴν ἐπιστημονικὴν πρόοδον. Λόγω ὁμως τοῦ πολυσυνθέτου τοῦ φυσικοῦ κόσμου, μόνῃ ἡ λογικὴ δὲν εἶναι ἐπαρκὴς διὰ τὴν κατάκτησίν του καὶ τὴν κατανόησίν του. Αἱ σημαντικώτεροι ἀποκαλύψεις καὶ ἀνακαλύψεις ἐπιστημονικῶν φαινομένων καὶ ἀληθειῶν γίνονται μόνον με ἄλλα τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, εἰς τὰ ὁποῖα τὸν οὐσιώδη ρόλον παίζει ἡ φαντασία καὶ ἡ διαισθησις. Μετὰ τὸ ἄλλα ἀκολουθοῦν διὰ τῆς λογικῆς πλέον πολλὰ μικρὰ ἢ μεγαλύτερα βήματα, μέχρις ὅτου ἓνα νέον ἄλλα μᾶς φέρεῖ μακρότερα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν πρόοδον καὶ ἀνοίξει νέους ὁρίζοντας.

Ὡς μία τελευταία ὁμὰς κινήτρων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναφερθοῦν ἡ ἔφεσις πρὸς τὸ ἀγωνίζεσθαι, ὁ ἐνθουσιασμός καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ ὥραιου.

Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς νεαρᾶς του ἡλικίας ἀρέσκειται εἰς τὸ νὰ ἀντιμετωπίζη δυσκολίας καὶ νὰ τὰς ὑπερνικᾷ. Τὸ παιγνίδι ἀποτελεῖ μίαν πρώτην (ἔστω καὶ ἀπλήν) ἐκδήλωσιν.

Μὲ τὴν πάροδον τῶν ἐτῶν ἡ ἐπιθυμία αὕτη δὲν σβύνει, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀλλάσσει συνήθως περιεχόμενον. Καὶ ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι διατηροῦν εἰς τὸ βάθος τῆς ὑπάρξεώς των τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ παιγνιδιοῦ, ἀναπτύσσουσιν συγχρόνως καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἀντιμετωπίσεως σοβαρωτέρων ἀγῶνων. Πολλοὶ ἀπορροφῶνται εἰς τὸν βαρὴν βιοποριστικὸν ἀγῶνα, ἢ τὸν γενικότερον ἐπαγγελματικὸν ἀγῶνα, ἢ τὸν οἰκογενειακὸν ἀγῶνα. Ἄλλοι, οἱ ὀλιγότεροι, περισσότερον ἴσως εὐνοημένοι, ἀποδύονται εἰς τὸν ὥραιον ἀγῶνα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Σκοπὸν των θέτουν τὴν ἀποκάλυψιν τῶν μυστικῶν τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης. Ἄγῶν χωρὶς ὑπολογισμόν, χωρὶς ἰδιοτέλειαν, χωρὶς ὑλικὸν σκοπὸν. Μόνον καὶ μόνον διὰ τὴν ὠραιότητα τοῦ ἀγῶνος καὶ τὴν ἀνεκλάηστον ψυχικὴν ἱκανοποίησιν τῆς κατανικήσεως τοῦ ἐμποδίου. Τί ἐνθουσιασμός καὶ πόση χαρὰ, ὅταν κάποτε ὑπερνικᾶται τὸ ἐμπόδιον, σχίζεται ὁ πέπλος τοῦ μυστηρίου καὶ τὸ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἄγνωστον γίνεται γνωστὸν διὰ πρώτην φοράν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἐρευνητοῦ! Καὶ τί νὰ εἶπη κανεὶς διὰ τοὺς τόσοσ καὶ τόσοσ πνευματικὸς ἀγῶνας τοῦ ἀνθρώπου!

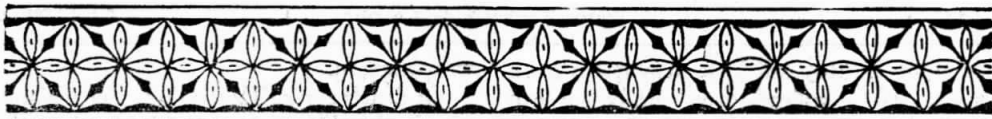
Ποία ἀρὰ γε μηχανὴ θὰ ἦτο ποτὲ εἰς θέσιν νὰ αἰσθανθῆ τὴν αὐτὴν χαρὰν καὶ τὸν αὐτὸν ἐνθουσιασμόν διὰ τὸ ἀποτέλεσμα ἐνὸς ἀγῶνος;

Ὁ ἐρευνητὴς φθάνει κάποτε εἰς τὸ σημεῖον νὰ ἀφήγη νὰ γεννᾶται μέσα του ἓνα δυνατὸν πάθος, ἓνας φλογερὸς ἔρως διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν περιοχὴν, τὴν ὁποίαν ἐρευνᾷ καὶ μὲ τὴν ὁποίαν ἐν γένει ἀσχολεῖται, τόσοσ ἐντονον καὶ τόσοσ ἀπόλυτον, ὥστε νὰ τοῦ ἀπορροφᾷ κάθε σκέψιν καὶ κάθε ἐν-

διαφέρων. Ποῖος ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος θὰ ἠδύνατο νὰ ἐρωτευθῆ τὴν Ἐπιστήμην;

Οἱ γονεῖς χαίρονται ἐπὶ τῇ γεννήσει ἐνὸς τέκνου των ἢ ὅταν τὸ βλέπουν νὰ ἀναπτύσσεται, διότι αἰσθάνονται τὴν χαρὰν τοῦ ἐπιτεύγματος καὶ ἐλπίζουν ὅτι δι' αὐτοῦ προσφέρουν κάτι εἰς τὴν κοινωνίαν, καίτοι τοῦτο δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλὲς καὶ ὄχι πολὺ σπανίως τὸ παιδί, τοῦ ὁποίου ὁ ἐρχομὸς ἔφερε τόσας ἐλπίδας, γίνεται ἐντροπὴ ἢ τοῦλάχιστον βάρος τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνίας. Πόσον μεγαλύτερας καὶ ἀνωτέρας ποιότητος χαρὰν πρέπει νὰ αἰσθάνεται ὁ ἐρευνητὴς διὰ κάθε νέον ἐπίτευγμα, εἰς τὴν ἀπόσπασιν ἐνὸς ἀκόμη μυστικοῦ τῆς φύσεως, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι προσφέρει θετικὴν καὶ ἀσφαλῆ ὑπηρεσίαν εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸν πολιτισμόν, ἢ ὁποία θὰ βοηθήσῃ τὴν ἐπιστήμην νὰ ὑπάγη μακρύτερα! Καλλιτέχνης καὶ πατέρας ὁ ἐρευνητὴς, ἀγαπᾷ τὸ ἔργον του, τὸ περιποιεῖται, συγκατανεῖται ἐπὶ τῇ θεᾷ του ἢ τῷ ἀκούσματί του, αἰσθάνεται τὴν καρδίαν του νὰ σικρῆται. Τίνος ἀρὰ γε ποτὲ ἠλεκτρονικῆς μηχανῆς ἢ μεταλλικῆς καρδία θὰ σικρῆσῃ διὰ κάποιον ἐπίτευγμά της, σὰν τὴν καρδίαν ἐνὸς καλλιτέχνου ἢ ἐνὸς πατέρος;

Αὐτὰ εἶναι ἐν ὀλίγοις μερικὰ ἀπὸ τὰ οὐσιωδέστερα προσωπικὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα συμβάλλουν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ πρόοδον καὶ τὰ ὁποῖα οὐδεμία ποτὲ ἠλεκτρονικὴ συσκευή θὰ δυνηθῆ νὰ ἀποκτήσῃ. Εἶναι ὅλα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα καὶ ἐκδηλώσεις ὄχι μᾶς ἀνύχου μηχανῆς, ἀλλὰ μᾶς ζωντανῆς δρώσης προσωπικότητος, ἐνὸς ὄντος, τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὸν Θεὸν «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσίν» Του. Εἰς τὸ «καθ' ὁμοίωσιν» περιλαμβάνεται καὶ ἡ δυνατότης ἀναπαραγωγῆς ὁμοίων ἀνθρώπων. Τὸ «κατασκευάζειν» ὅμως ὄντα ἴσα πρὸς τὸν ἄνθρωπον, μὲ ὁμοίας πνευματικὰς καὶ ψυχικὰς λειτουργίας πρὸς αὐτόν, δὲν τοῦ ἐδόθη. Καὶ ἀποτελεῖ α priori σφάλμα τὸ νὰ νομίζῃ κανεὶς ὅτι θὰ ἐπιτευχθῆ αὐτὸ ποτέ.

PIERRE TEILHARD DE CHARDIN

Τὸ ὄνομα τοῦ Pierre Teilhard de Chardin φαίνεται πὼς δὲν εἶναι πολὺ γνωστὸ ἀκόμη στὴν Ἑλλάδα. Ἐν τούτοις ὁ πατὴρ Τεγιάρ θεωρεῖται σήμερα κατὰ γενικὴν ὁμολογίαν ἓνα ἀπὸ τὰ ἐξοχώτερα πνεύματα τῆς συγχρόνου διανοήσεως. Γι' αὐτὸ μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐκδόσεως ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸν οἶκο Seuil ἑνὸς ἀκόμη βιβλίου του μὲ τὸν τίτλον «Ἕμνος τοῦ σύμπαντος» (*) κρίνουμε σκόπιμο νὰ παρουσιασθῇ στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ καὶ ἰδιαίτερα στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τῶν «Ἀκτίνων» ἡ προσωπικότης τοῦ συγγραφέως. Τὰ βιβλία του, πού ἄρχισαν νὰ ἐκδίδονται ἀπὸ τὸ 1955, προκάλεσαν κατάπληξι καὶ συζητήσεις μακρῆς στοὺς καθολικοὺς καὶ γενικώτερα στοὺς διανοουμένους κύκλους τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Τὰ χαρακτηρίζει ὄχι μόνον μιά ἐκπληκτικὴ ἐπιστημονικὴ διαύγεια, ἀλλὰ καὶ μιά ἀπέραντη ἀγάπη γιὰ τὸν Θεόν, μιά ἀγάπη πού τὸν κάνει νὰ βλέπῃ παντοῦ μέσα στὴν δημιουργία ὅ,τι συνήθως οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι δὲν μποροῦν νὰ συλλάβουν: τὴν συνεχῆ παρουσία τοῦ Δημιουργοῦ.

Ὁ P. Teilhard de Chardin γεννήθηκε στὰ 1881 στὴν πόλι Orcine, Puy-de-Dôme τῆς κεντρικῆς Γαλλίας. Κατήγετο ἀπὸ ἀριστοκρατικὴ οἰκογένεια, στὴν ὁποία ἀνῆκε καὶ ἰδιόκτητος πύργος κοντὰ στοὺς πρόποδες τοῦ Puy de Mongoulède. Ἀπὸ μικρὸς ἔνοιωσε ἰσχυρὴ τὴν ἔλξι πρὸς τὶς ἐπιστῆμες πού σχετίζονται μὲ τὴν γῆν. Σπούδασε ἀρχικὰ μὲ πάθος ὀρυκτολογία καὶ γεωλογία στοὺς Ἰησουῖτες καὶ κατόπιν στὴν Αἴγυπτο καὶ Ἀγγλία ἀνάμεσα στὰ ἔτη 1901 καὶ 1912. Δὲν ἄργησε νὰ ἐνταχθῇ στοὺς μαθητὰς τοῦ Marcellin Boule (1861-1947), διευθυντοῦ τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνῃ τοῦ Ἰνστιτούτου παλαιοντολογίας στὸ Παρίσι. Ἀπὸ τότε κάτω ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολοῦσα διδασκαλία τοῦ Boule δόθηκε μὲ

πάθος στὴν ἐπιστῆμῃ τοῦ δασκάλου του.

Οἱ μελέτες του ἐστράφησαν κυρίως πρὸς τὰ ἀνθρώπινα ἀπολιθώματα καὶ τὰ προβλήματα τὰ σχετικὰ μὲ αὐτὰ. Ἀπὸ τὸ 1912 ἕως τὸ 1923 ἀσχολήθηκε μὲ τὴ συστηματικὴ ταξινομήσι τῶν θηλαστικῶν τῆς μέσης τριτογενεοῦς περιόδου στὴν Εὐρώπη, χρησιμοποιώντας τὸ ἄφθονο ὑλικὸ πού τοῦ προσέφεραν οἱ συλλογῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τῶν Παρισίων.

Ἀλλὰ τὴ φήμη του σὰν σοφοῦ τὴν ἐδραίωσε τὰ ἐπόμενα τριάντα χρόνια πού τὰ ἀφιέρωσε κατὰ μέγα μέρος σὲ ἔρευνες καὶ ἀναζητήσεις στὴν Ἄπω Ἀνατολή. Σὲ συνεργασία μὲ τὸν E. Licent ἀπέδειξε τὴν ὑπαρξί ἑνὸς παλαιοκαθολικοῦ ἀνθρώπου στὴν Κίνα καὶ ἀπὸ τὸ ἔτος 1929 ἕως τὸ 1937 διηρῆθινε προσωπικὰ τὶς περιόφημες ἀνασκαφῆς τοῦ Σουκουτιέν, κοντὰ στὸ Πεκίνο, πού εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα νὰ ἔλθῃ στὸ φῶς ὁ γνωστὸς ἄνθρωπος (σινάνθρωπος) τοῦ Πεκίνου. Αὐτὴ ἡ ἀνακάλυψις στὸν ἐπιστημονικὸ τομέα ὑπῆρξε ἡ ἀφορμὴ τῆς μεγάλης δόξης τοῦ πατρὸς Teilhard, ἡ ὁποία οὐδέποτε τοῦ ἀμφισβητήθηκε. Ἔτσι ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀναγνώρισι τῆς σοφίας του ἄρχισαν νὰ τὸν περιβάλλουν μὲ τιμῆς πού ὁ ἴδιος οὐδέποτε ἐσκέφθη νὰ ἐπιζητήσῃ. Ἐγινε πρόεδρος τῆς Γεωλογίας εἰς τὸ Καθολικὸν Ἰνστιτούτον τῶν Παρισίων, σύμβουλος τῆς ἐθνικῆς ὑπηρεσίας γεωλογίας τῆς Κίνας, διευθυντῆς τῆς ἐφηρομομένης Γεωλογίας εἰς τὴν πρακτικὴν σχολὴν ἀνωτέρων σπουδῶν στὸ Παρίσι, διευθυντῆς τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς ἐθνικῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, κ.ο.κ.

Ἀλλὰ ὁ Πατὴρ Teilhard δὲν περιορίσθηκε στὰ πλαίσια τῆς καθαρᾶς ἐπιστῆμης. Μὲ ἐνστικτικὴ αὐθρητισμὸ ὠδηγήθηκε σὲ φιλοσοφικοὺς δρόμους πού σὲ πολλὰ σημεία διεσταυρώνοντο μὲ τὴν θεολογίαν. Εἶναι εὐρύτατα γνωστὴ ἡ στενὴ φιλικὴ σχέσηις τοῦ π. Teilhard μὲ τὸν φιλόσοφον Ἐ-

(*) Hymne de l' Univers (Paris, 1961).

δουάρδο Le Roy και ίσως στην φίλια αυτή πρέπει να αναζητήσουμε απάντησι στο πρόβλημα της προελεύσεως του φιλοσοφικού στοχασμού του π. T., και εν πάση περιπτώσει της επιδράσεως που αυτός δέχθηκε κατά τα τελευταία τριάντα χρόνια της ζωής του από τον F. Le Roy.

Ἀντικρίζοντας από ένα υψηλότερο σημείο τα φαινόμενα και προσπαθώντας να τα κυριαρχήση, να τα συνδέση και να τα «ιδή» όπως του ἄρεσε να λέγη, επεδίωξε να δημιουργήση μία θεωρία περι της γενεσεώς των, της σχέσεώς των και της σημασίας των. Και ἐδῶ εμφανίζεται ὁ προνοητικός διαταγμός του να παρουσιάση τις ιδέες του, οἱ ποῖες—τὸ ἐγνώριζε καλά—θὰ προκαλοῦσαν αντιδράσεις τόσοσιν ἀπὸ τὴν ἐπίσημη Ἐκκλησία, ὅσο και ἀπὸ τοὺς θεολογικοὺς κύκλους.

Ἔτσι τις φιλοσοφικοθεολογικὲς του ιδέες, ὅπως τις ἐξέφραξε σὲ δοκίμια, δὲν τις ἄφησε ποτὲ νὰ δοῦν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, ἀλλὰ κυκλοφοροῦσαν πολυγραφημένες στοὺς περιορισμένους κύκλους τῶν Σεμιναρίων και τῶν Καθολικῶν Ἰνστιτούτων. Οἱ κυριώτερες ἀπὸ αὐτὲς τις ἡμιλαθραῖες ἐργασίες εἶναι οἱ ἀκόλουθες: «Πῶς πιστεύω», «Τὸ θεῖον περιβάλλον», «Τὸ Πνεῦμα τῆς Γῆς», «Τὸ χριστιανικὸν φαινόμενον», «Πῶς βλέπω».

Και πράγματι, ὁ π. Teilhard δὲν ἔπεσε ἔξω στις προβλέψεις του. Ζοῦσε ἀκόμη (πέθανε στις 10 Ἀπριλίου 1955) και οἱ θεωρίες του ἔγιναν ἀντικείμενον ζωηρᾶς πολεμικῆς. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1952 ὁ Louis Gagnet στὸ βιβλίον του: «Ὁ Πατὴρ Teilhard de Chardin και ἡ σύγχρονος σκέψις» ἐκαυτηρίαζε τις ιδέες του με ἐκφράσεις που ἔμοιαζαν με κατηγορητήριον. Τὸ ἴδιο και φιλόσοφοι ὅπως ὁ Gabriel Marcel ἢ ὁ Franck-Duquesne.

Ἡ ἀντίδρασις τῆς ἐπίσημης Ἐκκλησίας δὲν ἄργησε νὰ ἐκδηλωθῆ. Στὴν Παπικὴ ἐγκύκλιον τοῦ 1950 *Humani Generis* ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης θὰ ἀνακαλύψῃ πολλὰ σημεῖα που βάλλουν ἐμμέσως κατὰ τὸν Τεϊαρντισμοῦ. Βεβαίως τὸ παπικὸν κείμενον δὲν ἀναφέρει αὐτοῦσιν τὸ ὄνομα τοῦ π. Teilhard, ἀλλὰ δὲν εἶναι δύσκολο ὁ ἐνημερωμένος ἀναγνώστης νὰ τὸ ἀποκρι-

πτογραφήση.

Οἱ ἐλπίδες τῆς Ἐκκλησίας, τὴν γνώμη τῆς ὁποίας ἐξέφρασε ὁ πατὴρ Bosio στὴν *Civiltà Cattolica* τῆς 17 Δεκεμβρίου 1955, ὅτι με τὸν θάνατον τοῦ π. Teilhard de Chardin τὸ ὄλο ζήτημα που προκαλέσαν οἱ θεωρίες του θὰ ἐθάπτετο, διεψεύσθησαν, διότι ἀμέσως μετὰ ἐπηκολούθησαν οἱ ἐκδόσεις τῶν βιβλίων του που ὑπεδαύλισαν τὴν συζήτησι και τὸ ἐνδιαφέρον γύρω ἀπὸ τις θεωρίες αὐτές.

Κύριον ἀντικείμενον τῶν συζητήσεων και ἀντιρρήσεων ὑπῆρξε τὸ βιβλίον τοῦ π. Teilhard τὸ «Ἀνθρώπινον Φαινόμενον», τὸ πρῶτον που ἐξεδόθη μετὰ τὸν θάνατον του ἀπὸ μία ἐπιτροπὴ σοφῶν, ἀπὸ τὴν ὁποία ὁμως χαρακτηριστικὰ ἀπουσίαζαν κληρικοί. Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἄρχισε νὰ γράφεται στὸ Πεκίνο στὰ 1938 και οἱ τελευταῖες του σελίδες γράφτηκαν στὴν Ρώμη στὰ 1948. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ὁ π. Teilhard θὰ ξανάπλαθε ἢ θὰ συνεπλήρωνε τὸ βιβλίον του ἐπιδιώκοντας πιθανὸν νὰ μειώσῃ κάπως τὴν ἀρχικὴ του τολμηρότητα, ὅπως ὑποθέτει ὁ π. Bosio. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι με αὐτὸ ἀπευθύνεται κυρίως στοὺς διανοουμένους γιὰ τοὺς ὁποίους και τὸ ἔγραψε και τοὺς ὁποίους φαίνεται ὅτι ἰσχυρὰ ἐπηρέαζε ὁ π. Teilhard. Ἡ ἐμφάνισί του στις ἐκδόσεις Seull ἔγινε δεκτὴ με ἀπρόβλεπτον ἐνθουσιασμό και ἐμπορικὴ ἐπιτυχία ὄχι συνήθη. Τὸ γεγονός αὐτῆς τῆς ἐπιτυχίας εἶναι ἀκόμη περισσότερο ἀνεξήγητον, διότι τὸ βιβλίον τοῦ π. Teilhard ἦτο γιὰ τὸ μεγάλο κοινὸ ἀπροσπέλαστο λόγω τῶν εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων που ἀπαιτοῦσε ἢ κατανόησί του, δυσκολία που ἦταν ἀδύνατον νὰ ὑπερκινηθῆ ἀπὸ τὴν ἀναμφισβήτητη γοητεία τοῦ ὕψους τοῦ συγγραφέως.

Ἀπὸ ἐκείνην τὴν στιγμὴν οἱ ιδέες τοῦ π. Teilhard ἔγιναν τὸ θέμα τῆς ἡμέρας στις στῆλες τῶν περιοδικῶν τοῦ καθολικοῦ κόσμου. Πλῆθος βιβλίων με ἀνάλυσι και κριτικὴ τῆς σκέψεώς του ἐνεφανίσθησαν στις προθήκες τῶν βιβλιοπωλείων. Μία μεταθανάτια φήμη ἔφερε τὸν συγγραφέα στὸ προσκήμιον τοῦ γενικοῦ ἐνδιαφερόντος. Ποῦ ὀφείλεται αὐτό;

Χωρὶς ἀμφιβολία στὸ ὅτι ὁ π. Teilhard ἐγνώριζε νὰ θέτῃ τὰ προβλήματα με τὸν

τρόπο πού τὰ θέτουν οἱ περισσότεροί ἀνθρώποι τῶν μέσων τοῦ 20οῦ αἰῶνος καί νά δίνη ἀπαντήσεις πού καί διανοητικά ἐνθουσιάζουν καί τήν φαντασία παρασύρουν.

★

Καιρός ὅμως νά δοῦμε ἀπό πῶς κοντά αὐτές τίς θεωρίες καί νά προσπαθήσουμε ἔστω καί περιληπτικά, ὅσο μᾶς εἶναι δυνατόν, νά ἐκθέσουμε τὸ περιεχόμενό τους, μὲ πλήρη ἐπίγνωση τῆς δυσκολίας πού μιά τέτοια περιληπτική ἐκθεση παρουσιάζει.

Φαίνεται πῶς ὁ π. Teilhard ξεκίνησε ἀπὸ τὴν μεγάλη φιλοσοφική ἀνακάλυψη τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος, ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ χρόνου, τῆς τέταρτης διαστάσεως τῶν πραγμάτων. Δηλαδή ὅλος ὁ χρόνος, πού ἔχει διαρροεῖσαι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου, εἶναι παρὼν στὴν δεδομένη στιγμή πού παρόρχεται, ὅτι τίποτε δὲν εἶναι ἄχρηστο, ἀλλὰ τὰ πάντα ἔχουν ἀφήσει πίσω τὰ ἴχνη τους, καί ὅτι ὁ σημερινὸς κόσμος φέρνει μαζί του ὅλην του τὴν διάρκεια. Μὲ μιά φράσι θὰ ἐλέγαμε ὅτι «ὁ χρόνος εἶναι ἐξέλιξις», ὡς πρὸς τὴν φύσι καί τὴν οὐσία του. Διαφορετικά θὰ εἶχαμε μιά χωρὶς τέλος ἐπανάλυψι, ὄχι δηλαδή χρόνον. Τὰ ὄντα εὐρισκόμενα μέσα στὸν χρόνο ἔχουν τὴν ἐξέλιξι ὡς νόμο τῆς δημιουργίας των καί ὁ κόσμος ἐμφανίζει μίαν «ἀμεταβίβαστη συνάφεια». Καί ἂν ἀκόμη ἡ ἐξέλιξις δὲν εἶναι γενετική ἢ ὄντολογική, δηλαδή καί ἔ- ἂν ἀκόμη ἡ μία μορφή ζωῆς δὲν προήλθε ἀπὸ τὴν ἄλλη, αὐτές παρουσιάζουν μίαν «ἀνιούσαν» σειράν, πού ἡ παλαιοντολογία ἀκριβῶς ἔχει σκοπὸ νά περιγράψῃ καί καθορίσῃ.

«Ἡ ἐξέλιξις, γράφει ὁ π. Teilhard, γιὰ πολλοὺς ἀνθρώπους ταυτίζεται πάντοτε μὲ τὸν μεταμορφισμό. Ἄλλὰ αὐτὸς δὲν εἶναι παρὰ μιά παλῆα δαρβινική εἰκασία, τόσο τοπική καί ἀπηρχαιωμένη ὅπως ἡ θεωρία τοῦ Λαπλάς περὶ τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος. Ἡ βασικὴ ἀρχὴ τῆς θεωρίας τοῦ π. Teilhard εἶναι ἡ «ὀλοκληρωτικὴ ἐξέλιξις». Αὐτὴν προσπαθεῖ νά ἀποδείξῃ, γι' αὐτὸ προσθέτει: «Εἶναι ἀληθινὰ τυφλοὶ ὅσοι δὲν βλέπουν τὴν εὐρύτητα μιᾶς κινήσεως πού ἡ τροχιά της ξεπερνάει κατὰ πολὺ τὰ ὄρια τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ χημεία, ἡ φυσική, ἡ κοινωνιολογία καί αὐτὰ ἀκόμη τὰ

μαθηματικά καί ἡ ἱστορία τῶν θρησκειῶν ἔχουν ὑποταγῆ τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο σ' αὐτήν. Ὅλες οἱ περιοχὲς τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως κινοῦνται συμπαρασυρόμενες ἀπὸ τὸ ἴδιο βασικὸ ρεῦμα πρὸς τὴ σπουδὴ μιᾶς ἐξελίξεως. Τότε τί εἶναι ἡ ἐξέλιξις; Μία θεωρία, ἓνα σύστημα, μία ὑπόθεσις; Τίποτε ἀπὸ ὅλα αὐτὰ, ἀλλὰ καί κάτι παραπάνω. Μία γενικὴ κατάστασις στὴν ὁποία ὑπόκεινται γιὰ νά εἶναι νοητὲς καί ἀληθινὲς ὅλες οἱ θεωρίες, ὅλες οἱ ὑποθέσεις, ὅλα τὰ συστήματα. Ἐνα φῶς πού φωτίζει ὅλα τὰ γεγονότα, μία καμπύλη μὲ τὴν ὁποία πρέπει νά συνταχθοῦν ὅλες οἱ γραμμές.

Τὸ θέμα ὅμως πού προκαλεῖ ἰδιαίτερα τὸ ἐνδιαφέρον μας εἶναι ὅτι διασαφίζει τὸ βασικὸ ἐρώτημα: αὐτὴ ἡ ἐξέλιξις «κατευθύνεται» ἢ ὄχι; Διὰ τὸν π. Teilhard δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἐπιστήμη πρέπει ἀργὰ ἢ γρηγόρα νά ἀναγνωρίσῃ ὅτι αὐτὴ ἡ ἐξέλιξις κατευθύνεται. Διότι ἀποβλέποντας στὴν γεωλογία καί τὴν παλαιοντολογία ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι δὲν πρόκειται ἀπλῶς περὶ μιᾶς ὁποιασδήποτε ἐξελίξεως, ἀλλὰ περὶ μιᾶς «ἀνιούσης ἐξελίξεως».

Ἡ ὕλη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατευθύνεται πρὸς καταστάσεις ὁλονὲν περισσότερο πολὺπλοκες: ἀπὸ τὸ ἄτομον στὸ μόριον, ἀπὸ τὸ μόριον στὸ ζωντανὸν κύτταρον, παίρνει δηλαδή μορφὲς ὁλονὲν ἀπὸ πολυαριθμότερα στοιχεῖα, ὄργανωμένα σὲ ὁμάδες ὁλονὲν καί τελειότερες.

Ἔτσι ἡ ὕλη ὠθουμένη ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀνιούσα δύναμι, μετὰ τοῦ χρόνου (σὺν χρόνος) φθάνει σὲ μιά νέα πραγματικότητα: στὴ ζωὴ. Κατὰ τὴν στιγμή αὐτὴ περνάει ἡ ὕλη σὲ ἓνα καινούργιο στάδιο, παύει νά εἶναι χωρὶς ζωὴ. Ἡ γῆ δὲν ἀποτελεῖται πλέον μόνον ἀπὸ τὴν γεωσφαῖρα, ὑδροσφαῖρα καί ἀτμοσφαῖρα, ἀλλὰ καί ἀπὸ τὴν βιοσφαῖρα πού διέπει τὰ τῆς ζωῆς. Ἡ ζωὴ αὐτὴ πού ἀναφύεται μέσα στὴν ὕλη δὲν παραμένει ἀδρανῆς. Ἡ ἀνιούσα ἐξέλιξις συνεχίζεται, ὡθεὶ τὴ ζωὴ πρὸς τὴ συνείδησι. Αὐτὴ δὲν ἐμφανίζεται στὰ ζῶα, ἀλλὰ ἓνα καινούργιο στάδιο ἀρχίζει, ὅταν μὲ τὸν ἀνθρώπο αὐτὴ ἡ συνείδησις πρωτοεμφανίζεται. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἡ συνείδησις τελειοποιεῖται, ἀποκτᾷ βάθος καί ἐξελίσσεται, γίνεται «συνείδησις τῆς

συνειδήσεως». Και αυτό είναι το «Πνεύμα». Στην βιοσφαίρα προστίθεται πλέον και η νοοσφαίρα (σφαίρα του πνεύματος). 'Απ' αυτό συνάγει ο π. Teilhard ότι ο άνθρωπος δεν είναι κάτι ξένο μέσα στην ύλη, αλλά ο άξων της εξέλιξεως, το έκλεκτο άνθος και το άνωτερο προϊόν αυτής της εξέλιξεως. Έτσι από την στιγμή της εμφάνισεως του ανθρώπου ή «καθολική» εξέλιξις του σύμπαντος πλὴν του ανθρώπου αρχίζει να επιβραδύνεται. Παύουν να εμφανίζονται νέα είδη. Έξαφανίζονται ακόμη και όσα είδη εξέλιχθησαν προς την κατεύθυνσι του ανθρώπου.

Ο άνθρωπος, καρπός της εξέλιξεως, αναλαμβάνει πλέον στα χέρια του την πρωτοβουλία της αυτοεξελίξεώς του. Εισερχόμεθα στην νέα περίοδο όπου η εξέλιξις αποκτᾶ την αυτοσυνειδησί της. Το σύγχρονο πνεύμα δεν μπορεί πλέον να εὔρη ήσυχία. Οδηγείται προς την κορυφή, όπου το άναμένει ή ανάπαυσις και ο φωτισμός. Ο φωτισμός αυτός, κατά τόν σ., μᾶς φέρει στην βεβαιότητα περι άθανασίας της ψυχῆς. Η εξέλιξις μεσουρανεί στις ανθρώπινες συνειδήσεις. Και θά δεχθοῦμε τότε, είτε ότι αὐτή ή τόσο ρυθμισμένη εξέλιξις είναι χωρίς νόημα, είτε ότι αὐτῆς οί συνειδήσεις στις όποιες καταλήγει είναι άθάνατες. Η εξέλιξις, όταν γίνεται πλέον συνειδητή, δεν μπορεί να νοηθῆ και συμβιβασθῆ με την υπόθεσι ενός όλικου τελικου θανάτου, χωρίς να κινδυνεύση να αυτοκαταπινηῆ. Η άθανασία της ψυχῆς είναι λοιπόν κάτι πού άπορρέει όχι μόνον από την μεταφυσική, αλλά και από τούς φυσικούς νόμους.

Η θεωρία όμως του π. Teilhard δεν σταματᾶ ἔως ἔδῳ. Θέλει να δείξη ὄλο το νόημα αὐτῆς της αυτοεξελίξεως του ανθρώπου. Χρειάζεται να δώση σ' αὐτῆς τίς συνειδήσεις πού ἔχουν αυτογνωσία ένα τέλος, ένα κέντρον, ένα ιδανικόν πού δεν μπορεί να είναι κάτι άφηρημένο, αλλά ένα πρόσωπο το μόνο πού μπορεί να ἔλκυση πρόσωπα. Είναι το σημείο Ὁμέγα. Ο π. Teilhard χρησιμοποιεῖ μᾶ νέα μέθοδο για να ἀποδείξη διά τῆς Φυσικῆς την ὑπαρξι του Θεοῦ.

«Θά ήταν πλάνη, γράφει, να ἀναζητή-

σουμε προς την κατεύθυνσι του ἀπροσώπου τίς προεκτάσεις της ὑπάρξεώς μας και της νοοσφαίρας. Το μέλλον του Σύμπαντος δεν μπορεί να είναι παρά κάτι το ὑπερπροσωπικό—έντός του σημείου Ὁμέγα. Έννοεῖ το τελικό σημείον, το τέρμα. «Θρησκεία και ἐπιστήμη, δύο ὄψεις, δύο φάσεις ἐν συναφεία μᾶς και τῆς αὐτῆς πλήρους πράξεως γνώσεως, τῆς μόνης πού μπορεί να ἀγκαλιάση για να ἐρευνηση, να μετρήση και να ολοκληρώση το Παρελθόν και το Μέλλον τῆς Ἐξελίξεως». Γι' αὐτό ο π. Teilhard ἐπιγράφει τόν ἐπίλογο του βιβλίου του «Τό ἀνθρώπινο φαινόμενον» με τόν τίτλο «Χριστιανικό φαινόμενον», ὅπου χωρίς να ἐπιδιώκη την ἀπόδειξι είτε του μυστηρίου της Σαρκώσεως, είτε της Λυτρώσεως, ἀναμφιβόλως ὑπονοεῖ για σημείο Ὁμέγα τόν Χριστόν.

Βλέπομε μία γνήσια ἀπολογητική σύλληψη, ή ὁποία είναι τόσο περισσότερο πειστική και ἐντυπωσιακή καθ' ὅσο ἐπιδιώκεται να στηριχθῆ πάνω σέ ἐπιστημονικές βάσεις. «Όταν παρατηρῆ κανεῖς την πραγματικότητα πού λέγεται κόσμος ἐν τῷ συνόλω της, λέγει ο π. Teilhard θά φθάση σάν φυσική κατάληξι στόν Χριστιανισμό».

Τό πρόβλημα είναι τό, πῶς ή ἀπολογητική αὐτή μπορεί να γίνη δεκτή ἐάν οί ἐπιστημονικές και φιλοσοφικές της βάσεις συγκρούονται με βασικά δόγματα και διδασκαλίες τῆς Ἐκκλησίας; Κι' ἔδῳ ἀνακύπτουν οί δυσκολίες, πού προκάλεσε ή ἀπ' αὐτῆς τῆς σκοπιᾶς κριτική τῆς ἐξελικτικῆς θεωρίας του π. Teilhard.

Κανεῖς φυσικά δεν σέφθηκε να ἀρνηθῆ στόν συγγραφέα την ὑπαρξι μᾶς βαθειᾶς ἐσωτερικῆς πίστεως και μᾶς ἀγάπης προς τόν Θεό. Ἄπειρες σελίδες του μᾶς πείθουν για τό ὕψος τῆς πνευματικότητός του και την ἱερατικότητα τῆς ψυχῆς του. Αὐτό όμως δεν ἐμπόδισε στό να ἐκφρασθῆ κάποια δυσφορία για την θεωρία του πού ἐκδηλοῦται στίς κριτικές πού ὑπέδεχθησαν τά βιβλία του.

Τό πρώτο σημείον ἐπι κρίσεως ἀναφέρεται στην σημασία και τό νόημα πού ἔδωσε ο π. Teilhard στην θεωρία τῆς ἐξελίξεως. Σοφοί κύρους την ἀπορρίπτουν και ἀρνοῦνται να τῆς προσδώσουν τό νόημα πού υἱο-

θετεί ο συγγραφεύς. Ἡ παπική ἐγκύκλιος τοῦ 1950 *Humani Generis* διατυπώνει σαφείς ἐπιφυλάξεις γιὰ τοὺς κινδύνους ποὺ ὑποκρύπτονται νὰ περιπέση κανεὶς στὴν πλάνη—μονισμὸν ἢ πανθεισμὸν—μὲ τὴν ἐξελικτικὴν θεωρία. «Παρ' ὅλον ὅτι στὴν περιοχὴ τῶν φυσικῶν νόμων, γράφει ἡ παπική ἐγκύκλιος, ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως δὲν ἔχει ἀκόμη ἀποδειχθῆ, ὑπάρχουν μερικοὶ οἱ ὅποιοι τὴν ἀποδέχονται χωρὶς σύνεσι καὶ διάκρισι καὶ ἰσχυρίζονται ὅτι ἀφορᾷ τὴν ἀρχὴν ὅλων τῶν πραγμάτων...».

Κατὰ δευτέρον λόγον ὁ π. Teilhard διατυπώνει τὴν βασικὴν τοῦ ιδέα τῆς θεμελιώδους ἐνότητος τοῦ κόσμου, δηλαδὴ ὕλης, ζωῆς καὶ σκέψεως. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ἀνακύπτει ὁ ὑπὸ τῆς ἐγκυκλίου ἐκφραζόμενος φόβος περὶ πανθειστικῆς πλάνης. Ὁπωσδήποτε ὁ π. Teilhard διδάσκει ρητῶς ἓνα «παμψυχισμὸν» ἀφοῦ μέσα στὸ ἄτομον, μέσα στὸ μόριον, μέσα στὸ κύτταρον τῆς ζωῆς ὑπάρχει ἓνα εἶδος συνειδήσεως ποὺ ὀδηγεῖ στὴν συνειδησι τοῦ ἀνθρώπου.

«Ἡ συνειδήσις, γράφει, ἐμφανίζεται σαφῶς στὸν ἄνθρωπο... ἀλλὰ αὐτὴ ἔχει μία προέκτασι στὸν Κόσμον». Δηλαδὴ πάντοτε καὶ παντοῦ ὑπὸ τὴν μία ἢ τὴν ἄλλη μορφή ὑπῆρξε συνειδήσις στὸν κόσμον. Ἡ ὅλη ἐξέλιξις παρουσιάζει βαθμίδες καὶ σταθμοὺς στὴν «ἀνόδο», ἀλλὰ συνολικῶς τίποτε τὸ τελειῶς νέον. Καὶ ἐδῶ ἔγκριται ὅλο τὸ βῆμα τῆς διαπιστώσεως τοῦ π. Teilhard. Ἐξ ἑξῆς μεταξὺ ὕλης καὶ ζωῆς, ζωῆς καὶ συνειδήσεως καὶ πνεύματος δὲν ὑπάρχει διαφορὰ «φύσεως» ἀλλὰ «βαθμοῦ», τότε τί γίνεται μὲ τὸ δόγμα τῆς ἁμέσου δημιουργίας τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς; (Ἔρθον τοῦ π. Bosio στὴν *Civiltà Cattolica*).

Παραδέχεται ὁ π. Teilhard τὴν διάκρισι μεταξὺ ὕλης καὶ πνεύματος; Φαίνεται μᾶλλον ὅτι γι' αὐτὸν ὕλη καὶ πνεῦμα δὲν ἀποτελοῦν παρὰ τὶς δυὸ ὄψεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, τὴν ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν. Ἡ διδασκαλία ὁμως τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐπιτρέπει καμμία ἀμφισβήτησι γιὰ τὴν ἁμεση ἀπὸ τὸν Θεὸν δημιουργία τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, χωρὶς τὴν μεσολάβησι τῆς ἐξελίξεως καὶ ἐὰν ἀκόμη δεχθῶμε τὴν ἐξέλιξι γιὰ τὸ σῶμα. Κι' αὐτὸ τὸ πιστεύει γιὰ τὴν ψυχὴ ὄχι μόνον τοῦ πρώ-

του ἀνθρώπου, ἀλλὰ γιὰ κάθε ἄνθρωπο ποὺ ἔρχεται στὸν κόσμον. Ἡ παπική ἐγκύκλιος *Humani Generis* ὑπενθυμίζει μὲ ζωηρότητα αὐτὸ τὸ σημεῖο καὶ ἀκόμη ὅτι τὸ δόγμα περὶ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἀπαιτεῖ βασικῶς τὸν μονογεννητισμὸν, μὲ ἄλλες λέξεις ὅτι τὸ ἀνθρώπινο γένος προῆλθε ἀπὸ τὸ αὐτὸ ἀρχικὸ ζευγάρι ἀνθρώπων. «Ἐναντι τῆς ἐπιστήμης, γράφει ὁ π. Teilhard ὁ πρῶτος ἀνθρώπος δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ πλῆθος».

Ἄλλο σημεῖον ἀμφισθητήσεως τῆς ὀρθοδοξίας τοῦ π. Teilhard, εἶναι ὅτι ἀποσιωπᾷ τὸ σημεῖον Ἰ. Ἄλφα. Σὰν ἔσχατο καὶ ἀναγκαῖο τέμα τῆς ἐξελίξεως τοποθετεῖ βεβαίως τὸ σημεῖον Ὁμέγα, ποὺ ταυτίζει μὲ τὸν Θεὸν καὶ Χριστόν. Ἄλλὰ δὲν τοποθετεῖ καὶ στὴν ἀρχή, στὴν ἐκκίνησι, τὸν Θεόν. Τὸ σύμπαν τοῦ εἶναι δημιουργημα τοῦ Θεοῦ ἢ εἶναι ἁπλῶς ἀποτέλεσμα μιᾶς σκοτεινῆς, ἄγνωστης δυνάμεως;

Ἀκόμη ποία σημασία, ποία θέσι μπορεῖ νὰ ἔχη στὸ σύστημα τοῦ π. Teilhard ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ ἠθικῆς, περὶ κακοῦ, περὶ πτώσεως, περὶ ἀπολυτρώσεως. Τὸ κακὸν δὲν εἶναι παρὰ μία ἀνωμαλία, μία ἀστοχία τῆς ἐξελίξεως καὶ ὄχι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπαναστατημένης ἀνθρωπίνης θελήσεως ποὺ συγκρούεται μὲ τὸν θεῖον νόμο. Καὶ ἡ ἀπολυτρώσις εἶναι ἀδιανόγητὴ σὲ ἓνα σύστημα ὅπου ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι συνέπεια μιᾶς ἐξελικτικῆς διαδικασίας.

Ἐκεῖνο ποὺ βασικὰ χαρακτηρίζει τὴν σκέψι τοῦ π. Teilhard καὶ ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πέτρα τοῦ σκανδάλου εἶναι, ὅτι αὐτὸς διανοεῖται ἀπὸ καθαρῶς ἐπιστημονικὸν σημεῖον καὶ παραμένει μὲ συνέπεια στὴν περιοχὴ τῶν αἰσθητῶν φαινομένων, χωρὶς αὐτὸ νὰ τὸν ἐμποδίσῃ νὰ «βλέπῃ» δρόμους ποὺ τὸν ὀδηγοῦν στὸν Θεόν. Διότι ὁ π. Teilhard δὲν κλείνει καμμίαν πόρτα ποὺ φέρνει στὸν Θεόν. Καὶ ἔτσι συνέβη ὅτι ἐνῶ ἐπροκάλεσε μία ἀναμφισβήτητη κατάπληξι στοὺς καθαρῶς ἐπιστημονικοὺς καὶ ὀρθολογιστικοὺς κύκλους, νὰ προκαλέσῃ συγχρόνως αὐστηγρὲς ἐπικρίσεις ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν θεολόγων ποὺ τὸν κατηγοροῦσαν ὅτι συγχέει τὰ ὄρια μεταξὺ φυσικοῦ καὶ ὑπερφυσικοῦ.

Τὸ πρόβλημα ποὺ ἀνακύπτει μὲ τὶς δο-

γματικές τολμηρότητες του π. Teilhard είναι το ἄν αυτές περικλείουν κινδύνους για τὸ εὐρὺ κοινὸν τῶν πιστῶν ἀναγνωστῶν του. Καί πρέπει ἀσφαλῶς νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι ἀφ' ἧς στιγμῆς οἱ ιδέες αὐτὲς ἐξῆλθαν ἀπὸ τὰ στενὰ ὄρια τῶν αὐστηρῶς ἐπιστημονικῶν κύκλων καὶ κυκλοφόρησαν στὸ εὐρὺ κοινὸ ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ κλονίσουν τὴν πίστι τῶν ἀπλοικωτέρων πιστῶν. Αὐτοὶ κινδύνευαν νὰ ἀποπλανηθοῦν, διότι δὲν ἦσαν σὲ θέσι νὰ προστατεύσουν τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ ἓνα «Χριστιανισμὸ» τόσο διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνον πὺ ἦσαν συνηθισμένοι καὶ πὺ ἐστηρίζετο σὲ ἀμφισβητούμενα φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ ἀξιώματα. Αὐτὸς ὁ φόβος ὠδήγησε τὸν π. Bosio νὰ γράψῃ: «Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι γιὰ μᾶς (ἔννοεῖ τὴν Ἐκκλησίαν) οἱ θυμασταὶ τοῦ π. Teilhard κυκλοφοροῦντας τὸ βιβλίον του (ἔχει ὑπ' ὄψιν τὸ «Ἀνθρώπινον φαινόμενον») προσέφεραν μία πολὺ κακὴ ὑπηρεσία στὴν μνήμη του».

Δὲν μπορεῖ ὁμως κανεὶς νὰ ἀρνηθῇ ὅτι τὰ βιβλία τοῦ π. Teilhard συνέβαλαν σημαντικὰ στὴν ἀπελευθέρωσι πολλῶν ἐπιστημονικῶν κύκλων ἀπὸ τὸν μαρξισμό καὶ συνέτελεσαν στὸ νὰ ἐπανέλθουν στὴν πίστι πολλοὶ ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους ὁ ὕλισμός δὲν ἱκανοποιούσε πλέον.

★

Αὐτὲς ὑπῆρξαν, μὲ ὄλην τὴν δυνατὴ συντομία, οἱ ιδέες τοῦ π. Pierre Teilhard de Chardin.

Σ' ὄλην του τὴν ζωὴ ἐξεδήλωσε τὴν ζωερὴν του ἐπιθυμίαν νὰ ἀποθάνῃ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως. Τὸ Πάσχα, 10 Ἀπριλίου 1955, ἐλειτούργησε μὲ κατάνυξι τὸ πρῶτ καὶ ἔλαβε μέρος στὴν ἐπίσημην ἀρχιερατικὴν λειτουργίαν τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πατρικίου. Ἐγευμάτισε μὲ τοὺς πατέρες Ἰησοῦτες, στοὺς ὁποίους ἀνῆκε. Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας μέρας στὸ σπῆτι μερικῶν φίλων, ὅπου πῆγε νὰ περάσῃ τὴν βραδυά, ἔλεγε μὲ πολλὴ χαρὰ στὴν συντροφιά: «Ποτὲ δὲν πέρασα ὠραιότερον Πάσχα». Ξαφνικὰ σωριάσθηκε σὰν δέντρο πὺ τὸ χτύπησε κεραυνός. Ὅταν ἔσκηψαν νὰ τὸν συνφέρουν, δὲν ἀνέπνεε πλέον.

ΑΘΑΝ. ΠΑΤΜΙΟΣ

P. TEILHARD DE CHARDIN Ἡ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Γιὰ νὰ σχηματίσουν οἱ ἀναγνώστες μᾶς μία ιδέα γιὰ τὴν σκέψιν τοῦ π. Teilhard παραθέτουμε πῶ κατὼ μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ τελευταῖον βιβλίον του «Ἦμος τοῦ Σύμπαντος» πὺ κυκλοφόρησε στὸ τέλος τοῦ 1961 ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Seuil στὸ Παρίσι.

Οἱ σελίδες πὺ ἀκολουθοῦν εἶναι παρμένες ἀπὸ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ βιβλίου του πὺ τὸ ἐπιγράφει «Λειτουργία τοῦ Κόσμου». Τὶς ἐνέπνευσε ἡ ἀδυναμία στὴν ὁποία βρέθηκε ὁ πατὴρ Teilhard μέσα στὴν ἔρημον Ordos, νὰ τελέσῃ τὴν θείαν λειτουργίαν. Φαίνεται πὺς ἦτο ἡ ἔορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως πὺ ἰδιαίτερα τοῦ ἦταν προσφιλῆς. Ἐκανε τότε σκέψεις γύρω ἀπὸ τὴν ἀκτινιβολίαν τῆς εὐχαριστιακῆς παρουσίας μέσα στὸ Σύμπαν πὺ θυμίζον ἀνάλογα κείμενα τῶν ἡσυχαστῶν.

Ἦδη στὰ 1917 ὁ π. Teilhard ἔγραφε: «Ὅταν ὁ Χριστὸς προεκτείνοντας τὴν κίνησιν τῆς σαρκώσεώς του, κατέρχεται στὸν Ἄρτον γιὰ νὰ τὸν ὑποκαταστήσῃ, ἡ δρασίς του δὲν περιορίζεται μόνο στὸ ὕλικὸ τεμάχιο τοῦ Ἄρτου, ὅπου ἡ Παρουσία του ἐρχεται γιὰ μᾶς στιγμὴν νὰ σταθῇ. Ἀλλὰ ἡ μετουσίωσις φωταυγάζει μὲ μίαν πραγματικὴν, ἄν καὶ κάπως μειωμένην θέωσιν, ὄλον τὸ Σύμπαν. Ἀπὸ τὸ κοσμικὸν στοιχεῖον ὅπου εἰσῆλθε ὁ Λόγος δρᾷ γιὰ νὰ ὑποτάξῃ καὶ γιὰ νὰ ἀφομοιωθῇ ὄλον τὸ ὑπόλοιπον».

Βλέπει κανεὶς ἀπὸ αὐτὰ τὰ κείμενα ὅτι τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐκτίθεται ὄχι μόνον στὸ ἀκριβὲς του περιεχόμενον, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ διακρίνονται τὰ δευτερεύοντα ἐπακόλουθα μὲ τὰ ὁποῖα φανερόνεται ὁ πλοῦτος τῆς χάριτός του: αὔξησις τοῦ Μυστικοῦ Σώματος, καθάγιασις τοῦ Κόσμου. Τέτοια κείμενα μαρτυροῦν μίαν πίστιν μέσα στὴν ὁποῖαν φανερόνεται ὁ βαθὺς Παύλειος τρόπος σκέψεως τοῦ πατρὸς Teilhard. Ἐνα χρόνον ἀφοῦ εἶχε γράψῃ τὴν «Λειτουργίαν τοῦ Κόσμου» συνεπλήρωσε μὲ περισσύτερην ἀκριβείαν: «Γιὰ νὰ ἐρημνεύσῃ κανεὶς μὲ ἄξιον τρόπον τὴν θεμελιώδη θέσιν πὺ κατέχει ἡ θεία Εὐ-

χαριστία μέσα στην οικονομία του κόσμου... σκέφτομαι ότι είναι αναγκαίο να δοθῆ μία μεγάλη θέσι, μέσα στην χριστιανική σκέψη και προσευχή, στις πραγματικές και φυσικές προεκτάσεις τῆς εὐχαριστιακῆς παρουσίας... "Ὅπως ἀποκαλοῦμε «σῶμα» μας τὸ τοπικὸ κέντρο τῆς πνευματικῆς μας ἀκτινοβολίας... πρέπει νὰ πούμε ὅτι τὸ ἀρχικό, τὸ προκαταρκτικὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, περιορίζεται στὰ εἶδη τοῦ Ἄρτου καὶ τοῦ Οἴνου... ἀλλὰ ἡ θυσία ὁμοιάζει μὲ μία φλεγόμενη ἔστιά ἀπ' ὅπου ἀκτινοβολεῖ καὶ διαχέεται ἡ φλόγα τῆς...».

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ἡ Προσφορὰ

Κύριε, ἀφοῦ γιὰ μιά ἀκόμη φορὰ, ὄχι πᾶς μέσα στὰ δάση τῆς Αἰσνε, ἀλλὰ μέσα στὶς στέπες τῆς Ἀσίας δὲν ἔχω οὔτε ψωμί, οὔτε κρασί, οὔτε θυσιαστήριο, θὰ προσπαθῶ νὰ ὑψωθῶ πρὸ πάνω ἀπ' τὰ σύμβολα τῆς καθαρῆς μεγαλοπρέπειας τοῦ Ἀληθινοῦ καὶ νὰ σοῦ προσφέρω, ἐγὼ ὁ λειτουργὸς σου, πάνω στὸ θυσιαστήριο τῆς Γῆς, τὴν ἐργασία καὶ τὸν μόχθο τοῦ Κόσμου.

Ὁ ἥλιος μόλις ἔχει φωτίσει, ἐκεῖ κάτω, τὰ κρῶσια τῆς πρώτης ἀνατολῆς. Γιὰ μιά ἀκόμη φορὰ, κάτω ἀπὸ τὸ κοινὸ σκέπασμα τῆς φωτιάς του, ἡ ζωντανὴ ἐπιφάνεια τῆς Γῆς ξυπνᾶ, ἀναταράσσεται καὶ ξαναρχίζει τὸν τρομακτικὸ μόχθο. Θὰ βάλω πάνω στὸ Δισκάριο, Κύριέ μου, τὴν σοδειὰ πρὸ προσδοκίμου ἀπ' αὐτὴ τὴν καινούργια προσπάθεια. Θὰ χύσω μέσα στὸ Ποτήριο τὸν χυμὸ ὄλων τῶν καρπῶν πρὸ σήμερον θὰ συνθλιβοῦν. Τὸ Δισκοπότηρό μου εἶναι τὰ βάθη μιᾶς ψυχῆς πρὸ ἀνοιξὲς πλατεῖα σ' ὅλες τὶς δυνάμεις πρὸ τὴν ἴδια στιγμή θὰ ὑψωθῶν ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τῆς Σφαιράς μας καὶ θὰ ὀδεύσουν πρὸς τὸ Πνεῦμα. Ἄς ἔλθουν λοιπὸν κοντὰ μου ἡ ἀνάμνησις καὶ ἡ μυστικὴ παρουσία ἐκείνων πρὸ τὸ φῶς ξυπνάει γιὰ μιά καινούργια μέρα!

Ἐναν, ἕναν, Κύριε, τοὺς βλέπω καὶ τοὺς ἀγαπῶ, ἐκείνους πρὸ μου ἔδωσες σὰν φυσικὸ στήριγμα καὶ σὰν φυσικὴ γοητεία τῆς ὑπάρξεώς μου. Ἐνα, ἕνα, ἀκόμη μετρῶ, μετρῶ τὰ μέλη ἐκείνης τῆς ἄλλης τῆς τόσο ἀγαπητῆς οἰκογένειας, πρὸ τὰ ἔχουν μαζέψει τριγύρω μου λίγο λίγο ξεκινώντας ἀπὸ τὰ πρὸ ἀνόμοια στοιχεῖα οἱ δυνάμεις τῆς ἔλξεως τῆς καρδιάς, τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καὶ τῆς σκέψεως. Καλῶ, ὅπως τύχει, ὅμως ὅλους χωρὶς ἐξαίρεσις, καλῶ τὸ ἀπρόσωπο πλῆθος πρὸ σχηματίζει τὴν ἀμέ-

τρητὴ μᾶζα τῶν ζώντων. Ὅλους ἐκείνους πρὸ μὲ περιτριγυρίζουν καὶ μὲ στηρίζουν χωρὶς νὰ τοὺς γνωρίζω, ὅσους ἔρχονται καὶ ὅσους φεύγουν, ἐκείνους πρὸ παντὸς πρὸ ἐν ἀληθεία, ἡ μέσα στὴν πλάνη, στὸ γραφεῖο τους ἢ στὸ ἐργαστήριον ἢ στὸ ἐργοστάσιον πιστεύουν στὴν πρόοδο τῶν Πραγμάτων καὶ θὰ κυνηγήσουν καὶ σήμερον μὲ πάθος τὸ φῶς.

Αὐτὸ τὸ ζωντανό, ταραγμένο καὶ ξεκάθαρο πλῆθος, πρὸ μᾶς τρομάζει μὲ τὴν ἀπεραντωσύνῃ του—αὐτὴ τὴν ἀνθρωποθάλασσα, πρὸ ρίχνει σὲ ταραχὴ καὶ τίς πρὸ πιστῆς καρδιῆς μὲ τὸν σιγανὸ καὶ μονότονον κυματισμὸ τῆς, θέλω αὐτὴ τὴ στιγμή τὸ εἶναι μου νὰ ἀντηχήσῃ στὸ βαθύ τῆς μοιρομυρίασμα. Κάθε τι πρὸ σ' αὐτὴ τὴ μέρα θὰ αὐξήθῃ μέσα στὸν Κόσμο, κάθε τι πρὸ θὰ μικρύνῃ—κάθε τι ἀκόμη πρὸ θὰ πεθάνῃ—νά, Κύριε τί προσπαθῶ νὰ μαζέψω μέσα μου γιὰ νὰ σοῦ τὸ προσφέρω. Νὰ τὸ ἴλικὸ τῆς θυσίας μου πρὸ εἶναι ἡ μόνη πρὸ ποθεῖς.

Ἄλλοτε ἔφεροναν στὸν ναὸ σου τὶς ἀπαρχῆς τῆς σοδειᾶς καὶ τὰ πρωτότοκα τῶν κοπαδιῶν. Ἡ προσφορὰ πρὸ πραγματικὰ περιμένεις, πρὸ τὴν ἔχεις μυστηριακὰ ἀνάγκη κάθε μέρα γιὰ νὰ σιγάσῃς τὴν πείνα σου, καὶ νὰ σθῆσῃς τὴν δίψα σου, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν αὐξήσει τοῦ κόσμου πρὸ παρασύρεται ἀπὸ τὸ παγκόσμιον γίγνεσθαι.

Δέξαι, Κύριε, αὐτὴν τὴν τέλεια θυσία πρὸ ἡ Δημιουργία συνεπαρμένη ἀπὸ τὴν χάρι σου σοῦ παρουσιάζει μὲ τὴν καινούργια ἀγῆ. Αὐτὸς ὁ ἄρτος, ὁ μόχθος μας, δὲν εἶναι, τὸ γνωρίζω, παρὰ μιά πελώρια ἀποσύνθεσι. Αὐτὸς ὁ οἶνος, πάλι, ὁ πόνος μας, δὲν εἶναι ἀλόμονον! παρὰ ἕνα ποτὸ πρὸ διαλύει. Ἄλλὰ στὸ βάθος αὐτῆς τῆς δημοφῆς μάζας, ἔθεσες—εἶμαι βέβαιος, γιατί τὸ νοιώθω—ἕνα ἀκαταμάχητο καὶ ἐξαγιαστικὸ πόθο πρὸ μᾶς σπρώχνει νὰ κραζοῦμε ὅλοι, ἀπὸ τὸν τελευταῖον ἄπιστο ὡς τὸν πρῶτον πιστό: «Κύριε, δὸς ἡμῖν ἵνα ὤμεν ἕν!»

Λιότι παρ' ὅλο πρὸ μου λείπει ὁ πνευματικὸς ζῆλος καὶ ἡ θεῖα ἀγνότης τῶν Ἁγίων σου, μοῦ ἔδωσες, Κύριε, μιά ἀκατανίκητη συμπάθεια γιὰ κάθε τι πρὸ κινεῖται μέσα στὴν σκοτεινὴ ὕλη—γιατί, ἀθεράνετα νοιώθω μέσα μου ὅτι εἶμαι πολὺ περισσότερο παιδί τῆς γῆς ἀπὸ παιδί τοῦ Οὐρανοῦ—καὶ θὰ ἀνέβω μὲ τὴν σκέψι αὐτὸ τὸ πρωῖνὸ πάνω στὶς κορφῆς φορτωμένος μὲ τὶς ἐλπίδες καὶ τὶς ἀδυναμίες τῆς μητέρας μου γῆς. Κι' ἐκεῖ—μὲ τὴν χάρι τῆς ἱερατείας πρὸ, πιστεύω, Ἐοῦ μοῦ ἐδώρησες—πάνω στὸ κάθε τι πρὸ μέσα στὴν ἀνθρώπινη σάρκα ἐτοιμάζεται, κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο πρὸ ἀνατέλλει, νὰ γεννηθῇ ἢ νὰ ἐκλείψῃ, θὰ ἐπικαλεσθῶ τὸ Πῦρ Σου.

Ἄπόδοσις
ἌΘΑΝ. ΠΑΤΜΙΟΥ

ΤΟ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΟ ΚΕΝΟ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

Α'.

Ἡ πλούσια πείρα πὸν χάρισαν οἱ τελευταῖοι αἰῶνες μὲ τὴν αὐξουσα ἔντασι ζωῆς πὸν κορυφώνεται στὸν αἰῶνα μας, δίδουν τὴν δυνατότητα νὰ ξηνασκεφθοῦμε μερικὲς θεμελιώδεις ἀρχὲς τῆς ζωῆς μας.

Ἐκεῖνο πὸν θαυμάσια χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴ μας εἶναι ἕνας ταχὺς ρυθμὸς μὲ τὸν ὁποῖο ἐξελίσσεται ἡ ζωὴ καὶ πὸν δὲν περιορίζεται στὴν ἐξωτερικὴ ἀλλαγὴ τοῦ σκη-νικοῦ, πὸν ἐξασφαλίζει ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς ἀλλὰ προχωρεῖ σ' ἕνα βιωματικὸ κορεσμὸ ἔτσι πὸν ἀφήνει ν' ἀχνοφαίνεται ὅτι ἡ ζωὴ παρὰ τὴν παρὰτασι τοῦ μέσου ὄρου πὸν προσφέρει ἡ ἱατρικὴ, περιορίζεται σὲ βραχύτερα χρονικὰ πλαίσια.

Τὰ ὄνειρα, τὰ παραμύθια, μὲ τὰ ὁποῖα οἱ γενεὲς τῶν περασμένων αἰῶνων ἀρχίζαν καὶ τελείωναν τὴν ζωὴ τους χωρὶς νὰ αἰσθανθοῦν καμμιά ὀδυσιαστικὴ μεταβολὴ οὔτε στὴν ἐξωτερικὴ μορφή τους, οὔτε στὰ πνευματικὰ δεδομένα τους ἔγιναν μιὰ πραγματικότης πὸν ὑφιστάμεθα τὶς συνέπειές της καὶ ἀγωνιζόμεθα νὰ τὴν συνειδητοποιήσουμε.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ μπορεῖ κανεὶς νὰ σταθῆ καὶ νὰ κἀνῃ ὁποιαδήποτε τομὴ γιὰ νὰ πῆ κάτι.

Ἡ ἠθικὴ μπορεῖ νὰ κρίνῃ τὸν αἰῶνα μας καὶ ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας μπορεῖ νὰ τὸν ἀξιολογήσῃ. Μπορεῖ ὅμως κανεὶς νὰ σταθῆ καὶ νὰ πάρῃ μιὰ φωτογραφία καὶ μάλιστα μὲ ἀκτίνες «X». Ἡ φωτογραφία ἀποτελεῖ πειραματικὸ ὑλικὸ πὸν εἶναι τὸ πρῶτο πὸν θὰ χρειασθῆ κανεὶς γιὰ νὰ προχωρήσῃ τὴν στιγμὴ πὸν προσπαθοῦμε νὰ αἰσθανθοῦμε τὶς συνέπειες μᾶς καταστάσεως πὸν δημουργήσαμε.

Στὶς ἡμέρες μᾶς θεωροῦμε τὸν ἑαυτὸ μας προικισμένο μὲ δυνατότητες πὸν στὸ παρελθὸν θὰ ἦσαν μᾶλλον ιδιότητες ἡμιθέων. Τὸ αἴτημα τῆς δυνάμεως πὸν κομοῦσε τοὺς ἥρωες στὴν σφαῖρα τοῦ θρύ-

λου εἶναι ἡ πὸν κοινὴ πραγματικότης πὸν πλημμυρίζει μ' ἕνα αἰσθημα ἰσχύος τὸν πλέον ἀδύνατο ἄνθρωπο, πὸν παραστέκει στὰ χειριστήρια τῶν συγχρόνων μηχανῶν. Συνήθως αὐτὴ τὴν εἰκόνα φέρνουμε στὸ νοῦ μας ὅταν μιλάμε γιὰ τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα.

Ἡ τεχνικὴ, ἡ ἀνεσις, καὶ ἡ ἰσχὺς νομίζουμε ὅτι αὐτὰ κυρίως εἶναι ἡ ἐποχὴ μας. Ἀλλὰ αὐτὰ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ προῖόν μᾶς ἄλλης κατακτήσεως, πὸν πραγματοποιήθηκε στοὺς τελευταίους αἰῶνες μὲ τὴν προαγωγὴ τῆς γνώσεως, πὸν οἱ συνέπειές της δὲν εἶναι μόνον οἱ τεχνικὲς ἐπιτεύξεις καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ γνώσις, ἀλλὰ καὶ ἡ πνευματικὴ διαφοροποίησις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ γεγονός αὐτό. Καὶ ἂν κανεὶς κοιτάξῃ στὸν τομέα τῆς τέχνης καὶ ἐδῶ ἡ φωτογραφία μας θὰ μᾶς ἔδειχνε ἕνα νέο πολύχρωμο μωσαϊκὸ νέων μορφῶν καὶ μοντέρνων τάσεων πὸν ἀκατάπανστα ἡ μιὰ δι-αδέχεται τὴν ἄλλην.

Αὐτὴ ἡ αὐξήσις τῶν δυνατοτήτων πὸν καλύπτει πολλὲς πλευρὲς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μιὰ βασικὴ διαπίστωσις πὸν κοινὴ, σὰν ἰδέα καὶ σὰν καθημερινὸ βίωμα. Οἱ πολιτικὲς ἐξελίξεις τῶν τελευταίων αἰῶνων καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς μορφῆς τῶν πολιτευμάτων, γιὰ τὶς ὁποῖες δὲν πρόκειται νὰ ἐπιχειρήσω καμμιά ἐρμηνεία, καθὼς καὶ ἡ οἰκονομοτεχνικὴ ὀργάνωσις τῆς συγχρόνου ζωῆς δίδουν τὴν εὐκαιρία περισσότεροι ἄνθρωποι νὰ μετέχουν καὶ νὰ γεύονται τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐξελικτικῆς αὐτῆς πορείας.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἠθικὴ σημασία καὶ ἀπὸ τὶς πολιτικοκοινωνικὲς συνέπειες αὐτοῦ τοῦ βιωματικοῦ σοσιαλισμοῦ—ἂν ἀποδίδει ὁ ὄρος τὴν ἔννοια αὐτὴ—ἡ πνευματικὴ ἀξία καὶ τὰ συμπεράσματα πὸν μπορεῖ κανεὶς νὰ βγάλῃ κἀνοντας παρατηρήσεις στὸ θέμα αὐτὸ μὲ πεδίο γιὰ ἔρευνα κοι-

vonies δλόκληρες, εἶναι σημαντική.

Γιὰ νὰ ἀποδώσωμε καὶ λίγη δικαιοσύνη στὸν βαρεῖα κατηγορημένο αἰῶνα μας θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ μέσος ὄρος τῆς ἐσωτερικῆς εἰλικρινείας στὶς ἡμέρες μας εἶναι καλύτερος ἀπὸ ἄλλοτε, πράγμα πὸ μᾶς βοηθαίει πολὺ στὴν ἔρευνα. Ἄλλὰ ἐκείνο πὸ προσφέρει ὁ αἰῶνας μας πλούσια στὸ στοχαστὴ πὸ ἀσχολεῖται μὲ τέτοια θέματα, εἶναι οἱ εὐκαιρίες ἐκτιμήσεως τῶν ἀποτελεσμάτων ἀπὸ τὴν αὔξησι τῶν δυνατοτήτων μας.

Ἰδανικά πὸ γιὰ αἰῶνες θάμπωναν τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς κινουσαν τὴν φαντασία, τοὺς ὀδηγοῦσαν ἴσως σ' ἓνα σωρὸ περιπέτειες καὶ προσπάθειες ἀποτελοῦν σήμερα θέματα κοινῆς ζωῆς. Ἡ αὔξησις τοῦ ρυθμοῦ στὴν ἀλλαγὴ τῆς ζωῆς συνδυασμένη μὲ τὴν ἔντασι τῶν βιομάτων μᾶς βοηθοῦν σὲ μικρότερα χρονικά διαστήματα νὰ ἐλεγχθοῦν καταστάσεις πὸ ἀκράειες, γιὰ νὰ τεθοῦν σὲ δοκιμασία ἢ ἀντοχὴ καὶ ἢ ποιότητος τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἰδανικῶν καὶ γιὰ νὰ κάνουμε ἓνα βῆμα πὸ θετικὸ στὸ ἄπειρο, πὸ μᾶς περιβάλλει καὶ πὸ κλείνουμε μέσα μας.

Μία ὄψις τῆς ἀδυναμίας μας εἶναι ἡ ἄγνοια τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Ἀπὸ τὴν ἀποψὶ τῆς γνώσεως ὁ ἑαυτός μας εἶναι ἓνα κομμάτι τοῦ ἀγνώστου πὸ καλούμεθα νὰ ἐρευνήσουμε. Σ' αὐτὴ τὴν ἄγνοια, ἂν προστεθῇ καὶ ὁ παράγων τοῦ ἀπροσδιωριστοῦ τῆς ἐλευθερίας μας, δρῆεται ἢ ἔλλειψις ἐνὸς σαφοῦς σχεδίου, πὸ νὰ προκαθορίξῃ τίς συνέπειες τῆς πορείας μας καὶ τῶν ἐγγειρημάτων μας.

Ἀποκτήσαμε ἰσχύν ἐκμεταλλεῦόμενοι τίς πηγές φυσικῆς ἐνεργείας καὶ αἰσθανθήκαμε τὴν ἱκανοποίησι τῆς ἐπιτυχίας ἐμποτισμένη ὅμως μὲ ἀμηχανία καὶ ἓνα φόβο γιὰ τὸ μέγεθος τοῦ ἔργου πὸ δημιουργήσαμε, πὸ μᾶς συνθλίβει ὡς ἄτομα μὲ τίς διαστάσεις του.

Πλουτίζουμε διαρκῶς τὴν ζωὴ καὶ μὲ νέες μορφές στὴν τέχνη, στὴν βιομηχανία, στὴν οἰκονομία, στὴν κοινωνικὴ οργάνωσι προϊόντα ἐνὸς πυρετοῦ δημιουργίας τόσον βαθειὰ ἀνθρώπινου. Σ' αὐτὴ ὅμως τὴν εὐλογία τῆς δημιουργίας δὲν νομίζετε ὅτι ὑπάρχει κάτι πὸ μεταθέτει αὐτὴν τὴν ἀεὶ νὰ ἐξέλξῃ μορφῶν ἀπὸ τὰ πλαίσια μᾶς

καθαρῶς δημιουργικῆς διαθέσεως, σ' ἓνα κνηρητὸ ἐνὸς μυστηριώδους κάτι, πὸ προϋποθέτει τὸ ἀνικανοποίητο;

Τὰ δημοκρατικὰ ἰδεώδη, ἢ ἀπόκτησις ἰσχύος, ἢ δημιουργία νέων μορφῶν, γενικά ἢ αὔξησις τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου μᾶς δίδουν ἀρετοὺς βαθμοὺς ἐλευθερίας ἱκανοποιῶντας ἓνα βαθὺ αἴτημα τῆς ψυχῆς μας. Καὶ ὅμως ὑπάρχουν ἐκφράσεις στὴν σύγχρονη πνευματικὴ γεννὰ, πὸ διατυπώνουν διαφορετικὴ γνώμη στὸ ζήτημα αὐτό. Γιὰ τὸν Jean Paul Sartre ἢ ἐλευθερία εἶναι φορεὺς συνεχῶν ἀρνήσεων. Ἴσως νὰ ἤλθε ἢ στιγμή νὰ νοιώσουμε ὅτι ἢ ἐλευθερία δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν ζωὴν ἀλλὰ εἶναι ἢ θεμελιώδης προϋπόθεσις γιὰ τὴν ἐξέλιξι τῆς ζωῆς. Ἀγωνιστήκαμε γιὰ νὰ ἀποκτήσουμε μεγαλύτερη ἐλευθερία. Ἄγρια ἢ προσπάθειά μας. Ἄλλὰ γιὰ νὰ κάνουμε τί; Αὐτὸ τὸ ἀπλὸ ἐρώτημα, πὸ εἶναι ἢ πανανθρώπινη ἀπορία, ἐσωτερικεύεται πὸ ἔντονα στὶς ἡμέρες μας μὲ δυὸ ἀντίθετες τάσεις, ἀνάλογα μὲ τὴν ψυχροσύνησι τοῦ ἀτόμου, πὸ στὸ βάθος του κρύβεται ἢ ἴδια αἰτία.

Οἱ χαρακτηριστικῆς αὐτῆς ἐκδηλώσεις εἶναι φαινόμενα, πὸ παρατηροῦνται στοὺς πρωτοποριακοὺς λαοὺς. Στους νέους λαοὺς, πὸ σ' αὐτοὺς τώρα γεννιέται ἢ ἱστορικὴ συνείδησις, ἢ καὶ σὲ ἄτομα πὸ δὲν ἔγινε δυνατόν νὰ ζήσουν κάπως ὀλοκληρωμένα τίς συνέπειες τῆς ζωῆς τοῦ αἰῶνος μας, ὑπάρχει περισσότερο παρθενικὴ ἢ λαχτάρα τῆς ζωῆς.

Στους Εὐρωπαϊκοὺς ὅμως λαοὺς καὶ στὴ Βόρειο Ἀμερικὴ οἱ καταστάσεις ἀγωνίας καὶ ἀγχους δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀσυνήθιστο.

Τὰ σήματα Alarm πὸ ἤχοῦν, ὑπογραμμίζουν τοὺς φόβους γιὰ τὴν πορεία πὸ ἀκολουθοῦμε. Δὲν εἶναι ἢ πολεμικὴ ἀτμόσφαιρα, ἢ ἐγκληματικότης πὸ δημιουργοῦν αὐτὴν τὴν ἀντίδρασι ἀλλὰ ἢ ζωὴ τοῦ μέσου ὄρου τοῦ ἀνθρώπου, πὸ δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ποτὲ ἱκανοποιημένος συγκριτικὰ μὲ τίς κατακτήσεις του. Ἀντίθετα στὴν τάσι τῆς ἀγωνίας ἐμφανίζεται καὶ ἢ ἀδιαφορία πὸ φαίνεται νὰ πηγάζῃ ἀπὸ ἓνα αἰσθημα κόρου καὶ ἐλλείψεως βαθυτέρου νοήματος τῆς ζωῆς.

Μέτρια ἰδανικά στὴν ψυχὴ ἐνὸς ἀνθρώ-

που μὲ πλούσιες δυνατότητες, τὸν φέρνουν ταχύτατα στὸ ὀριζόντιο τμήμα τῆς καμπύλης τοῦ κορσεμου.

Ἡ εὐκολία τῆς ἐπιτυχίας στὶς ἐπιδιώξεις καὶ στὰ μέσα ἱκανοποιήσεώς μας μὲ τὶς διαρκῶς ἐξελισσόμενες μορφές στὸ ἴδιο βασικὸ μοτίβο καὶ ἡ μεγάλη συχνότης ἐπαναλήψεως παρομοίων καταστάσεων ἐξαντλοῦν γρήγορα τὴν δίψα γιὰ βίωμα πού διαρκῶς ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἡ μελαγχολικὴ σκιά τῆς ρουτίνας μᾶς καλύπτει τυποποιώντας τὰ βήματά μας. Ἡ πλήξις, ἡ ἀνία καὶ τὸ ἀπροσδιόριστο ἀνικανοποίητο, οἱ ἀρνητικὲς αὐτὲς ὄψεις τῆς ζωῆς ἀποτελοῦν τὰ συστατικὰ ἐνὸς τύπου μπλαξέ πού ζῆ ἀνάμεσά μας καὶ πού ὀρισμένες στιγμὲς εἶναι θρονιασμένος στὴν ψυχὴ τοῦ καθενὸς μας. Καὶ ἂν στὸ σημεῖο αὐτὸ βρεθοῦν μερικοὶ καὶ ποῦν ὅτι αὐτὰ εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς παρακμῆς τῆς δημοκρατίας, νομίζω πὼς αὐτοὶ ἐνσυνείδητα ἢ μὴ κάνουν λάθος. Πρῶτα γιατί οἱ ἐκδηλώσεις αἰσθημάτων στὶς χῶρες ἐφαρμογῆς τῶν ἰδεῶν τῶν εἶναι κατευθυνόμενες καὶ ὕστερα γιατί ἀκόμη ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἐν μέρει ἐπανάστασις καὶ ἡ ἐπανάστασις τρέφεται ἀπὸ τὴν ἐλπίδα καὶ ἡ ἐλπίδα εἶναι ἓνα θετικὸ στοιχεῖο τῆς ζωῆς.

Χωρὶς προφητικὲς διαθέσεις ἔχω τὴν ἀσφαλῆ ὑποψία, ὅτι ἡ κοινὴ μεταφυσικὴ καὶ ἀνθρωπολογικὴ βάση τῆς συγχρόνου ἀστικῆς νοοτροπίας καὶ τοῦ μαρξιστικοῦ πνεύματος δὲν ἀφίρουν πολλὰ περιθώρια στὴν φαντασία γιὰ μιὰ διαφορετικὴ ἔκβασι τῆς ζωῆς στοὺς δύο αὐτοὺς τομεῖς.

Τὴν στάσι τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου δυτικοῦ καὶ ἀνατολικοῦ στὸ μεταφυσικὸ πρόβλημα ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τὴν σκεφθῆ κανεὶς καὶ νὰ σταθμίση τὶς συνέπειές της στὴν σύγχρονη ζωὴ μὲ τὶς χαρακτηριστικὲς ἐκδηλώσεις της.

Τὴν βοή τοῦ ὑλιστικοῦ ἀνέμου πού παρὰ τὴν χρεωκοπία του ἐξακολουθεῖ νὰ ἤχη στ' αὐτὰ μας πρέπει νὰ τὴν καταστεῖλουμε γιὰ νὰ ἀκουσθῆ μιὰ παλῆ ἀ γνώριμη φωνή, ἴσως παρηλλαγμένη ἀπὸ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, πού φαίνεται μᾶλλον ἀπωθημένη στὸ περιθώριό τῆς συγχρόνου ζωῆς. Καὶ ἡ προσμονὴ καὶ τὸ ἐρωτημὰ μας εἶναι: Μπορεῖ αὐτὴ ἡ φωνή, ἡ φωνὴ τῆς χριστιανικῆς πίστεως—ἢ ὁποῖα γιὰ μᾶς ἀποτελεῖ

τὴν πνευματικὴ ἐφεδρεία—νὰ δημιουργήσῃ μιὰ νέα ἐποχὴ πού θὰ ὀδηγήσῃ σὲ μιὰ νέα ἀναγέννησι καὶ νὰ μὴ καταλήγῃ σὲ πνευματικὰ κενὰ ἀλλὰ νὰ διαγράψῃ μιὰ πορεία τοῦ ἀνθρώπου σύμφωνα μὲ τὶς ἐσώτερες πνευματικὲς του ἀπαιτήσεις; Μὲ ἄλλα λόγια τὸ ἐρωτήμα εἶναι: Μπορεῖ ὁ Χριστιανισμὸς νὰ καλύψῃ ὄχι μόνον ὀρισμένες εἰδικὲς ἀπαιτήσεις τοῦ πνεύματος ἀλλὰ νὰ χαρίσῃ τὸ πλήρωμα τῆς ζωῆς πού νὰ θεμελιώνεται σ' ἓνα γερὸ κοσμοθεωρητικὸ ὑπόβαθρο;

Τὴν προσπάθεια αὐτὴ θ' ἀναλάβουν οἱ γραμμὲς αὐτὲς ἀκολουθώντας ἓνα κάπως μακρὸ δρόμο μᾶς ἱστορικῆς ἀναδρομῆς πού φαίνεται ὅτι χρειάζεται.

Β'.

Ὁ Χριστιανισμὸς μετὰ ἀπὸ ἓνα ἐνδοξο ἀγῶνα τριῶν αἰώνων κατέστη ὁ ἀποκλειστικὸς ὀδηγὸς τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ χώρου γιὰ πολλοὺς αἰῶνες. Ἡ νίκη αὐτὴ πού στηρίχθηκε στὸ αἷμα τοῦ Ἀρχηγοῦ καὶ ἑκατομμυρίων ἀγωνιστῶν ἐδραίωσε τὴν Πίστη θάπτοντας ὀριστικὰ τὶς παλιὲς θρησκείες.

Ἀναλύοντας τὰ στοιχεῖα τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ ἀγῶνος τῆς ἐποχῆς τῶν τριῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων θὰ βρῆ κανεὶς ὀρισμένα σημεῖα, πού οἱ συνέπειές τους μᾶς ἐπηρεάζουν ἔστω ἐμμέσως καὶ σήμερα.

Ὁ Ἰσραήλ, τὸ Ρωμαϊκὸ Κράτος καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ἦσαν οἱ τρεῖς μεγάλοι ἀντίπαλοι. Ὁ ἀγὼν πρὸς τὸν Ἰσραήλ ἦτο μᾶλλον οἰκογενειακὴ ὑπόθεσις ἐν συγκρίσει μὲ τὴν πανιστορικὴ ἐπίδρασι τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ οἱ διαφορὲς μεταξὺ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ ἦσαν ἀκατανόητες γιὰ τὸν ἔθνικὸ κόσμο. Ἡ ἀποφασιστικὴ στάσις τοῦ μεγάλου Ἀποστόλου Παύλου, οἱ μεγάλες συμφορὲς τοῦ Ἰσραήλ καὶ ἡ περιορισμένη ἔκτασις του σύντομα ἔθεσαν ἐκτὸς τὸν ἓνα ἀντίπαλο.

Ἡ πανίσχυρη Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἦτο τὸ ἀστυνομικὸ κράτος πού ἀντέταξε τὴν στυγνὴν βία χωρὶς κανένα πνευματικὸ ἀντιστάθμισμα στὸ χριστιανικὸ κίνημα.

Γιὰ τὴν Ἑλλάδα νὰ μιλήσῃ κανεὶς δὲν εἶναι τόσο ἀπλό. Πρῶτα γιατί τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα δὲν εἶναι μιὰ συγκεκριμένη κοσμοθεωρία, ἀλλὰ περισσότερο μέθοδος,

τρόπος σκέψεως καὶ αἰσθήσεως, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἔδωσε τὰ ἀκριβῆ ἀντίστοιχά του ὁ Χριστιανισμὸς γιὰ νὰ ὑπάρξῃ σύγκρισις χωρὶς αὐτὸ νὰ ἀποτελῇ ὀπωσθήροτε μειονέκτημα. Ἐπειτα οἱ φιλελληνικὲς τάσεις τῶν μεγάλων Πατέρων ἔφεραν τὴν συνδιαλλαγὴ μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων καὶ τὴν εἰσαγωγὴ πολλῶν ἑλληνικῶν στοιχείων στὴ χριστιανικὴ σκέψι. Ἐξετάζοντες τὸ περιεχόμενο τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας μπορούμε νὰ σταθοῦμε σὲ τρία βασικὰ σημεῖα: Στὴν κοσμογονία, στὴν ἠθικὴ καὶ στὸν Ἰησοῦ. Ἡ μωσαϊκὴ κοσμογονία τεθειμένη ἀπὸ παλαιότερα καθὼς καὶ οἱ γενικώτερες βάσεις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀντιπαρατασσόμενες στὴν χονδροκομμένη μυθολογία καὶ στὶς ἀσαφεῖς μεταφυσικὲς ἀντιλήψεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἦσαν στοιχεῖα ὑπεροχῆς γιὰ τὴν νέα Θρησκεία, πού δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προκαλέσουν πολεμικὴ.

Τὸ περιεχόμενο τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς πάλι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς πρακτικὲς ἀντιδράσεις, ἦτο στοιχεῖο πού ἀναπτέρωνε τὶς ἐλπίδες γιὰ μιὰ ἀρτιωτέρα ζωὴ. Τὸ τρίτο ὅμως στοιχεῖο, ἡ προσωπικότης τοῦ Κυρίου, ἦτο αὐτὸ πού διετύπωσε ὁ Παῦλος: «Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρία».

Αὐτὴ ἡ πολεμικὴ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ Σταυροῦ ἔφερε καὶ τὴν ἀντίστοιχὴ ἀντίδρασι μὲ συνέπεια τὴν καλλιέργεια τῆς χριστιανικῆς θεολογίας γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ Κυρίου καὶ τὴν ἀνάπτυξι τοῦ δόγματος γύρω ἀπὸ τὰ ἀνθρωπολογικὰ θέματα καὶ τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον. Ἡ μετέπειτα δημιουργία τόσων αἰρέσεων γύρω ἀπὸ τὰ θέματα αὐτὰ φανερῶνουν τὴν τάσι τῆς χριστιανικῆς σκέψεως στὰ προβλήματα αὐτοῦ τοῦ εἴδους.

Θὰ ἐπανέλθω στὸ πρῶτο σημεῖο τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν καὶ θ' ἀφήσω τὸ δεῦτερο γιὰ μελλοντικὴ συζήτησι.

Ὁ J. Holzner στὸ βιβλίον του «Ὁ Παῦλος» γράφει: «Στὴν ἰδέα περὶ Θεοῦ ἡ Ἑλλάς στὶς φωτεινὲς στιγμὲς ἔφθασε τὸν Ἰσραὴλ καὶ σ' ἓνα σημεῖο τὸν ξεπέρασε. Ἡ Ἑλλάς εἶχε περὶ τὴν τελευταία τῆς λέξι ἀνακαλύπτοντας τὴ συγγένεια πού ἔχει πρὸς τὸ Θεὸ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα». Ἐνα τέτοιο πνευματικὸ κλίμα στὸ χῶρον αὐτῶν τῶν ἀληθειῶν ἦτο φυσικὸν νὰ δημιουργήσῃ μιὰ

ιδιόζουσα κατάστασι, ὥστε νὰ θεωρηθῇ τὸ κοσμολογικὸ πρόβλημα καὶ τὰ συναφῆ προβλήματα τοῦ θέματος περίπου κλειστό.

Ἀφοῦ στὸν κόσμον τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν συζητητῶν ὑπῆρξε μιὰ τέτοια ἄνεσις ἐπιβολῆς γιὰ τὸ αὐτὸ τμῆμα τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν, στοὺς ἀπλοϊκοὺς ἀνθρώπους τὰ πράγματα ἦσαν εὐκολώτερα. Τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, ἡ ἀπόδοσις τῆς γῆς, οἱ ἀσθένειες, τὸ μέγα μυστήριον τοῦ θανάτου ἀποτελοῦσαν στοιχεῖα τῆς καθημερινῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου σὲ μιὰ ἀπ' εὐθείας καὶ πολλὰς φορὰς ἐξειδικευμένη ἐπέμβασι τοῦ Θεοῦ στὰ πράγματα τοῦ καθενός. Ἡ ἀνθρώπινη σκέψις ἠναγκάζετο πολλὰς φορὰς νὰ μελετᾷ τὴν θεϊκὴ ἐπέμβασι στὴν καθημερινὴ ζωὴ. Ἀνεξάρτητα πρὸς ὄρισμένες προσπάθειες μεμονωμένων πνευμάτων πρὸς βαθύτερες πνευματικὲς ἀναζητήσεις ἡ ἀπολογητικὴ καὶ ἡ πνευματικὴ θεμελιωσις γιὰ τὸ πλῆθος ἦσαν νατουραλιστικῆς φύσεως.

Γ'.

Ἡ ἀνάπτυξις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τοὺς τελευταίους πέντε αἰῶνας ἄνοιξε πάλι τὸ θέμα καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις ὄρισμένων καταστάσεων διαφοροποίησε τὸ πνευματικὸ κλίμα τῶν μέσων χρόνων, δημιουργώντας νέες πνευματικὲς καὶ μεταφυσικὲς προϋποθέσεις, οἱ συνέπειες τῶν ὁποίων συγκλονίζουν τὴν ἐποχή μας.

Ἡ προαγωγή τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἔχοντας γιὰ φιλοσοφικὸ ὑπόβαθρον τὶς ἐμπειροκρατικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Bacon εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν συνεχῆ ἐξέλιξι τοῦ κοσμοειδώλου. Αὐτὸ ἦταν κατὰ νῆσον στὴν πνευματικὴ ἐμπειρία τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ χριστιανικὴ ἐκπροσώπησις ἔχουσα ἓνα status quo καὶ θεωρῶντας ἑαυτὴν ὑποχρεωμένη νὰ ὑποστηρίξῃ ὄρισμένες κοινὲς ἰδέες μακριὰ ἀπὸ θεμελιώδεις δογματικὲς θέσεις, τοῦλάχιστον δὲν χάρηκε ἀπὸ τὴν νέα πνευματικὴ περιπέτεια τῆς διαρκoῦς ἐξελίξεως τῆς θεωρήσεως τῶν εἰκόνων γιὰ τὸν φυσικὸν κόσμον.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν Πίστι τῶν κορυφαίων ἐπιστημόνων, πού πολλοὶ ἦσαν καὶ μέλη τῆς ἐκκλησίας, δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ὄθησις καὶ ἡ μετέπειτα συντήρησις τῆς ἰδέας τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης

πήγασε ἀπὸ τὴν κοινὴν χριστιανικὴν γνώμη. Ἡ περίοδος αὐτὴ ἀπέδειξε μιὰ ἔλλειψι πνευματικῆς ὀρμιοτήτος τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν δύο παρατάξεων.

Ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἐταράχθη ἀπὸ αὐτὴν τὴν πνευματικὴν τροπὴ τῶν πραγμάτων. Μιὰ κακῶς νοουμένη ἀμυντικὴ νοοτροπία μὲ τὸν ὑπερτονισμὸ ὀρισμένων ἀνθρωπίνων ἀντιλήψεων, τίς ὁποῖες οἱ ἄνθρωποι εἶχαν περιβάλλει μὲ αἴγλην δόγματος καὶ ἕνας τυποποιημένος τρόπος σκέψεως ἀφήρσαν τὴν δυνατότητα νὰ γίνῃ κοινὸ αἶσθημα ὅτι οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες εἶναι ἕνα ἰδιάζον τμήμα θεολογικῶν μελετῶν ὅπου τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα συναντᾷ τὸν Θεὸν στὸν κόσμῳ τῶν μαθηματικῶν συμβόλων καὶ τὴν διατύπωσι τοῦ Ἁγίου Θελήματός Του στὴ φυσικὴ νομοτέλεια.

Αὐτὴ ἡ ἰδέα ποὺ σήμερα εἶναι τόσο κοινὴ, προῖον μιᾶς σκληρῆς πείρας, ἂν ὑπῆρχε μιὰ φωτισμένη χριστιανικὴ ἡγεσία ποὺ νὰ τὴν προβάλλῃ θὰ εἶχε διαφυλάξει τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ μιὰ τόσο μεγάλη πνευματικὴ περιπέτεια.

Ἀπὸ τὴν ἄλλῃ πλευρᾷ αὐτοὶ ποὺ ἐπεδίωξαν γιὰ διαφόρους λόγους τὴν χειραφέτησι ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν πίστι ἔδειξαν μιὰ ἐφηβικὴ ἐπιπολαιότητα καὶ μιὰ βιασύνῃ ἐξαγωγῆς συμπερασμάτων ποὺ ἡ ἐπικεσττέρα ἔκφρασις εἶναι ἡ ἔλλειψις γνησίου ἐπιστημονικοῦ πνεύματος. Ἀπὸ τὴν μιὰ πλευρᾷ οἱ ἄνθρωποι φοβήθηκαν τὸν ἴδιον τοὺς τὸν νοῦ καὶ δεῖλιασαν μπρὸς τίς νέες ἀνακαλύψεις, ἐνῶ οἱ ἄλλοι πάλι τὸν θεοποίησαν καὶ θεώρησαν τὴν Πίστι περιττὸ παράγοντα στὴ ζωὴ.

Ἐπειδὴ ἡ τεχνικὴ ἔδωκε τὴν δυνατότητα νὰ δαμάσῃ σὲ πολλὰ σημεία τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως ὁ ἄνθρωπος, γι' αὐτὸ αἰσθάνθηκε μιὰ κάποια αὐτονομία. Ἐνας κεραυνὸς στὸ παρελθὸν τὸν πτοοῦσε. Σήμερα μ' ἕνα καλὸ πλέγμα γεώσεων βάθους τοῦ δίδει τὸ αἶσθημα τῆς ἀσφαλείας. Ὁ ὄγκος τοῦ νεροῦ κάποτε ἦτο ἡ κατάρα του. Σήμερα ἡ ὑδραυλικὴ τοῦ δίδει τὴν εὐχέρεια νὰ τὸ κἀνῃ πηγὴ ζωῆς καὶ δυνάμεως.

Αὐτὴ ἡ ἀλυσίδα τῶν τεχνικῶν κατακτήσεων ποὺ στίς ἡμέρες μας ξεπερνάει

καὶ τὸν χώρο τῆς γῆς μας ἔδωσε τὴν αἶσθησι τῆς ἐφηβικῆς αὐτοπεποιθήσεως τοῦ παιδιοῦ ποὺ νομίζει ὅτι δὲν χρειάζεται τὴν πατρικὴν προστασία.

Ἄν σ' αὐτὰ ποὺ εἶναι κάπως ἀσυνείδητα καὶ αὐθόρμητα προσθέσῃ κανεὶς τὴν ὠργανωμένην πολεμικὴν, ποὺ ἐξαπολύθηκε κατὰ τῆς Πίστεως καὶ σὲ ὄλους τοὺς τομεῖς, τότε θὰ ἀντιληφθῇ τὸ σύστημα μὲ τὸ ὁποῖο ἀδείασαν οἱ ψυχές.

Ἀρχαιολογία, κοινωνιολογία, ψυχολογία, οἰκονομολογία, ἱστορία ὅλα ἐπεστρατεύθησαν ἐνσυνείδητα καὶ προγραμματισμένα γιὰ νὰ κτυπήσουν τὸν Χριστιανισμὸ σὰν δόγμα, σὰν διδασκαλία καὶ σὰν ἱστορικὸ φαινόμενο.

Ἡ ἱστορία εἶναι πολὺ γνωστὴ. Ὁ αἰῶνας μας φάνηκε πρὸς εὐλικρινῆς καὶ ἀντικειμενικὸς. Ἡ κατηλιεία τῆς ἐπιστήμης γιὰ ἀντιχριστιανικὴν προπαγάνδα σταμάτησε καὶ μιὰ δυνατότης ἐπιστροφῆς στίς πνευματικὲς πηγὰς χαράζει. Καὶ ἐδῶ ἀρχίζει τὸ θέμα.

Ἡ μαρτυρία τῆς συγχρόνου πνευματικῆς ἡγεσίας ποὺ κατὰ κόρον ἐδήλωσε στίς τελευταῖες δεκαετίες ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὴν Χριστιανικὴν Ἐρησκεία εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νὰ καλύψῃ τὸ χάσμα ποὺ ἀνοίχθηκε; Ἀσφαλῶς ἡ ἀνωτέρω μαρτυρία εἶναι μιὰ ἀναγκαῖα ἀλλὰ ὄχι ἰκανὴ συνθήκη. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐξεμεταλλεύθη τὸ πνευματικὸ κενὸ τῶν πρώτων αἰώνων καὶ ἐκυριάρχησε. Αὐτὸ εἶναι ἕνα ἐνισχυτικὸ προηγούμενο, ποὺ πρέπει νὰ μᾶς κἀνῃ προσεκτικούς. Τὸ μεταφυσικὸ κενὸ ὑπῆρχε καὶ τότε ὅπως ὑπάρχει καὶ τώρα. Σὰν ἐσωτερικὸ ἀποτέλεσμα, σὰν κατάστασι τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς τὸ κενὸ δὲν ἔχει ποιότητα. Εἶναι ἀπλούστατα κενὸ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν αἰτία ποὺ τὸ δημιούργησε. Ἀλλὰ ἡ προσπάθεια ἐπαναπληρώσεως τῆς ψυχῆς μας, ἡ ἀγωνιστικὴ τακτικὴ δὲν μποροῦν νὰ μὴ λάβουν ὑπ' ὄψιν τὰ γενεσιουργὰ αἰτία τοῦ κενοῦ αὐτοῦ καὶ ἡ χριστιανικὴ ἀγωγή νὰ ἀγνοήσῃ τὴν πνευματικὴ ἐμπειρία εἴκοσι χριστιανικῶν αἰώνων καὶ μάλιστα τῶν τελευταίων.

(Συνεχίζεται)

ΒΑΣ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΟΥ ΓΚΟΓΚΟΛ

Β'.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1841 ὁ Γκόγκολ συμπληρώνει στὴ Ρώμη τὸ α' μέρος τῶν «Νεκρῶν Ψυχῶν», ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ἡ εἰσαγωγή σ' ἓνα πολὺ μεγαλύτερο ἔργο, σ' ἓνα ποίημα ὅπου ὁ ποιητὴς ὀνειρεύεται «νὰ παρουσιάσῃ τὴ ζωὴ τῆς Ρωσίας».

Μέσα στὸ πρωτότυπο καὶ περιπλοκο αὐτὸ ἔργο, ποὺ ἔχει συγχρόνως χαρακτῆρα σάτυρας καὶ ἐποποιίας, φαίνεται νὰ συνυπάρχουν καὶ καμμιά φορὰ νὰ συμπλέκονται καὶ νᾶρχονται σὲ ἀντίθεσι δυὸ διαφορετικὰ στυλ, δυὸ διαφορετικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὸν κόσμου.

«Κάτω ἀπὸ ἓνα σωρὸ συγκεκριμένες, γραφικὲς καὶ πικάντικες λεπτομέρειες, ποὺ δίνουν τὴν ἔντονη ψευδαίσθησι—ἀλλὰ μόνο τὴν ψευδαίσθησι—μᾶς εἰκόνας τῆς ἀληθινῆς ζωῆς, προβάλλει ἓνας ἐφιάλτης, ἡ εἰκόνα ἑνὸς νεκροῦ κόσμου καὶ μᾶς νεκρῆς ἀνθρωπότητος ἢ, μᾶλλον, ἑνὸς κόσμου καὶ μᾶς ἀνθρωπότητος, ποὺ βρίσκονται κάτω ἀπ' τὴ σιὰ τοῦ θανάτου.

«Αἰσθάνομαι ἀπὸ τώρα τὴν ὁσμὴ τοῦ τάφου» εἶχε γράφει ὁ Γκόγκολ σ' ἓνα φίλο του, καὶ αὐτὴ ἡ δυσσομία τοῦ πτώματος διαποτίζει παρὰδοξα ἓνα ποίημα, ποὺ ἐνῶ ἦταν γραμμένο γιὰ νὰ σκοραπίσῃ γέλιο, ἡ μελαγχολία του εἶχε τρομάξει ὡς καὶ τὸν Πούσκιν⁽¹⁵⁾.

Τὸ κενὸ καὶ ἡ ματαιοδοξία τῶν ἀνθρώπων κάποιας ρωσικῆς ἐπαρχιακῆς πόλεως μεγαλοποιούνται ἐδῶ ὑπέμετρα καὶ γίνονται ἓνα παγκόσμιον σύμβολο, ἡ εἰκόνα ἑνὸς «ἠλλοτριωμένου» κόσμου, ἑνὸς κόσμου, ἀπ' ὅπου λείπει ὁ Θεός. Μέτρια πρόσωπα μὲ γελοῖες μονομανίες ἢ μὲ βρωμερά, χωρὶς

κανένα μεγαλεῖο πάθη σχηματίζουν μιά γελοία πένθιμη πομπή, ὅπου οἱ νεκροί, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴ ἔκφρασι, πηγαίνουν «θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς»—εἰκόνα μᾶς ἀνθρωπότητος, ποὺ, ἐνῶ φαίνεται πὼς ζῆ καὶ ἐνεργεῖ καθημερινά, στὴν πραγματικότητα βαδίζει πρὸς τὴν πνευματικὴ της καταστροφή.

Καὶ τοῦτο γιὰ τὴν ἀγωνία, ποὺ προκαλεῖ τὸ ἔργο τοῦ Γκόγκολ, δὲν εἶναι τόσο ὁ φόβος τῆς φυσικῆς καταστροφῆς ὅσο ἡ διαίσθησι τοῦ θανάτου τῆς ἁμαρτίας, τῆς ἐλλείψεως φωτός, ποὺ σπέρνει τὸν τρόμο, ἑνὸς φρικτοῦ μηδενός, ποὺ ἀνοίγεται κάτω ἀπ' τὴν τετριμμένη καθημερινότητα. Ἔτσι ὁ κόσμος τῶν «νεκρῶν ψυχῶν» διαλαλεῖ πὼς ἡ ἀπουσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου. «Στὶς ἀθλιότητες τῆς ἀνθρωπότητος» ὁ ποιητὴς «ἀρνήθηκε ν' ἀπαντήσῃ μὲ γεμάτη μῖσος κακία». Ἀρκέσθηκε μόνο νὰ δεῖξῃ «ὄλο τὸ μηδέν, ποὺ θὰ εἶναι ἡ τύχη τους στὸν αἰῶνα»⁽¹⁶⁾.

Ἄν, ὡστόσο, μὲς ἀπ' τὸ μελαγχολικὸ ἔργο ἀντηχεῖ ἓνα γέλιο πηγαῖο δὲν εἶναι γέλιο οὔτε ἀδιαφορίας, οὔτε σαρκασμοῦ. Εἶναι γέλιο ἠρωϊκὸ, ποὺ συγγενεῦει μὲ τὴν ἐμπνευσμένη εἰρωνεία τοῦ ἀσκητοῦ τῆς ἐρήμου, ποὺ διώχνει τοὺς δαίμονες καὶ γελοιοποιεῖ τὰ τρομερὰ ὄραματα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ σατανᾶς θέλει νὰ τὸν πειράξῃ ἢ νὰ τὸν τρομάξῃ. «Νᾶ, πὼς γινόταν αὐτὸ» γράφει ὁ Γκόγκολ, ἐξηγώντας τὴν γέννησι τῶν «Νεκρῶν Ψυχῶν». «Ἐπαιρνα ἓνα ἀπ' τὰ ἐλαττώματά μου καὶ τὸ ἐπρόβαλλα σ' ἓνα ἄλλο πρόσωπο μὲ μοῖρα διαφορετικὴ ἀπ' τὴ δική μου, ποὺ προσπαθοῦσα νὰ τὸ φαντασθῶ σὰν ἓνα θανάσιμο ἐχθρό... καὶ τὸν κατεδίωκα μὲ τὴν ὀργή μου, μὲ τὴν εἰρωνεία μου»⁽¹⁷⁾. Καὶ ἄλλου γράφει: «Ἐλευθερώθηκα ἀπὸ πολλὰς μου ἀθλιότητες μεταφέροντάς τες στοὺς ἠρώες μου, γελοιοποιῶν

(15) «Ὅταν ἄρχισα νὰ διαβάζω στὸν Πούσκιν τὰ πρώτα κεφάλαια τῶν Νεκρῶν Ψυχῶν, μὲ τὴ μορφή, ποὺ εἶχαν τότε, ὁ Πούσκιν, ποὺ πάντα γελοῦσε ὅταν τοῦ διάβαζα (τοῦ ἄρεσε νὰ γελάῃ) ζάρωσε τὰ φρύδια του, ἔγινε σοβαρὸς καὶ τελικὰ μελαγχολικὸς. Κι' ὅταν τελείωσε ἡ ἀνάγνωσι εἶπε μὲ μελαγχολικὴ φωνή: «Θεέ μου, πόσο θλιβερὴ εἶναι ἡ Ρωσία μας!» (Γράμματα σελ. 90).

(16) Αὐτόθι σελ. 90.

(17) Αὐτόθι σελ. 89.

τας τες καὶ ἀναγκάζοντας τοὺς ὁμοίους μου νὰ τις κοροιδέψουν. Κατώρθωνα ν' ἀπαλλαγῶ ἐπίσης ἀπὸ τις διαφορες κτηνώδεις μας, στερεῶντας τες ἀπὸ κάθε γραφικότητα καὶ ἀπὸ κάθε μάσκα, πὸν θὰ μπορούσε νὰ τις ἐξευγενίσῃ καὶ νὰ τις παρουσιάσῃ σὰν θριμβευτικές μας νίκες».

Ἔτσι, ζωγραφίζοντας αὐτὴ τὴν «ἐκθεσι τῶν τεράτων», πὸν ἀποτελοῦν τις νεκρὲς ψυχὲς ὁ Γκόγκολ κατώρθωσε νὰ ἐξορκίσῃ τοὺς δαίμονες πὸν βασάνιζαν τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ του κάνοντάς τις πρόσωπα μιᾶς ἄθλιας καὶ χονδροκομμένης ἀνθρώπινης κωμωδίας. Ἀλλὰ ταυτόχρονα ἐπιθυμοῦσε νὰ τοὺς διώξῃ κι' ἀπὸ τὴν ψυχὴ ὀλόκληρης τῆς Ρωσίας.

Τὸ ζήτημα εἶναι νὰ θέσῃ τὸ Ρῶσο ἄνθρωπο μπροστὰ στὴν ἴδια του τὴ ρηχότητα καὶ στὴν ἄτοπη ἀσημαντότητα τῆς ὑπάρξεώς του γιὰ νὰ γεννήσῃ αὐτὴ τὴν «ὑψηλὴ φρίκη», πὸν θὰ μπορούσε ἐπιτέλους νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὴ νάρκη τους τις κομμοσμένες ψυχὲς, τις ὁποῖες ὁ σατανᾶς ἔχει δέσει μὲ τὰ θανατηφόρα μάγια του.

Ὡστόσο δὲ μπορεῖ νὰ μεταδώσῃ αὐτὸ τὸ *σωτήριο* τρόπο παρὰ ἐκείνος πὸν κι' ὁ ἴδιος τὸν ἔνωσε καὶ πὸν ἡ ψυχὴ του ἐλευθερώθηκε ἀπὸ τὰ μάγια μὲ τὴν ἀποκάλυψι τοῦ φωτός τῆς ἀπέραντης θείας εὐσπλαγγνίας μέσα στὰ σκοτάδια τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. Τέτοιο εἶναι πραγματικά τὸ μυστικὸ τοῦ Γκόγκολ, πὸν ἀποκαλύπτεται ἐδῶ. **Μέσα στὴ συνειδήσει τῆς Ἀπουσίας ὁ Ἀπὼν ἀποκαλύπτεται. Μέσα στὴ νοσταλγία μιᾶς καθαρότη-
τας πὸν δὲν μπορεῖ ἀκόμα νὰ πραγματοποιηθῆ, ὁ ποιητὴς διέκρινε τὴν Παρουσία τῆς Ἀγάπης.** «Ἵψηλὴ φρίκη! Αὐτὸς πὸν ἔχει μέσα στὴν ψυχὴ του τὴν ἀηδία τοῦ μηδενός, ἐκεῖνος εἶναι ἀσφαλῶς πλούσιος σὲ ὅλες τις ἀντίθετες σ' αὐτὸ τὸ μηδὲν δυνατότητες...». «Δὲν ἀγάπησα ποτὲ τις κακὲς μου δυνάμεις καὶ ἂν ἡ οὐράνια Ἀγάπη τοῦ Κυρίου δὲν ἐνεργοῦσε κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ μοῦ τις ἀποκαλύψῃ βαμνηδόν... ἂν ὅλο τὸ κακὸ μέσα μου ἀποκαλυπτόταν ὀλόκληρο καὶ ἀπότομα, τότε πὸν δὲν θὰ εἶχα καταλάβει τὸ μέγεθος τῆς ἀπειρῆς του εὐσπλαγγνίας θ' αὐτοκτονοῦσα» ἀλλὰ «μιὰ ἅγια Δύναμι μὲ βο-

ήθησε νὰ ἀπελευθερωθῶ ἀπ' αὐτὸ»⁽¹⁸⁾.

Ἔτσι ἐξηγεῖται ὁ ζωντανὸς λυρισμός, ἡ μυστηριώδης χαρὰ, πὸν διαποτίζουν μερικὲς σελίδες τῶν «Νεκρῶν Ψυχῶν». Δὲν εἶναι οὔτε τὰ τεχνητὰ λουλούδια μιᾶς κούφιας ρητορείας, οὔτε κομμάτια ξένα πρὸς τὴν ἐμπνευσι τοῦ ποιητῆ καὶ πρὸς τὴν πραγματικὴ του θεώρησι τοῦ κόσμου. Ἐπὶ πλεόν, γιὰ νὰ τὰ καταλάβῃ κανεὶς δὲν εἶν' ἀνάγκη νὰ προστρέξῃ στὴν ἀμφίβολη βοήθεια τῆς φροῦδικῆς ψυχχανάλυσεως ἢ ἀλλοῦ. Ἡ ἐξηγησι βρίσκειται ἀπλούστερα μέσα στὴν προοπτικὴ μιᾶς γνήσιας χριστιανικῆς ἐμπειρίας.

Τὸ ἴδιο Φῶς, πὸν βοήθησε τὸν Γκόγκολ ν' ἀνακαλύψῃ τὴ φρίκη τοῦ κακοῦ στὸν ἑαυτὸ του, τὰ σκοτάδια ἐνὸς κόσμου βυθισμένου στὴν ἁμαρτία καὶ ὑποδουλωμένου στὸ θάνατο, αὐτὸ τὸ ἴδιο τοῦ χάρισε τὴ μεγάλη ἐλπίδα τῆς πίστεως—πρόγευσι γλυκειὰ μιᾶς νέας ζωῆς, μιᾶς καινῆς γῆς καὶ καινῶν οὐρανῶν, μιᾶς λυτρωμένης καὶ μεταμορφωμένης πιά ἀνθρωπότητας.

Μιὰ διαπίστωσις ἐπιβάλλεται ὡστόσο ἐδῶ. Αὐτὸς ὁ μυστηριώδης μελλοντικὸς κόσμος, αὐτὴ ἡ μεσαιωνικὴ βασιλεία ἐνσαρκῶνεται γιὰ τὸν συγγραφεὴ τῶν Νεκρῶν Ψυχῶν, στὸ πρόσωπο τῆς πατρίδας του, τῆς Ρωσίας μιᾶς ἀγνωστῆς καὶ νέας Ρωσίας. «Γιατί μὲ κυττᾶς ἔτσι καὶ γιατί ἔχεις στρέψει τὸ βλέμμα σου γεμάτο προσμονὴ πρὸς ἐμένα; Στέκω ἀκίνητος, γεμάτος ἀγωνία. Τὰ μάτια μου φωτίζονται ἀπὸ μιὰ ὑπερφυσικὴ δύναμι: Ὡ! τί πρᾶγμα μακρυνό, ἐκθαμβωτικό, θαυμασιό, ἀγνωστο στὸν κόσμο, Ρωσία...»⁽¹⁹⁾.

Γιὰ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπ' τὴν κυριαρχία αὐτῆς τῆς σλανόφιλης μυθολογίας καὶ γιὰ νὰ καθαρθῇ ἀπ' τὰ ὑπόλοιπα τῆς ἀλαζονείας, θὰ τοῦ χρειασθῇ ἡ μακροχρόνια δοκιμασία τῆς μοναξιάς, τῶν θλίψεων.

Ἀπ' αὐτὸ τὸ στενὸ καὶ δύσβατο μονοπάτι θὰ προχωρήσῃ στὴν ὀλοκληρωμένη γνῶσι τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας.

Ἡ δοκιμασία ἀρχίζει μὲ τὴν ἐκδοσι τῶν Νεκρῶν ψυχῶν. Αὐτὸ τὸ ἔργο, μὲ τὸ ὁποῖο ἐλπίζει πὸς θὰ προκαλέσῃ τὸ ξύπνημα τῆς

(18) Αὐτόθι σελ. 88, 89, 94.

(19) Νεκρὲς Ψυχὲς I σελ. 183-184.

Ρωσίας, κατ' ἀρχάς τοῦ στοιχίζει τις κακεντρεχεῖς ἐνοχλήσεις μᾶς ἀνόητης λογοκρισίας. Ὅταν ἐπιτέλους ἐξεδόθη, λόγω ὁμαδικῆς πλάνης, πού, ἐν μέρει ὠφείλετο στὴ μεγαλοφυΐα τὴν ἴδια καὶ στὴν τεχνικὴ μαεστρία τοῦ Γκόγκολ, πού εἶχε ὀδηγήσει σὲ πλάνη τὸν ἴδιο τὸν Πούσκιν, σ' αὐτὸ τὸ ποίημα τὸ προωρισμένο ν' ἀποκαλήρη τὰ «βαθεῖα πνευματικὰ σκοτάδια» τῆς Ρωσίας, εἶδαν τὴν γελοιογραφικὴ—ἀλλὰ ἀληθινὴ—εἰκόνα τῆς ρωσικῆς πραγματικότητας. Ἄλλοι χαρήκανε γι' αὐτὴν, κ' ἄλλοι πολλοὶ σκανδαλίσθησαν. Στὸν Γκόγκολ, πού μὲ ἀγωνία περιμένει τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἔργου του, τίποτε δὲ φαίνεται νὰ δείχνῃ ὅτι αὐτὸ προκάλεσε τὸ ἠθικὸ τράνταγμα, πού λογάριζε. Ὅπως καὶ τὶς ἄλλες φορές κατηγορεῖ καὶ πάλι τὸν ἑαυτὸ του γι' αὐτὴ τὴν ἀποτυχία: Ἐπειδὴ δὲν εἶχε μέσα τὸ ἀκόμα τὴ ζωὴ, γράφει, αὐτὴ δὲ μπόρεσε νὰ γεννηθῇ ἀπὸ τὴν πέννα του.

Γιὰ νὰ ὀλοκληρώσῃ τὸ ἔργο, νὰ κατορθώσῃ νὰ γράψῃ αὐτὸ τὸ Β' μέρος τῶν Νεκρῶν Ψυχῶν, ὅπου ἡ ζωὴ πρέπει θαυμαστά ν' ἀνατείλῃ ἀπ' τὸν σκοτεινὸ καὶ βουβὸ θάνατο, θὰ χρειασθῇ νὰ ἐπιδοθῇ ἀκόμα σ' αὐτὸ τὸ «ἑσωτερικὸ ἔργο», πού θάξῃ σὰν ἀποτέλεσμα μιὰ πλήρη μετουσίωση τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ταλέντου του. Ἐργασία φαινομενικὰ ἄχαρη ὅπου φαίνεται νὰ καταξοδεύονται οἱ σωματικὲς καὶ διανοητικὲς του δυνάμεις. Ἀσχολεῖται τώρα μὲ τὴν προσευχὴ καὶ τὴν τακτικὴ μελέτῃ τοῦ Εὐαγγελίου. Διαβάζει, τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἄλλα ἀσκητικὰ καὶ μυστικὰ κείμενα, ὅπως τὴν περίφημη Φιλοκαλία. Ἐπιχειρεῖ μιὰ βαθεῖα μελέτῃ τῆς θείας Λειτουργίας, συχνάει στοὺς ναοὺς καὶ κοινοῦν ὅσο συχνότερα μπορεῖ. Ἄλλ' ἡ ψυχὴ του δὲ βρῖσκει οὔτε τὴ χαρὰ οὔτε τὴν εἰρήνη πού λαχταράει μ' ὅλη τῆς τὴ δύναμι. Τὸ Β' μέρος τῶν Νεκρῶν Ψυχῶν δὲν προχωρεῖ καθόλου. Δυὸ φορές, τὸ 1843 καὶ τὸ 1845, καίει τὰ ἤδη ἔτοιμα κεφάλαια, πού δὲν τὸν ἱκανοποιοῦν. Ἀνήσυχος, ταραγμένος «ἀγωνίζεται νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του», ὅπως γράφει ἓνας βιογράφος του⁽²⁰⁾

(20) P. Pascal: Le Drame spirituel de Gogol σελ. 16.

ταξιδεύοντας ἀδιάκοπα ἀπὸ πόλι σὲ πόλι τῆς Εὐρώπης. Δὲν παύει νὰ ποθῇ ἓνα προσκύνημα στοὺς Ἁγίους Τόπους. Βρίσκοντας ὅμως τὸν ἑαυτὸ του ἀνάξιο γι' αὐτό, ἀναβάλλει διαρκῶς τὴν ἀναχώρησι. Αὐτὴ ἡ ταπεινοφροσύνη, αὐτὲς οἱ ὑπερβολικὲς τύψεις δὲν τὸν ἐμποδίζουν, ὥστόσο, νὰ βομβαρδίσῃ τοὺς φίλους του μὲ παροτρύνσεις καὶ μὲ συμβουλές. Ἔτσι, γίνεται γιὰ ἀρκετοὺς πνευματικὸς τους ὀδηγός. Ἄλλοι ὅμως, οἱ περισσότεροι, ὑποδέχονταν αὐτὲς τὶς ποιμαντικὲς ἐγκυκλίους μὲ ἐκπληξι καὶ μὲ σκεπτικισμό. Τότε, τοῦ ἔρχεται ἡ ἰδέα νὰ συνθέσῃ μὲ τ' ἀποσπάσματα τῶν ἐπιστολῶν του μιὰ συλλογὴ μὲ τὸν τίτλο: «Ἀποσπάσματα τῆς ἀλληλογραφίας μου μὲ φίλους» πού ἐκδίδεται τὸ 1846.

Ἡ ἔκδοσι αὐτῆ, ἂν καὶ φροντισμένη μὲ τὴ μεγαλύτερη ἐπιμέλεια ἀπὸ τὸν Γκόγκολ, πού, ἐπιτέλους, ἐλπίζει νὰ γίνῃ κατανοητὸς, ξεσηκώνει ἓνα πραγματικὸ σάλο, ἰδιαίτερα στοὺς φιλοσοφικοὺς κύκλους τῶν δυτικοφίλων.

Ἄλλὰ καὶ οἱ στανόφιλοι, φίλοι τοῦ Γκόγκολ, ἀκόμα καὶ ἐξέχοντα μέλη τοῦ κλήρου δείχνονται ἐπιφυλακτικοὶ καὶ ἐχθρικοί. Τὸν κατηγοροῦν γιὰ ὑποκρισία, γιὰ ταρτοφρισμό, γιὰ σατανικὴ ὑπερηφάνεια καὶ γιὰ προσβολὴ τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας. Οἱ πιὸ ἐπεικειῖς ἀποδίδουν σὲ διανοητικὴ ἀρρώστεια αὐτὸ πού θεωροῦν σὰ μιὰ πρᾶξι τρέλλας.

Πῶς νὰ ἐξηγήσῃ κανεὶς αὐτὴ τὴν ἀντίδρασι τοῦ μορφωμένου ρωσικοῦ κοινού;

Τὸ ἔργο τοῦ Γκόγκολ εἶναι μιὰ φωνὴ, μιὰ φωνὴ καμμιὰ φορὰ παράφωρη καὶ ἀδέξια ἀλλὰ πού ἀπηχεῖ μιὰ εἰλικρινὴ πίστι καὶ μιὰ γνήσια ἀγάπη στὸ Χριστό. Προωριζόταν νὰ ζητηθῇ τὶς «νεκρὲς ψυχές», διακήρυττε πὼς ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἐστία ἀπ' ὅπου τὸ Φῶς τοῦ Χριστοῦ πρέπει ν' ἀκτινοβολῇ σ' ὅλοκληρο τὸν κόσμον μὲ τὸ βασίλειο ἱεράτευμα ὄλων τῶν μελῶν τῆς, λαϊκῶν καὶ κληρικῶν, πὼς αὐτὸ τὸ Φῶς μπορεῖ νὰ φωτίσῃ ὅλες τὶς ἀνθρώπινες καταστάσεις καὶ νὰ ὑποδείχνῃ τὴ λύσι ὄλων τῶν γῆινων προβλημάτων.

Γιὰ ν' ἀναμετρήσωμε πόσο ἐσόκαραν αὐτὲς οἱ διακηρύξεις, πρέπει νὰ θυμηθοῦμε τὸ διανοητικὸ καὶ πνευματικὸ κλίμα τῆς

Ρωσίας τοῦ 1840: Τῆ βαρεῖα ἀτμόσφαιρα τῆς δευτέρας δεκαετίας τῆς βασιλείας τοῦ Νικολάου τοῦ Α', τὴν ἀθεράπευτη πιά ρῆξι μεταξὺ σλανοφίλων καὶ δυτικοφίλων, τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁπαδῶν τῆς ἐκ παραδόσεως πίστεως ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τῶν φιλελευθέρων ἀθέων ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Στὰ μάτια τῶν δευτέρων ὁ Γκόγκολ ἔκαμε δυὸ ἀσυγχώρητα σφάλματα. Ἐνῶ αὐτοὶ βεβαίωσαν τὴν ἐπείγουσα ἀνάγκη μιᾶς ἐπαναστάσεως ἢ τοῦλάχιστον ριζικῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων γιὰ νὰ ἀναδιοργανώσουν τὸ Κράτος, ὁ Γκόγκολ ἀπευθύνεται στὰ ἄτομα, στὰ πρόσωπα γιὰ νὰ τὰ καλέσῃ σ' ἐπιστροφή στὸ Χριστό. Αὐτὴ ἡ ἄποψη δὲν εἶναι πραγματικὰ ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν προηγούμενη, ἀλλὰ ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ, μὲ τὴν ἔλλειψη μιᾶς κοινωνικῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, μποροῦσε νὰ θεωρηθῆ ὡς τέτοια.

Ἄς προστεθῆ σ' αὐτὸ καὶ ἡ ἐπιμονή, μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ συγγραφεὺς τῆς «Ἀλληλογραφίας» ἐκδηλώνεται ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὄχι μιᾶς πίστεως ἄοριστης καὶ συναισθηματικῆς σύμφωνα μὲ τὸ ρωμαντικὸ στυλ, καμωμένης ἀπὸ εὐγενεῖς καὶ ἀνθρωπιστικὲς φιλοδοξίες (πράγμα, πὸν θὰ τοῦ τὸ συγχωροῦσαν ἴσως), ἀλλὰ, ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, διατυπωμένης στὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ὁ Γκόγκολ θέλει νὰ εἶναι τέκνο πιστό. Γιὰ τοὺς ἐπαναστάτες λοιπὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐχθρός, ἡ συνυπεύθυνη μὲ τὴν τσαρική ἀπολυταρχία γιὰ ὅλα τὰ δεινὰ τῆς Ρωσίας.

Ἡ βίαιη ἀντίδρασι τῶν φιλελευθέρων φαίνεται, ἔτσι, ἀρκετὰ εὐνόητη. Ἡ ἀρνητικὴ στάσι τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐκκλησίας, λαϊκῶν καὶ κληρικῶν, ἀντίθετα μὲς ἐκπλήσει. Οἱ λόγοι ἐδῶ εἶναι, πραγματικὰ πολὺ πῶς πολὺπλοκοι. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν «ἀμυχανία τῶν ὀρθοφρονούντων» ὑπάρχει, τοῦλάχιστον σὲ μερικοὺς, κάποιος κοντόφθαλμος συντηρητισμὸς, πὸν τοὺς κάνει ἐχθρικοὺς πρὸς κάθε ἐπανάστασι ἀκόμα καὶ πνευματικὴ πὸν θὰ μποροῦσε νὰ θέσῃ σὲ κίνδυνο καθιερωμένες συνήθειες ζωῆς καὶ σκέψεως. Κάθε χριστιανικὸ κήρυγμα, πὸν βγαίνει ἀπ' τὸ πλαίσιο τῶν ἀορίστων γενικοτήτων τοὺς φαίνεται ἀνάρμοστο καὶ κακόγousto.

Ἄλλὰ ἡ προσέγγισι τοῦ Γκόγκολ εἶναι ἄμεση καὶ συγκεκριμένη: Δὲν ἀπευθύνεται πρὸς χριστιανοὺς γενικά, ἀλλὰ στὸν τάδε ἄνδρα, στὴ δεινὰ γυναῖκα μὲ τὶς ἰδιαίτερες συνθήκες τους, στὸν ὑπάλλληλο, στὸ διανοούμενο, στὸ γαιοκτήμονα, στὴν κοσμικὴ κυρία καὶ τοὺς ἐξορκίζει νὰ εἶναι μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ «ἐκεῖ ὅπου βρίσκονται» μέλη ζωντανὰ τοῦ Σώματός Του καὶ ὄχι δύσομα πτώματα.

Ὁ κομπορμιτισμὸς, ἡ ἀπουσία ἑνὸς ἡρωικοῦ ἰδανικοῦ δὲ θὰ μποροῦσαν, ὡστόσο, νὰ ἐξηγήσουν τὶς ἐπιφυλάξεις διακεκριμένων κληρικῶν, ὅπως ἦταν ὁ Μητροπολίτης Φιλάρετος τῆς Μόσχας καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰννοκέντιος τῆς Χερσῶνος.

Χωρὶς ἀμφιβολία νιώθουν τὶς ἀδεξιότητες τοῦ Γκόγκολ, τὴν ἀφελῆ του αὐτάρκεια, τὸν οὐτοπιστικὸ χαρακτήρα ὄρισμένων ἰδεῶν του. Ἄλλὰ πάνω ἀπ' ὅλα αὐτὸ πὸν τοὺς σκανδαλίζει εἶναι τὸ γεγονὸς τῆς δημοσίας συζητήσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὸ βιβλίον τοῦ Γκόγκολ δὲν τοὺς ἀρέσει, γιατί διακόπτει τὴ σιωπῆ, πὸν μερικοὶ κατέληξαν νὰ τὴν βλέπουν ὡς μιὰ ἀπ' τὶς κυριώτερες ἀρετὲς τῆς Ἐκκλησίας.

Εὐαίσθητοι στὴν κλῆσι γιὰ μιὰ ζωὴ δολκλωτικὰ ἀφιερωμένη στὸ Θεό, νομίζουν πὸς ἓνας δολκλωτικὸς Χριστιανισμὸς δὲν θὰ μποροῦσε, τοῦλάχιστον τὸν 19ο αἰῶνα, νὰ ἐφαρμοσθῆ ἄλλοῦ παρὰ μονάχα μέσα στὴ μοναξιά ἑνὸς ἐρημητηρίου, μέσα στὴν προφυλαγμένη αὐλὴ ἑνὸς μοναστηριοῦ, μακριὰ ἀπ' τὸ θόρυβο ἑνὸς κομμοποιημένου πολιτισμοῦ, πὸν εἶναι γι' αὐτοὺς Σόδομα καὶ Γόμορρα.

Στὸ βάθος αὐτῆς τῆς τραγικῆς παρεξηγήσεως, τῆς ὁποίας θῆμα θὰ εἶναι ὁ Γκόγκολ, ὑπάρχει σ' ἀλήθεια μιὰ ἀδυναμία τῆς θεολογικῆς σκέψεως, ἀδυναμία γιὰ τὴν ὁποία οἱ ἱστορικὲς συνθήκες εἶναι ἓν μέρος ὑπεύθυνες.

Προσκολλημένη στὴ θέα τῆς οὐράνιας καὶ πνευματικῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ, ξένη πρὸς κάθε ὑπερεκτίμησι τῆς μορφῆς αὐτοῦ τοῦ κόσμου πὸν παρέρχεται, ξένη ἐπίσης καὶ πρὸς κάθε περιφρόνησι τῆς ἐγκόσμιας καταστάσεως τῶν ἀνθρώπων, καλώντας τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἐργασθοῦν τὴ σωτηρία τους πάνω στὴ γῆ καὶ νὰ συνεργα-

σθοῦν γιὰ τὴ σωτηρία ὄλων, ἡ ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δὲ μπόρεσε νὰ βρῆ, τοῦλάχιστο στὴ Ρωσία καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ Γκόγκολ, τὸν θεολόγο, ποὺ θὰ διατύπωνε τὴ διδασκαλία τῆς πάνω σ' ἓνα θέμα ποὺ εἶχε γίνε φλέγον λόγῳ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως: Τὸ θέμα τῆς ἱερωσύνης τῶν λαϊκῶν καὶ τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ συγχρόνου κόσμου.

Τὰ χρόνια ποὺ ἀκολουθοῦν τὴν ἔκδοσι τῶν «Ἀποσπασμάτων ἀπ' τὴν ἀλληλογραφία μου» εἶναι τὰ σκοτεινότερα τῆς ζωῆς τοῦ Γκόγκολ. Κρινόμενος, λοιδορούμενος, γελοιοποιούμενος, ὑποβαλλόμενος, κατὰ τὴ δική του ἔκφρασι, «ζωντανὸς στὴν πιὸ ἄγρια ἀνατομία» ὑπέφερε φρικτὰ. Ἐχοντας χάσει κάθε πεποίθησι στὸν ἑαυτό του, στὸ ταλέντο του καὶ στὴν κλῆσι του ὡς χριστιανοῦ συγγραφέως σκέπτεται ν' ἀπαρνηθῆ κάθε φιλολογικὴ ἐργασία. Ἀκόμα καὶ οἱ ἐσωτερικὲς παρηγορίες τοῦ λείπουν. Τὸ χειμῶνα τοῦ 1847-48 ἐπιχειρεῖ, ἐπιτέλους, τὸ ἀπὸ καιρὸ σχεδιασμένον προσκύνημα στοὺς Ἅγιους Τόπους, ἀλλὰ δίχως ν' ἀποκομίσῃ ἀπ' αὐτό, φαινομενικὰ τοῦλάχιστον, καμμιά πνευματικὴ ὠφέλεια. Ἡ καρδιά του τοῦ φαίνεται ἄγονη καὶ ἡ προσευχὴ του στεῖρα. Μπαίνει στὸν πειρασμὸ νὰ πιστέψῃ πὺς ἡ θεία Χάρι τὸν ἔχει ἐγκαταλείψει. Ἄλλ' ἀκριβῶς στὸ βάθος αὐτῆς τῆς ἀβύσσου τῆς ἐγκαταλείψεως ἀνακαλύπτει μιὰ ἀκόμα φορὰ τὴν ταπεινοφροσύνη: «Ὅλο αὐτό», γράφει ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Παλαιστίνη, «τὸ ἐπέτυχα χάρι στίς προσευχῆς κάποιου. Τίνος; τὸ ἄγνωῶ. Ξέρω πάντως πὺς ὄχι στίς δικές μου»⁽²¹⁾.

Ὁ Γκόγκολ, ὅταν γράφῃ αὐτὲς τὶς γραμμὲς ἀγνοεῖ, πραγματικά, πὺς ἀκριβῶς ἐκείνες τὶς ἐβδομάδες ποὺ γύριζε δίχως χαρὰ ἀπὸ προσκύνημα σὲ προσκύνημα στοὺς δρόμους, ποὺ τὰ πόδια τοῦ Κυρίου ἔχουν πατήσει, ἓνας ἄγνωστός του νέος, Ρῶσος μοναχός, τὸν εἶχε στὴ σκέψι του καὶ προσευχόταν γι' αὐτόν. Τὴν ἀνοίξι τοῦ 1848 ὁ πατὴρ Θεόδωρος Μπουχάρεβ, καθηγητὴς τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὴ Θεολογικὴ Ἀκαδημία τῆς Μόσχας, ὑποβάλλει στὸν Μητροπολίτη Φιλάρετο τὸ χειρόγραφο τριῶν μελετῶν ὑ-

πὸ τύπον ἀλληλογραφίας μὲ τὸν τίτλο: «Τρεῖς ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Γκόγκολ». Προηγούμενος τῆς ἐποχῆς του κατὰ πολλὲς δεκαετίες ὁ πατὴρ Θεόδωρος ἀνακαλύπτει μέσα στὸ μοναδικὸ δράμα τοῦ Γκόγκολ τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸ σύγχρονο κόσμον καὶ πολιτισμὸ. Χωρὶς ἀμφιβολία πρόκειται μᾶλλον γιὰ μιὰ πρωτότυπη προσωπικὴ σκέψι παρά γιὰ πραγματικὸ ὑπόμνημα. Ἀλλὰ «οἱ Ἐπιστολὲς» τοῦ π. Θεοδώρου εἶναι σὰν χέρι ἀδελφικὸ ποὺ δίνεται στὸν κυριευμένο ἀπ' τὶς ἀμφιβολίες καὶ τὶς τύψεις του ποιητῆ, σὰν φωνὴ νεανικὴ καὶ φιλική, ποὺ ζητᾶει νὰ τὸν σιγουρέψῃ καὶ νὰ τοῦ φέρῃ τὴ βοήθεια μιᾶς σκέψεως σχηματισμένης ἀπὸ τὴ θεολογία τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Φιλάρετος, ἀλλοίμονο, ἐχθρικός πρὸς τὴν εἰσβολὴ ἑνὸς θεολόγου, ποὺ μάλιστα εἶναι καὶ μοναχός, στὴν περιοχὴ τῆς κοσμικῆς λογοτεχνίας, ἀπαγορεύει τὴν ἔκδοσι τοῦ ἔργου, ποὺ θὰ πραγματοποιηθῆ 12 χρόνια ἀργόερα, στὰ 1861.

Ὁ Γκόγκολ τότε θάχῃ ἀφήσει πὰ τὸν κόσμο αὐτόν. Ὡστόσο, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Μπουχάρεβ⁽²²⁾ καὶ βεβαιώνει ὁ κοινὸς τους φίλος ὁ ἱστορικὸς Πογκοντίν, ξέρομε πὺς ὁ Γκόγκολ ἔκαμε τὴ γνωριμία τοῦ π. Θεοδώρου τὴν ὥρα τῆς ἐγκαταστάσεώς του στὸ σπίτι τοῦ κόμητος Α. Π. Τολστοῖ, στὴ Μόσχα, τὸ χειμῶνα τοῦ 1848. Μιὰ φιλία γεννιέται ἀνάμεσα στοὺς δυὸ ἄνδρες, ποὺ συνδέονται μὲ τὴν κοινὴ ἀνησυχία γιὰ τὸ μέλλον μιᾶς κοινωνίας, ποὺ ὀλοένα ἐκκοσμικεῖται καὶ ξεμακραίνει ἀπ' τὸ Χριστιανισμὸ κάτω ἀπ' τὰ σχήματα μιᾶς ἐπίσημης θρησκείας, ποὺ ἐπιβάλλει τὸ καθεστῶς. Ὁ Μπουχάρεβ ἔχει τὴν εὐκαιρία νὰ διαβάσῃ στὸν ποιητῆ μερικὰ κομμάτια τῶν ἔργων του καὶ ν' ἀκούσῃ τὶς παρατηρήσεις του. Μὲ τὴ σειρά του ὁ Γκόγκολ ἐπισκέπτεται τὸν νεαρὸ καθηγητῆ στὴ Λαύρα τῆς Ἁγίας Τριάδος⁽²³⁾, ὅπου συζητεῖ μὲ οἰκειότη-

(22) «Τρεῖς Ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Γκόγκολ» σελ. 5.

(23) Τὸ μοναστήρι τῆς Ἁγ. Τριάδος - Ἁγίου Σεργίου, ποὺ βρίσκεται μερικὲς δεκάδες χιλιόμετρα ἔξω ἀπ' τὴ Μόσχα ἀπὸ τὸ 1814 εἶναι ἡ ἔδρα τῆς περίφημης Θεολογικῆς Ἀκαδημίας τῆς Μόσχας.

(21) Γράμμα 25 Ἀπριλίου 1848 στὸν κόμητα Α. Π. Τολστοῖ.

τα μὲ τοὺς σπουδαστὰς καὶ διαπιστώνει τὴ συμπάθειά τους πρὸς τὶς ἰδέες του. Δὲν θὰ μᾶς ἦταν ἀπαγορευμένο νὰ κάνουμε τὴ σκέψι πὼς αὐτὸ τὸ φιλικὸ φῶς φώτισε τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ συγγραφέα, βοηθώντας τον νὰ ξεπεράσῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἀποθαρρύνσεως καὶ τῆς ὀλιγοψυχίας πού, μετὰ τὴν ὑπερηφάνεια τῆς νεότητος, ὑπῆρξε ὁ μεγάλος πειρασμὸς τῆς ὄριμης ἡλικίας του. Γιὰ τὴν ἐξέλιξι τοῦ Μπουχάρεβ αὐτὴ ἡ συνάντησι θὰ εἶναι ἀποφασιστικὴ. Πέρα ὅμως ἀπ' τὸ καθαρὰ βιογραφικὸ ἐνδιαφέρον, ὁ σύνδεσμος αὐτῶν τῶν δύο προσώπων, πού δὲν μπόρεσαν νὰ γίνουν κατανοητοὶ ἀπ' τοὺς ἄλλους καὶ μάλιστα ἀκριβῶς τότε πού πρόκειται νὰ συντελεσθῇ στὴ Ρωσία ἡ τραγικὴ ρῆξι Ἐκκλησίας καὶ τῆς μεγαλυτέρας μεριδὸς τῆς προοδευτικῆς ἰντελιγκέντσιας, φαίνεται στὸ στερέωμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς σὰν προφητικὸ σημάδι μᾶς μελλοντικῆς, ἀλλὰ μακρυνῆς ἀκόμα συμφιλίωσης.

Ὁ Γκόγκολ βλέπει τότε κάτι σὰν τὴ φευγαλέα λάμπι μᾶς τελευταίας μέρας τοῦ καλοκαιριοῦ. Ὡπὸ τὴν καθοδήγησι ἑνὸς ἀγίου ἱερέως τοῦ πατρὸς Ματθαίου Κωνσταντινόβσκη, πού δὲν ὑπῆρξε καθόλου ὁ φανατικὸς σκοταδιστῆς, ὁ ὑπεύθυνος γιὰ τὴ «θηρηκευτικὴ τρέλλα» τοῦ Γκόγκολ, πού περιέγραψαν μερικοὶ ρασιοναλιστές⁽²⁴⁾ κριτικοί, ἡ εὐσέβεια τοῦ ποιητῆ ἔγινε λιγώτερο ἀνήσυχη καὶ πῶ ἐνεργητικὴ. Κάνει ἐλεημοσύνες, ἐπισκέπτεται φυλακισμένους καὶ καταδίκους, χωρὶς νὰ παύσῃ μ' αὐτὸ νὰ συχναίξῃ στοὺς παλιούς του φίλους καὶ νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν οἰκογένειά του, ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ἀποκατάστασι τῶν ἀδελφῶν του. Πολλὲς φορὲς ἀποσπύρεται στὴ μοναστικὴ γαλήνη τοῦ ἐρημητηρίου τοῦ Ὀπτίνο, τοῦ ὁποίου οἱ μοναχοί, ἰδιαίτερα ὁ περιφημὸς στάρετς Μακάριος, πού ὑπῆρξε τὸ πρωτότυπο τοῦ στάρετς Ζωσιμᾶ τοῦ Ντοστογιέβσκη, τοῦ φαίνονται χαρούμενοι ἐπιεικεῖς, ἥσυχοι, προσηγεῖς, ἔχοντας ξεπεράσει τὸ στάδιο τῆς αὐστηρότητας. «Ξαναβρίσκει μιὰ καινούργια δημιουργικὴ ἔμπνευσι, τελειώνει τοὺς «Στοχασμοὺς» του πᾶνω στὴ θεία Λειτουργία» καὶ ξαναβά-

ζει πρὸς τὸ Β' μέρος τῶν «Νεκρῶν ψυχῶν». «Προσεύχου γιὰ μένα» γράφει τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὸν Γιουκόβσκη, «νὰ κριθῶ ἄξιος νὰ ψάλω ἕναν ὕμνο στὴ θεία Ὁραότητα». Ἄν καὶ ἡ ὑγεία του ἦταν πάντα ἐπισηφαλῆς, τίποτε δὲ δείχνει πὼς τὸ τέλος πλησιάζει. Πεθαίνει, ἐν τούτοις, στίς 21 Φεβρουαρίου 1853 πρὶν μπορέσει νὰ τελειώσῃ αὐτὸν τὸν ἀρμονικὸ εὐχαριστήριον ὕμνο, πού πάντα εἶχε λαχταρήσει νὰ ψάλῃ.

Πάνω στὴν κρίσι μᾶς τελευταίας ἀρρώστειας, πού οἱ γιατροὶ δὲ μπόρεσαν νὰ ἐξηγήσουν καὶ τῆς ὁποίας οἱ ἀρχεῖς συνέπεσαν μὲ τὴν πρώτη ἐβδομάδα τῆς Μ. Σαρακοστῆς, ἀφήνεται νὰ γλυστηρήσῃ στὸ θάνατον σὰ νᾶχε λάβει κάποια μυστηριώδη κλῆσι.

Λίγες μέρες πρὶν πεθάνῃ καιεὶ πάλι τὸ χειρόγραφο τῶν «Νεκρῶν Ψυχῶν» ἀλλ' ἀποδίδει ὕστερα τὴν ἄτυχη αὐτὴ πράξι σὲ διαβολικὴ ὑποβολή. Τέλος, ἔσθησε εἰρηνικά, ἀφοῦ κοινώνησε μὲ δάκρυα καὶ μὲ πλήρη συνείδησι καὶ δέχθηκε τὸ Εὐχέλαιο. Ἀπὸ ὑλικά ἀγαθὰ δὲν ἄφησε παρὰ λίγες κασσέλες χωρὶς ἀξία, βιβλία καὶ ἕνα ποσὸν 2000 ρούβλια, πού εἶχε ἐμπιστευθῇ ἀπὸ πολὺν καιρὸ σ' ἕνα φίλο, γιὰ νὰ μοιραστοῦν σὲ φτωχὸς σπουδαστὰς. Ὁ Γκόγκολ θέλησε ν' ἀφήσῃ τὸν κόσμον φτωχὸς, πλουσίος μονάχα ἀπ' τὸν οὐράνιον θησαυρὸν, πού βρῆκε στὸν ἀγρό του. Ἀνάμεσα στὰ χαρτιά του βρίσκει κανεῖς, πραγματικὰ σὰ μῆνυμα, τοῦτες τὶς γραμμές, τὶς χαραγμένες μὲ τρεμάμενον χέρι πᾶνω σὲ κάτι χαρτάκια, σίγουρα λίγο πρὶν ἀπ' τὸ θάνατό του:

«Νὰ εἶσθε ψυχρὲς ζωντανὲς κ' ὄχι νεκρὲς».

«Δὲν ὑπάρχει ἄλλη θύρα ἀπ' αὐτὴν πού μᾶς δείχνει ὁ Ἰησοῦς Χριστός».

«Ἄν δὲ γίνετε σὰν τὰ μικρὰ παιδιὰ δὲν θὰ εἰσέλθετε στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν».

«Λυπήσου μας, Κύριε. Δέσε καὶ πάλι τὸν Σατανᾶ μὲ τὴ δύναμι τοῦ Σταυροῦ Σου».

«Πὼς νὰ κάνω γιὰ νὰ φιλῶ πάντα μ' εὐγνωμοσύνη στὴν καρδιά μου τὴν εὐγνώμονα ἀνάμνησι τοῦ μαθηματος πού ἔλαβα;»

(Συνεχίζεται)

E. BEHR-SIGEL.

Μετάφρ. ΑΙΚ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΟΥ

(24) Ἰδιαίτερα ὁ Δ. Σ. Μπερεζκόφσκη.

ΒΟΗΘΕΙ Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ;

Λίγα χρόνια πριν, σηκώθηκα ένα πρωί με τὸ σκοπὸ νὰ πάω νὰ κόψω τὰ μαλλιά μου, προετοιμαζόμενος γιὰ μιὰ ἐπίσκεψιν στὸ Λονδίνο, ἀλλὰ τὸ πρῶτο γράμμα πὺν ἄνοιξα, μοῦδειξε ὅτι δὲν χρειαζόταν πιά νὰ πάω στὸ Λονδίνο. Ἔτσι ἀποφάσισα ν' ἀναβάλω καὶ τὸ κόψιμὸ τῶν μαλλιῶν μου.

Ἄλλὰ τότε ἄρχισε κάτι νὰ μὲ παρακινῆ, μέσα στὸ μυαλό μου, σχεδὸν ἀκουγα μιὰ φωνὴ νὰ μοῦ λέη: «Κόψτα, πήγαινε καὶ κόψτα». Στὸ τέλος δὲν μποροῦσα πιά νὰ τὸ ὑποφέρω. Πήγα. Ὁ κουρέας μου ἦταν ἕνας ἄνθρωπος μὲ πολλὰς δυστυχίες, τὸν ὁποῖον ὁ ἀδελφός μου κι ἐγὼ εἴχαμε κάποτε βοηθήσει. Μόλις ἄνοιξα τὴν πόρτα τοῦ μαγαζιοῦ εἶπε: «ὦ! προσευχόμενον νὰ ἔλθετε σήμερα». Καὶ πραγματικά, ἐὰν εἶχα πάει μιὰ-δύο μέρες ἀργότερα, θὰ τοῦ ἦμιον ἀχρηστος.

Μὲ κατέλαβε δέος, ἀκόμα καὶ τώρα μὲ καταλαμβάνει δέος. Ἄλλὰ, φυσικά, κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδείξη μιὰ αἰτιατὴ σχέση μεταξὺ τῆς προσευχῆς τοῦ κουρέα μου καὶ τῆς ἐπισκέψεώς μου. Μποροῦσε νὰ εἶναι τηλεπάθεια. Μποροῦσε νὰ εἶναι τυχαῖο.

Στάθηκα στὸ πλευρὸ μιᾶς γυναίκας, τῆς ὁποίας τὸ μηριαῖον ὅσοῦν εἶχε φαγωθῆ ἀπὸ καρκῖνο καὶ ἡ ὁποία εἶχε προχωρημένες ἐστίες τῆς ἀρρώστιας καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ὁστὰ τῆς. Ἦθελε τρεῖς ἄνθρώπους γιὰ νὰ τὴν βάλουν στὸ κρεβάτι. Οἱ γιατροὶ προέλεγαν μερικὸς μῆνες ζωῆς, οἱ νοσοκόμες (οἱ ὁποῖες συχνὰ ἤξεραν καλύτερα), μερικὲς ἐβδομάδες. Ἐνας καλὸς ἄνθρωπος ἄρχισε νὰ προσεύχεται γι' αὐτὴν συστηματικά. Ἐνα χρόνον ἀργότερα ἡ ἀσθενὴς περπατοῦσε (ἀνέβαινε σὲ βουνὰ μάλιστα) καὶ αὐτὸς πὺν ἔκανε τὶς τελευταῖες ἀκτινογραφίες εἶπε: «Αὐτὸ τὸ ὅστοῦν εἶναι γερὸ ὡς βράχος. Εἶναι θαῦμα».

Ἄλλὰ γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ, δὲν ὑπάρχει ἀπόδειξις. Ἡ ἱατρικὴ, ὅπως ὅλοι οἱ ἀληθινοὶ γιατροὶ παραδέχονται, δὲν εἶναι ἐπιστῆμὴ ἀκριβείας. Δὲν χρειάζεται νὰ ἐπικαλούμεθα τὸ ὑπερφυσικὸν γιὰ νὰ ἐξηγοῦμε τὴ νόθευσι τῶν προφητειῶν του. Δὲν χρειάζεται, παρὰ μόνον ἐὰν σεῖς τὸ διαλέξετε, νὰ πιστεύετε σὲ μιὰ αἰτιατὴ σχέση μεταξὺ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς ἀναρρώσεως.

Τότε γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: «Τί εἶδους μαρτυρία θὰ ἀπεδείκνυε τὴν ἀποτελεσματικότητά τῆς προσευχῆς;» Αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο προσευχόμεθα μπορεῖ νὰ συμβῆ, ἀλλὰ πῶς μπορεῖς νὰ ξέρῃς ὅτι δὲν θὰ συνέβαινε ὁπωσδήποτε; Ἀκόμη κι ἂν αὐτὸ ἦταν ἀναντίρρητα θαῦμα, δὲν ἔπεται ὅτι τὸ θαῦμα συνέβη λόγω τῆς προσευχῆς σου. Ἡ ἀπάντησις βέβαια εἶναι ὅτι δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἐπιτύνωμε μιὰ κατ' ἀνάγκην ἐμπειρικὴν ἀπόδειξι, ὅπως ἔχομε στὶς ἐπιστῆμες.

Μερικὰ πράγματα ἀποδεικνύονται ἀπὸ τὴν ἀδιάσπαστη ἐνότητά τῆς πείρας μας. Ὁ νόμος τῆς βαρύτητος ἐδραϊώνεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι, σύμφωνα μὲ τὴν πείρα μας, ὅλα τὰ σώματα, χωρὶς ἐξαιρέσι, ὑπακούουν εἰς αὐτόν. Τώρα, ἀκόμα κι ἂν ὅλα τὰ πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι προσεύχονται, καὶ τὰ ὁποῖα δὲν συμβαίνουν, συνέβαιναν, αὐτὸ δὲν θὰ ἀπεδείκνυε τὴν ἀποτελεσματικότητά τῆς προσευχῆς. Διότι ἡ προσευχὴ εἶναι αἴτησι. Ἡ οὐσία τῆς αἰτήσεως διαφέρει ἀπὸ τὸν καταναγκασμὸ, στὸ ὅτι μπορεῖ νὰ σοῦ χορηγηθῆ, μπορεῖ ὅμως καὶ ὄχι. Καὶ ἐὰν ἕνα ἄπειρο, σοφὸ ὄν ἀκούει τὶς αἰτήσεις τῶν πεπερασμένων καὶ ἀνοήτων πλάσμάτων, φυσικὰ μερικὲς φορὲς θὰ τὶς δίνη καὶ μερικὲς φορὲς θὰ τὶς ἀρνήται. Ἀμετάβλητη «ἐπιτυχία» στὴν προσευχὴ δὲν θὰ ἀπεδείκνυε καθόλου τὴ χριστιανικὴ πίστι. Θὰ ἀπεδεί-

κνε κάτι μᾶλλον σὰν μαγεία—μιά δύναμις ὡρισμένες ἀνθρώπινες ὑπάρξεις νὰ ἐλέγχουν ἢ νὰ ἐξαναγκάζουν τὴν πορεία τῆς φύσεως.

Ἐπάρχουν, χωρὶς ἀμφιβολία, κομμάτια στὴν Καινὴ Διαθήκη, τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι ὑπόσχονται μιά ἀμετάβλητη χορηγίαι τῶν προσευχῶν μας. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι, ὅτι πραγματικά ἐννοοῦν. Γιατί, μέσα στὴν καρδιά τῆς ἱστορίας συναντοῦμε ἕνα λαμπρὸ παράδειγμα περὶ τοῦ ἀντιθέτου. Στὴ Γεθσημανὴ ὁ ἀγιώτερος ὄλων τῶν αἰτούντων προσευχήθηκε τρεῖς φορές μήπως μποροῦσε νὰ παρέλθῃ κάποιο ποτήρι ἀπ' αὐτόν. Δὲν παρήλθε. Κατόπιν αὐτοῦ ἡ ἰδέα ὅτι ἡ προσευχή μᾶς συνιστᾶται σὰν ἕνα εἶδος ἀλάνθαστου φαρμάκου μπορεῖ νὰ ἐκλείψῃ.

Ἄλλα πράγματα ἀποδεικνύονται ὄχι ἀπλῶς ἀπὸ τὴν πείρα, ἀλλὰ ἀπὸ ἐκείνες τὶς τεχνικές, ἐπινοημένες προσπάθειες τὶς ὁποῖες καλοῦμε πειράματα. Θὰ μποροῦσε αὐτὸ νὰ γίνῃ καὶ γιὰ τὴν προσευχή; Θὰ ἀντιπαρέλθῃ τὴν ἀντίρρηση ὅτι κανεὶς χριστιανὸς δὲν θὰ μποροῦσε νὰ λάβῃ μέρος σὲ τέτοιο στέδιο, διότι τοῦ ἔχει ἀπαγορευθῆ αὐτό. Ἐἴτε ἔχει ἀπαγορευθῆ, εἴτε ὄχι, μπορεῖ ποτὲ νὰ γίνῃ αὐτὸ τὸ πράγμα;

Ἄς ὑποθέσωμε ὅτι μιά ομάδα ἀνθρώπων—ὅσο περισσότεροι, τόσο καλύτερα—θὰ συμφωνοῦσαν νὰ προσεύχονται ὅσο μποροῦν, γιὰ ἕνα διάστημα 6 ἑβδομάδων, γιὰ ὄλους τοὺς ἀσθενεῖς τῆς Κλινικῆς Α καὶ κανεὶς γιὰ τοὺς ἀσθενεῖς τῆς Κλινικῆς Β. Τότε θὰ συγκεντρώναμε τ' ἀποτελέσματα καὶ θὰ βλέπατε ἐὰν ἡ Α εἶχε περισσότερες ἰάσεις καὶ λιγώτερους θανάτους. Καὶ ἂς ὑποθέσωμε ὅτι θὰ ἐπαναλαμβάνατε τὸ πείραμα σὲ διάφορες ὥρες καὶ τόπους οὕτως ὥστε νὰ ἀπομονώσετε τὴν ἐπίδρασι τῶν ἀστάθμητων παραγόντων.

Τὸ δύσκολο εἶναι ὅτι δὲν βλέπω πῶς μιά πραγματικὴ προσευχὴ θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ κάτω ἀπὸ τέτοιες συνθήκες. «Λόγια χωρὶς σκέψι, ποτὲ στὸν οὐρανὸ δὲν πᾶνε» λέει ὁ Βασιλεὺς στὸν «Ἄμλετ». Τὸ νὰ λές ἀπλῶς προσευχὴ δὲν σημαίνει ὅτι προσεύχεσαι· μιά ομάδα κατάλληλα γυμνασμένων

παπαγάλων θὰ μποροῦσε νὰ χρησιμοποιηθῆ ἕξ ἴσου καλὰ μὲ τοὺς ἀνθρώπους στὸ πείραμά μας.

Δὲν μπορεῖς νὰ προσευχηθῆς γιὰ τὴν ἀνάρρωσι τῶν ἀρρώστων, παρὰ μόνον ἐὰν αὐτὸ πού σὲ ἀπασχολεῖ εἶναι ἡ ἀνάρρωσί τους. Ἄλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχῃ κανένα κίνητρο γιὰ νὰ ἐπιθυμῆς τὴν ἀνάρρωσι ὄλων τῶν ἀσθενῶν ἐνὸς νοσοκομείου καὶ κανενὸς ἀπὸ τοὺς ἀσθενεῖς τοῦ ἄλλου. Δὲν τὸ κάνεις γιὰ νὰ ἀνακουφίσης τὸν πόνο. Τὸ κάνεις γιὰ νὰ ἀνακαλύψῃς τί συμβαίνει. Ὁ πραγματικὸς σκοπὸς καὶ ὁ ὀνομαστικὸς σκοπὸς τῆς προσευχῆς σου διαφέρουν. Μὲ ἄλλα λόγια, ὅτι κι ἂν κάνουν ἢ γλῶσσα σου καὶ τὰ δόντια καὶ τὰ γόνατα, δὲν προσεύχεσαι. Τὸ πείραμα ἀπαιτεῖ τὸ ἀδύνατον.

Ἡ ἐμπειρικὴ ἀπόδειξις καὶ ἡ ἀνταπόδειξις, δὲν ἐπιτυγχάνονται λοιπόν. Ἄλλὰ αὐτὸ τὸ συμπέρασμα θὰ φαίνεται λιγώτερο καταπιεσμένο, ἐὰν θυμώμαστε ὅτι ἡ προσευχὴ εἶναι αἴτησι καὶ τὴν συγκρίνομε μὲ ἄλλα δείγματα τοῦ αὐτοῦ πράγματος.

Κάνομε αἰτήσεις καὶ στοὺς συνανθρώπους μας καὶ στὸ Θεό. Ζητᾶμε γιὰ ἀλάτι, ζητᾶμε γιὰ αὔξησι μισθοῦ, ζητᾶμε ἀπὸ ἕνα φίλο νὰ τρέψῃ τὴ γάτα μας ὅσο θὰ βρισκόμαστε σὲ διακοπές, ζητᾶμε ἀπὸ μιά γυναίκα νὰ μᾶς παντρευθῆ. Μερικὲς φορές ἀποκοτῶμε αὐτὸ πού ζητᾶμε, μερικὲς ὄχι. Ἄλλὰ καὶ ὅταν τὸ ἀποκοτῶμε δὲν εἶναι τόσο εὐκόλο, ὅσο θὰ μποροῦσε νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς, νὰ ἀποδείξωμε μὲ ἐπιστημονικὴ βεβαιότητα, μιά αἰτιατὴ σχέση μεταξὺ τῆς αἰτήσεως καὶ τῆς ἀποκτήσεως.

Ὁ γείτονάς σου μπορεῖ νὰ εἶναι ἕνας καλὸς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ ἄφηγε τὴ γάτα νὰ πεινάσῃ, ἀκόμη κι ἂν ἐσὺ εἴχῃς ξεχάσει νὰ τὸ τακτοποιήσῃς. Ὁ ἐργοδότης σου ποτὲ δὲν εἶναι τόσο πιθανὸν νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀπαίτησί σου γιὰ αὔξησι, ὅσο ὅταν ξέρῃ ὅτι θὰ μποροῦσες νὰ πάρῃς περισσότερα χρήματα ἀπὸ μιά ἀνταγωνίστρια ἐταιρεία, καὶ σκοπεύει πολὺ πιθανὸν νὰ σὲ δέσῃ μὲ μιά αὔξησι, γιὰ κάθε ἐνδεχόμενο. Ὅσο γιὰ τὴν κυρία πού δέχεται νὰ σὲ παντρευθῆ εἶσαι βέβαιος ὅτι δὲν τὸ εἶχε ἀποφασίσει νὰ κἀνῃ ἔτσι ἀπὸ

πρὶν; Ἡ πρότασί σου, ξέρεις, μπορούσε νὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα, ὄχι ἡ αἰτία, τῆς ἀποφάσεώς της. Κάποια σπουδαία συνομιλία μπορούσε νὰ μὴν εἶχε ποτὲ γίνεи, ἐὰν δὲν τὸ εἶχε ἐκείνη σκοπὸ νὰ γίνη.

Ἔτσι μὲ κάποια ἀναλογία ἡ ἴδια ἀμφιβολία ποὺ κρέμεται πάνω ἀπ' τὴν αἰτιατὴ ἀποτελεσματικότητα τῆς προσευχῆς μας στὸ Θεό, κρέμεται ἐπίσης καὶ πάνω ἀπ' τὶς παρακλήσεις μας στὸν ἄνθρωπο. Ὅ,τι-δήποτε ἀποκοῦμε, ἴσως ἐπρόκειτο νὰ τὸ ἀποκτήσωμε ὅπωςδήποτε. Ἀλλὰ μόνο, ὅπως λέω, μὲ κάποια ἀναλογία. Ὁ φίλος μας, ὁ ἐργοδότης, ἡ σύζυγος μπορεῖ νὰ μᾶς ποῦν ὅτι ἐνήργησαν ἔτσι, γιατί ἐμεῖς τοὺς τὸ ζήτησαμε, καὶ μπορεῖ νὰ τοὺς ξέρωμε τόσο καλά, ὥστε νὰ αἰσθανώμεθα βέβαιοι, πρῶτον ὅτι λέγουν αὐτὸ ποὺ πιστεύουν γιὰ ἀληθινὸ, καὶ δεύτερον ὅτι καταλαβαίνουν ἀρκετὰ καλά τὰ κίνητρά τους.

Ἀλλὰ σημειώστε ὅτι ὅταν αὐτὸ συμβαίη, ἡ βεβαιότης μας δὲν ἔχει κερδηθῆ μὲ ἐπιστημονικὲς μεθόδους. Δὲν δοκιμάζομε τὸ ἐλεγκτικὸ πείραμα νὰ ἀρνηθοῦμε τὴν αὔξησι ἢ νὰ φύγωμε ἀπ' τὴν ἐργασία καὶ μετὰ νὰ κάνωμε πάλι τὴν αἰτησί μας ὑπὸ νέας συνθήκας. Ἡ βεβαιότης μας εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ σὲ εἶδος ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ γνῶσι. Γεννήθηκε ἀπ' τὴν προσωπικὴ μας σχέσι πρὸς τὶς ἄλλες ομάδες· ὄχι γνωρίζοντας πράγματα γι' αὐτές, ἀλλὰ γνωρίζοντας αὐτές.

Ἡ βεβαιότης μας—ἐὰν φθάνωμε σὲ βεβαιότητα—ὅτι ὁ Θεὸς πάντοτε ἀκούει—καὶ μερικὲς φορὲς χορηγεῖ—τὶς προσευχάς μας, καὶ ὅτι οἱ καταφανεῖς χορηγήσεις δὲν εἶναι ἀπλῶς τυχαῖες, μπορεῖ μόνο νὰ ἔλθῃ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ θέμα νὰ συνοψίσῃς ἐπιτυχίες καὶ ἀποτυχίες καὶ νὰ προσπαθήσῃς νὰ ἀποφασίσῃς ἐὰν οἱ ἐπιτυχίες εἶναι πάρα πολλὲς γιὰ νὰ ἀποδοθοῦν σὲ τύχη. Ἐκεῖνοι ποὺ ξέρουں πιὸ καλά ἔναν ἄνθρωπο, ξέρουں πιὸ καλά ἐὰν, ὅταν ἔκανε αὐτὸ ποὺ τοῦ ἐξήτησαν, τὸ ἔκανε διότι τοῦ τὸ ἐξήτησαν. Νομίζω ὅτι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι πιὸ καλά γνωρίζουν τὸ Θεό, θὰ ξέρουں πιὸ καλά ἐὰν μὲ ἔστειλε Ἐκεῖνος στὸ κουρεῖο, ἐπειδὴ προσευχήθη-

κε ὁ κουρέας.

Μέχρι τώρα ἔχομε ἀσχοληθῆ μὲ τὸ ὁλο θέμα κατὰ λανθασμένον τρόπο καὶ ἐπὶ λανθασμένου ἐπιπέδου. Ἀκριβῶς ἡ ἐρώτησις «φέρει ἀποτέλεσμα ἡ προσευχή;» μᾶς βάζει σὲ λανθασμένη σκέψι ἀπ' τὴν ἀρχή. «Φέρνει ἀποτέλεσμα;» σὰν νὰ ἦταν μαγεία, ἢ μηχανή—κάτι ποὺ λειτουργεῖ μηχανικῶς.

Ἡ προσευχὴ εἶναι εἴτε καθαρὴ φρεναπάτη ἢ μιὰ προσωπικὴ ἐπαφὴ μεταξὺ ἐμβρυοκωδῶν, ἀτελῶν προσώπων (ἡμῶν) καὶ τοῦ ὁλοσχερῶς συγκεκριμένου Προσώπου. Ἡ προσευχὴ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτήσεως, τῆς ζητήσεως πραγμάτων, εἶναι ἓνα μικρὸ μέρος αὐτῆς τῆς ἐπαφῆς· οἱ βάσεις της εἶναι ἡ ὁμολογία καὶ ἡ μετάνοια, τὸ ἁγιαστήριόν της ἡ λατρεία, ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος της ἡ παρουσία, τὸ βλέμμα καὶ ἡ ἱκανοποίησις τοῦ Θεοῦ. Μέσα σ' αὐτὴν ὁ Θεὸς μᾶς δειχνεῖ τὸν ἑαυτὸ του. Ὅτι Ἐκεῖνος ἀπάνη σὶς προσευχάς εἶναι πόρισμα—ὄχι ἀπαραίτητα τὸ πιὸ σπουδαῖο—ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποκάλυψι. Τὸ τί κάνει Ἐκεῖνος, τὸ μαθαίνομε ἀπ' τὸ τί εἶναι Ἐκεῖνος.

Ἡ παρακλητικὴ προσευχὴ, μολαταῦτα, καὶ ἐπιτρέπεται καὶ ἐπιβάλλεται. «Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον...». Καὶ χωρὶς ἀμφιβολία εἶναι θεωρητικὸ πρόβλημα. Μποροῦμε νὰ πιστεύωμε ὅτι ὁ Θεὸς τροποποιεῖ τὶς πράξεις του σύμφωνα μὲ τὶς ὑποδείξεις τῶν ἀνθρώπων; Διότι στὴν ἄπειρη σοφία δὲν χρειάζεται νὰ ποῦμε ἐμεῖς ποῖο εἶναι καλύτερο, καὶ ἡ ἄπειρη καλωσύνη δὲν χρειάζεται πίεσι γιὰ νὰ τὸ κάνῃ.

Ἀλλὰ οὔτε ὁ Θεὸς χρειάζεται κανένα ἀπ' αὐτὰ τὰ πράγματα ποὺ γίνονται ἀπὸ πεπερασμένους πράκτορας εἴτε ἐμψύχους, εἴτε ἀψύχους. Θὰ μπορούσε, ἐὰν Ἐκεῖνος ἤθελε, νὰ ἀναπτύσῃ τὰ σώματά μας κατὰ θαυματουργικὸν τρόπον χωρὶς τροφή· ἢ νὰ μᾶς δώσῃ τροφή, χωρὶς τὴ βοήθεια τῶν γεωργῶν, τῶν ἀρτοποιῶν καὶ τῶν κρεοπωλῶν· ἢ νὰ μᾶς δώσῃ γνώσεις χωρὶς τὴ βοήθεια τῶν σπουδασμένων· ἢ νὰ μᾶς προσηλυτίσῃ πρὸς τὸν οὐρανό, χωρὶς ἱερεῖς. Ἄντ' αὐτοῦ Ἐκεῖνος ἐπιτρέπει τὸ ἔδαφος καὶ τὶς καιρικὲς συνθήκας καὶ τὰ

ζῶα, και τὸὺς μῶνες, τὶς διάνοιες, και τὶς θελήσεις τῶν ἀνθρώπων γιὰ νὰ συνεργάζωνται στὴν ἐκτέλεσι τοῦ θελήματός Του. «Ὁ Θεός, ἔλεγε ὁ Πασκάλ, «ἐπενόησε τὴν προσευχή γιὰ νὰ δανείσῃ στὰ πλάσματά του τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τῆς αἰτιότητος». Ἄλλὰ ὄχι μόνο τὴν προσευχή ὁποτεδήποτε ἐνεργοῦμε μᾶς δανεῖζει Ἐκεῖνος αὐτὸ τὸ ἀξίωμα. Δὲν εἶναι πράγματι ξένο οὔτε και παράξενο, ὅτι οἱ προσευχές μου θὰ ἀπεμάκρυναν τὴν πορεία τῶν γεγονότων περισσότερο ἀπ' ὅ,τι οἱ ἄλλες μου πράξεις θὰ τὸ ἔκαναν. Δὲν συμβουλεύουν, οὔτε ἀλλάζουν τὴ σκέψι τοῦ Θεοῦ—δηλαδή τὸ σκοπὸ Του. Ἄλλὰ αὐτὸς ὁ σκοπὸς θὰ πραγματοποιηθῇ μὲ διαφόρους τρόπους σύμφωνα μὲ τὶς πράξεις, συμπεριλαμβανομένων τῶν προσευχῶν τῶν πλασμάτων Του.

Ὁ Θεὸς φαίνεται νὰ μὴ κἀνῃ τίποτε μόνος Του, τὸ ὁποῖον μπορεῖ πιθανὸν νὰ ἐμπιστευθῇ στὰ πλάσματά Του. Μᾶς παραγγέλλει νὰ κάνουμε ἀργὰ και ψηλαφητά, ἐκεῖνο πὸν Ἐκεῖνος θὰ μποροῦσε νὰ κἀνῃ τέλεια και ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ. Μᾶς ἐπιτρέπει νὰ παραμελοῦμε αὐτὸ πὸν θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς ἐπιβάλῃ νὰ κάνουμε ἢ και νὰ ἀποτυγχάνουμε.

Ἴσως δὲν ἀντιλαμβανόμεθα πλήρως τὸ πρόβλημα, γιὰ νὰ τὸ καλέσωμε ἔτσι, τοῦ νὰ γίνῃ δυνατόν, πεπερασμένες ἐλεύθερες θελήσεις νὰ συνυπάρχουν μὲ τὴν Παντοδυναμία. Φαίνεται νὰ περιλαμβάνῃ σὲ κάθε λεπτὸ σχεδόν, ἓνα εἶδος θείας παραιτήσεως.

Τοῦλάχιστον ἔτσι φαίνεται σ' ἐμένα. Ἄλλὰ ὅ,τι ἔχω προσφέρει μπορεῖ νὰ εἶναι ἀ-

κριβῶς, μόνον ἓνα διανοητικὸ πρότυπο ἢ σύμβολον. Ὅλα ὅσα λέμε πάνω σὲ τέτοια θέματα πρέπει νὰ εἶναι ἀπλῶς ἀνάλογα και παραβολικά. Ἡ πραγματικότης ἀναμφίβολα δὲν γίνετα καταληπτὴ ἀπὸ μᾶς. Ἄλλὰ μποροῦμε ὁποσδήποτε νὰ προσπαθῶμε νὰ διώξουμε τὶς κακὲς ἀναλογίες και τὶς κακὲς παραβολές. Ἡ προσευχὴ δὲν εἶναι μηχανή. Δὲν εἶναι μαγεία. Δὲν εἶναι συμβουλή πὸν προσφέρομε στὸ Θεό. Ἡ πράξις μας ὅταν προσευχώμεθα, δὲν πρέπει περισσότερο ἀπ' τὶς ἄλλες πράξεις μας νὰ διαχωρίζεται ἀπ' τὸ συνεχὲς ἔργον τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον μόνος ἐκτελεῖ ὅλες τὶς πεπερασμένες αἰτίες.

Θᾶταν ἀκόμα χειρότερο νὰ σκεφθοῦμε γιὰ κείνους πὸν ἀποκτοῦν αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο προσεύχονται σὰν ἓνα εἶδος εὐγενικῆς εὐνοίας, ὅτι εἶναι ἀνθρώποι πὸν ἔχουν ἐπίδρασι στὸ θρόνον. Ἡ ἀρνητικὴ ἀπάντησι στὴν προσευχὴ τοῦ Ἰησοῦ στὴ Γεθσημανῆ εἶναι ἀρκετὴ ἔρμηνεία σ' αὐτό.

Μερικοὶ ἀνθρώποι σὰν κι ἐσᾶς κι ἐμένα, ἐὰν μερικὲς φορὲς τὰ αἰτήματα σὶς προσευχές μας μᾶς χορηγοῦνται πάνω ἀπὸ κάθε ἐλπίδα και πιθανότητα, θᾶταν καλύτερο νὰ μὴ βγάζουν βιαστικά συμπεράσματα πρὸς τιμὴ μας. Ἐὰν εἴμαστε δυνατότεροι, ἴσως θὰ μᾶς μεταχειρίζοταν λιγώτερο τρυφερά· ἐὰν εἴμαστε γενναϊότεροι ἴσως θὰ μᾶς ἔστελνε, μὲ πολλὴ λιγώτερη βοήθεια, νὰ ὑπερασπίσουμε πολὺ περισσότερο ἀπελπιστικά σημεῖα στὴ μεγάλη μάχη.

C. S. LEWIS

Ο ΠΟΝΟΣ ΜΟΥ

Ὁ πόνος μου λουλούδι σὲ κλαδάκι τσακισμένο,
μὲ δάκρυα τῆς αὐγῆς στὰ πέταλά του τ' ἀνοικτά.
Τοῦ ἡλιου ἀχτίδα, ἢ χαρά, στὸ αἷμα μου λουσμένο,
νὰ λουλουδίξῃ στὴν καρδιά τὸν βρίσκει, ἀνθισμένο
τριαντάφυλλο, πὸν μ' ἀνοιξε βαθεῖα λαβωματιά.

ΕΛ. ΜΑ·Ι·ΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟΝ

Ἄγαπηταί «Ἀκτίνες»

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ σὰς γνωρίσω ἐν σχέσει πρὸς σχολίων σας διὰ τὴν βυζαντινὴν μουσικὴν τὰ ἐξῆς:

Εἰς τὴν κομπολόην μας, ὁ ἱεροκάλτης κ. Γιάγκος Σουρούλλας ἀπὸ ἐτῶν ἐδημιούργησε χορὸν, ὅπου ψάλλουν ὁμοῦ, ἀπὸ τὴν σειρὰν βιβλίων Ἰ. Σακελλαρίδη. Σημειωθῆτω ὅτι ὁ ἴδιος ἔχει διδάξει «...ὄλους» σχεδὸν τοὺς νέους, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὴν πρὸς τοῦτο ἐφεσιν! Καὶ μάλιστα τελείως δωρεάν! Ἄρχετοὶ ἐκ τῶν μαθητῶν του—ψάλλται τώρα—ψάλλουν εἰς ναοὺς πόλεων ἢ γειτονικῶν χωριῶν.

Ἡ προσφορὰ αὐτὴ πρὸς τὸ Ἔθνος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν εἶναι μεγάλη. Εἰς ἔθνικὰς ἑορτὰς καὶ δράματα, τὰ πατριωτικὰ ἄσματα τῆς χοροδίας Σουρούλλᾶ ἔχουν δημιουργήσει παρὰ-δοσιν. Ἄλλ' ἔκει ὅπου κορυφούται ἡ προσφορὰ εἶναι ἡ ἐκκλησία μας. Εἶναι κάθε Κυριακὴν, μὰ ἀληθινὴ μυσταγωγία!

Ἔνα εἶναι τὸ παράπονό του. Ὅτι δὲν βρῖσκει μουσικὰ βιβλία τοῦ συνθέτου Σακελλαρίδη διὰ νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν οἱ μαθηταὶ του.

Ἐν Λύση Κύπρου.

Μὲ πολλὴν ἐκτίμησιν

Γ. Α. ΓΡΗΓΟΡΑΣ

Διδάσκαλος

ΚΑΙ Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟΝ

Γνωρίζετε ὅτι...

Ἔνας δημόσιος ὑπάλληλος διέθεσε τὰ παραχωρηθέντα πρὸς αὐτὸν ποσὰ δι' ἐργασίαν του εἰς καταγραφὴν τοῦ πληθυσμοῦ, δι' ἀγορὰν καὶ δωρεάν παραχώρησιν τῆς Καινῆς Διαθήκης πρὸς κάθε οἰκογένειαν τοῦ χωρίου.

Οἱ μαθηταὶ Μ. Κ. ἀνέλαβαν τὶς ἑορτὰς νὰ διαθέσουν καὶ ἐξαπλώσουν τὰ νέα χριστιανικὰ ἡμερολόγια 1962. Ἡ ἐπαχίρεισις ἄφησε κάποιον κέρδος. Καὶ ὠργανώθη τότε φιλανθρωπία μικρᾶς βέβαια ὑλικῆς ἀξίας... μεγάλης ὅμως πνευματικῆς σημασίας διὰ τὰς ψυχὰς τῶν νέων!

Γ. Α. Γ.

★

ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΤΗΝ ΑΦΡΙΚΗ

Ἄγαπηταί «Ἀκτίνες»

Εἶναι ἀξιότιμὸν πλέον θερμῶν συγχαρητηρίων ὅλοι ἐκεῖνοι, πού εἶχαν τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν πρωτοβουλία νὰ διοργανώσουν τὴν ἔκθεσιν ἱεραποστολῆς στὸ κτίριο τῆς Χ.Φ.Ε. Ἀκαδη-

μίας 45.

Μία ἔκθεσις, ὅπου μὲ περισσὴ χάρι καὶ πρωτοτυπία παρουσιάζεται σ' ὅλη τῆς τὴν ἔκτασιν ἡ ἀνάγκη τῆς ἱεραποστολῆς καὶ οἱ προσπάθειες! πού γίνονται γι' αὐτὴ σήμερα.

Στὴν ἀρχὴ ὁ πύρινος λόγος τοῦ Θεοῦ ἰδιαίτερα θὰ τονίσῃ τὴν ἀνάγκη τῶν ἐργατῶν εἰς τὸν Ἄμπελωνα του, ὅπου δὲν ὑπάρχουν πιστοὶ καὶ ἄπιστοι, λευκοὶ καὶ μαῦροι, μειστιγάνες καὶ ἄσμοιοι, ἀλλὰ «πάν γένος ἀνθρώπων ἐξ ἐνὸς αἵματος».

Οἱ στατιστικὲς ἐπίσης, οἱ τόσο ἐνδεικτικὲς, θὰ δεῖξουν τὴν μεγάλη εὐθύνη πού ἔχομε ὅλοι ἐμεῖς, πού θεωροῦμε σάν κάτι ξεπερασμένον τὴν ἱεραποστολικὴν ἰδέαν καὶ τὸ τραγικώτερον σάν εἶδος πολυτελείας, ἐνῶ ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου σαφῆς καὶ κατηγορηματικὴ σχίζει τῶν αἰῶνων τὸ τεῖχος γιὰ νὰ σαλπίσῃ: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη».

Ἐν συνεχείᾳ ἔνα πληθὸς φωτογραφιῶν καὶ βιβλίων μᾶς γνωρίζει τοὺς ἀνθρώπους ἐκεῖνους, πού ἱκετευτικὰ ὑψώνουν τὰ χέρια τους πρὸς ἐμᾶς «ζητῶντας τὸ Φῶς» καὶ πού δὲν βρέθηκε κανεὶς ποτὲ γιὰ νὰ τοὺς πῇ γι' Αὐτόν σ' ὄλους ἐμᾶς πού, κλεισμένοι ἐγωγικτρικὰ στὸν ἑαυτό μας, ἀγνοοῦμε ἢ μᾶλλον θέλομε νὰ ἀγνοοῦμε τὸν πόνο καὶ τὴν κραυγὴ ἀγωνίας πού φθάνει ἀπὸ κάθε μεριά τῆς γῆς: Διαβάς βοήθησον ἡμῖν.

Καὶ μὴ ξεχνᾶμε ὅτι καὶ οἱ λαοὶ αὐτοὶ εἶναι ἀδελφία μας, παιδιὰ τοῦ ἴδιου πατέρα, μὲ τὴν ἴδια καρδιά καὶ αἰσθήματα, μὲ νεῦρο ζωῆς ζωντανὸ καὶ φαντασία πλούσια, μὲ δυνατὴ σκέψιν καὶ ἀπειρες δυνατότητες (τὰ ἀντικείμενα χειροτεχνίας, ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ μουσικὴ τῶν μᾶς τὸ φανεροῦν) πού διψοῦν γιὰ Φῶς.

Ἔνας κόσμος πού φλέγεται καὶ πού ἴσως θὰ κρίνῃ τὴν τύχην ὀλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητος στὴν κρίσιμη αὐτὴ ἱστορικὴ καμπή, στὴν καμπὴ τῆς ἀφῆρσισεώς του.

Ἔπειτα μ' ἕνα πλούσιον διάκοσμον προβάλλεται ἡ ἐργασία, ἡ ὁποία γίνεται στὸν τομέα αὐτὸν ἀπὸ τοὺς Καθολικοὺς καὶ Προτεστάντας.

Βλέπει κανεὶς τὸν ἱεραπόστολον νὰ κἀνῃ τὸν δάσκαλον, τὸν γιατρό, τὸν ἐργάτη, τὸν ἱερέα καὶ κάθε τι ἄλλο, πού θὰ μπορούσε νὰ βοηθήσῃ τὸν συνάνθρωπό του.

Τὸ πλῆθος τῶν περιοδικῶν καὶ βιβλίων καὶ οἱ χαρακτηριστικὲς φωτογραφίαι μᾶς δίνουν ἀνάγλυφον τὴν προσφορὰ αὐτῶν τῶν μεγάλων καρδιῶν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ αὐταπάρησίν τους καὶ ὁ ἄλτρουισμὸς τους εἶναι τὸ πλήρωμα τῆς ζωῆς τους.

Τὸ ἀποικιοκρατικὸ ὅμως πνεῦμα τοὺς εἶναι ἕνα μεγάλο παθητικόν.

Στὸ τέλος βλέπομε τὴν προσπάθειαν γιὰ ἱεραποστολὴν, πού γίνεται στὴν Ἑλλάδα γιὰ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΜΟΥΣΟΥΡΓΟΥ

«Ὁλος ὁ μουσικός, ὁ καλλιτεχνικός καὶ ὁ πνευματικός κόσμος τῶν Ἀθηνῶν ἄκουσε μὲ βαθεῖα καὶ εἰλικρινῆ θλίψη τὸν θάνατο τοῦ κορυφαίου Ἑλλήνου μουσουργοῦ, τοῦ Μανώλη Καλομοίρη. Καὶ τὸν ἐπρότεψε στὴν τελευταία του κατοικία μὲ θεομῆς καὶ ζωηρὲς ἐκδηλώσεις πένθους, σεβασμοῦ καὶ τιμῆς.

Ἐκδηλώσεις δίκαιες καὶ ἐπιβεβλημένες. Διότι ὁ Μανώλης Καλομοίρης δὲν ἦτο μόνον ἓνας ἐμπνευσμένος, μεγαλοφάνταστος καὶ δημοσιογραφικός μουσικοσυνθέτης, ἀλλὰ ἀνεδείχθη συγχρόνως καὶ ἄξιος «ἐθνικός μουσουργός» τῆς Ἑλλάδος.

Ὁλόκληρο τὸ ἔργο του, ἐμπνευσμένο καὶ διαποτισμένο ἀπὸ τοὺς θρούλους καὶ τὶς παραδόσεις τοῦ λαοῦ μας, ἀπὸ τὰ πνευματικὰ ἐπιτεύγματα

τῆς ἡδῶρας τῆς πυρακτωμένης Ἀφρικῆς.

Τὰ γράμματα ἐνὸς φλογεροῦ Ἑλλήνα ἱεραποστόλου καὶ ἑργασία τοῦ «Πορευθέντες» οἱ ἐκδόσεις του, τὰ φροντιστήρια τῆς οὐγκαντέζικης γλώσσας κλπ. μαρτυροῦν ὅτι δὲν λησμονήθηκε ἡ ἐντολὴ τοῦ Ἰησοῦ.

Μιά εἰδικὴ ἔκδοσι δὲ τοῦ «Πορευθέντες» καὶ ὁ ὑπέροχος ὁδηγὸς δείχνουν τὴν ἐργασία πὺρ προηγήθηκε γι' αὐτὴ τὴν ἔκθεσι.

Ἐκεῖνο ἔντυπο πὺρ ἰδιαίτερα κάνει ἐντύπωση εἶναι ὁ τρόπος γιὰ νὰ ταράξη τὰ λιμνάζοντα νερά τῆς ἀδιαφορίας καὶ σκεπτικισμοῦ, μὲ τὰ συνθήματα, τὶς στατιστικὰς καὶ πρὸ πάντων μὲ τὸ ἕνα «εἰσατήριο».

«Ἐνα εἰσατήριο» κάθε μέρα γιὰ νὰ γίνῃ ὁ καθεὶς συμπαράστατος στὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν» τοῦ Διορθοδόξου Ἱεραποστολικοῦ Κέντρου «Πορευθέντες».

«Ἐνα εἰσατήριο» συμβολικὸ, ἐλάχιστο, ἀρκετὸ ὅμως γὰ νὰ καταλάβουμε κάτι ἀπὸ τὸ χρέος πὺρ μᾶς ὑπενθύμισε ἡ ἔκθεσις αὐτὴ.

Μιά θαυμάσια ἔκθεσι, ἓνας νεανικός παλμός, ἓνα ἐγερτήριο σάλπισμα.

1.700.000.000 ἄνθρωποι ζητοῦν τὸν Χριστό.
1.700.000.000 ἀδελφία μας στρέφουν μὲ προσδοκία τὸ βλέμμα τους σὲ μᾶς.

Ἐμεῖς τί θὰ κάνουμε;

Θὰ κλείσουμε τ' αὐτιά μας;

Ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου ἐπιτακτικὴ φθάνει ἀπὸ τὰ βάθη τῶν χρόνων.

Ἄρα γε θὰ ἀκούσουμε τὴν ἐντολὴ τοῦ Κυρίου, τὴν φωνὴ τῶν ἀδελφῶν μας;

1.700.000.000 ζητοῦν τὸ Φῶς.

1.700.000.000 ζητοῦν τὸν Χριστό.

Ἐμεῖς τί θὰ κάνουμε;

Μὲ πολλὴν τιμὴν

Α. Χ.

καὶ ἐθνικὰ κατορθώματα τῆς Φυλῆς μας, ἀπὸ χειρὰ πραγματικὰ καὶ οὐσιαστικὰ τὴν ψυχὴ τοῦ ἔθνους μας.

Γι' αὐτὸ ἐπῆρε δικαιοματικὰ καὶ θὰ κρατήσῃ γιὰ πάντα μᾶν ἀπὸ τὶς πὺρ ὑψηλὲς καὶ φωτεινὲς θέσεις στὴν ἱστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ καὶ στὴ μνήμη καὶ τὴν καρδιά τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

ΜΙΑ ΣΥΓΚΙΝΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΤΙΚΗ ΔΙΑΒΕΒΑΙΩΣΗ

Ἀπὸ τὶς διάφορες ἐκδηλώσεις, πὺρ σημειώθηκαν κατὰ τὸ ἐφετεῖο προσκύνημα τῶν ξηνητεμένων παιδιῶν τῆς Ἑλλάδος—τῶν μελῶν τῆς Ἑλληνοαμερικανικῆς ὀργανώσεως ΑΧΕΠΑ—στὴ Μητέρα Πατρίδα, ξεχωρίζουμε καὶ τονίζουμε μᾶ σύντομη, ἀλλὰ καὶ πολὺ σημαντικὴ δῆλωσι, πὺρ ἔκαμε ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκδρομῆς ὑπατος Πρόεδρος τῆς ὀργανώσεως.

«Ὁχι μόνον οἱ πρῶτοι μετανασताι—ἐβεβαίωσε κατηγορηματικὰ—ἀλλὰ καὶ οἱ Ἑλληνοαμερικανοὶ τῆς δευτέρας καὶ τρίτης γενεᾶς ἐμφοροῦνται ἀπὸ τὸν ἴδιον πατριωτισμὸν ἐκείνων, τὰ δὲ ἰδανικὰ τῶν εἶναι ἐθνικὰ, πατριωτικὰ, ἑλληνικὰ».

Σημειώνουμε τὴ διαβεβαίωση αὐτὴν μὲ ἰδιαιτέρη ἱκανοποίησι καὶ συγκίνηση.

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΜΟΥΣΕΙΟΝ... ΤΡΟΧΟΣΠΙΤΟ!

Τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος ἔχει λάβει τὴν ὠραία ἀπόφασι νὰ ἀνεγείρῃ σὲ μᾶ κατὰλληλῃ τοποθεσί τῶν Ἀθηνῶν—κοντὰ στὴν πλατεία Ρηγίλλης καὶ τὸν Ἐθνικὸ Κήπο—ἓνα μεγάλο οἰκοδόμημα μὲ τὸ ὄνομα «Πνευματικὸ Κέντρον», πὺρ νὰ μπορέσῃ νὰ στεγάσῃ ὅλα τὰ πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ ἰδρύματα καὶ ν' ἀνταποκριθῇ σὲ ὅλες τὶς ἀντίστοιχες ἐκδηλώσεις. Καὶ γιὰ νὰ ξεκαθαρίσουν τὸν ἀπαιτούμενο χῶρο οἱ ἀρμόδιες Ἱπηρεσίες, ἀπεφάσισαν νὰ... ἐκτοπίσουν ἀπ' αὐτὸν καὶ νὰ μετατοπίσουν σὲ ἄλλη θέση, τί νομίζετε; κανένα περιττὸ, κακόγούστο καὶ ἀταίριαστο μὲ τὸν σεμνὸ χῶρο τοῦ πνευματος κτίσμα; Κάτι τέτοιο φαίνεται νὰ ποτεῖται οἱ Ἱπηρεσίες γιὰ τὸ κτίριο, πὺρ ἀπεφάσισαν νὰ τὸ μετατρέψουν σὲ... τροχόσπιτο καὶ νὰ τὸ κουβαλήσουν σὲ κάποια ἀπόμωρη γωνία, ὥστε νὰ μὴν ἐνοχλῇ τὸ Πνευματικὸ Κέντρον! Καὶ ξεύρετε πὺρ εἶναι τὸ κτίριο αὐτό; Τὸ... Βυζαντινὸ Μουσεῖον, τὸ λαμπρὸ αὐτὸ δημόσιον τοῦ μεγάλου Ἑλλήνου ἀρχιτέκτονος Κλεάνθη, πὺρ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα μνημεῖα τέχνης στὴν πρωτεύουσα καὶ ἀποτελεῖ ἓνα ὑπέροχο κόσμημά τῆς!

Νὰ τὸ σχολιάσουμε; Εἶναι τόσο περιττὸ καὶ τόσο θλιβερό!

ΜΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΑΠΟ ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΓΕΝΙΑ

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ ΚΙ ΕΜΕΙΣ

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

Μ' άρεσε πολύ τὸ ἄρθρο τοῦ κ. Θ. Παλακων-
σταντίνου σὲ ἑβδομαδιαῖο περιοδικὸ πάνω στὰ
προβλήματα τῆς ἀνωτάτης ἐκπαίδευσως. Ἄ-
ποσπῶ μερικὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα.

«Ἡ στάθμη τῆς παρεχομένης ἀπὸ τὰ ἀνώ-
τατα ἐκπαιδευτικά μας ἰδρύματα ἐπιστημονικῆς
καταφύσεως εἶναι καταφανῶς χαμηλότερα τοῦ
μέσου εὐρωπαϊκοῦ ἐπιπέδου (ὅπως διαπιστώ-
νουν ἀμέσως ὅλοι ὅσοι μεταβαίνουν εἰς τὸ ἐξω-
τερικὸν πρὸς μετεκπαίδευσιν), ἐνῶ ὁ μὸχος
ποῦ ἀπαιτεῖται ἀπὸ τοὺς σπουδαστάς, εἶναι ἴ-
σως μεγαλύτερος».

«Ἐπάρχον μαθήματα βασικῆς σημασίας ποῦ
δὲν διδάσκονται ἢ διδάσκονται ὅπως-ὅπως ὑπὸ
ἀναπληρωτοῦ, διότι ἡ ἔδρα διὰ διαφόρους λό-
γους παραμένει κενή. Ἐπάρχον ἄλλα, τὰ ὁ-
ποῖα εἶναι τελείως περιττά, ἢ δὲ ἔδρα τὸν συνε-
στήθη διὰ λόγους ἱκανοποιήσεως προσωπικῶν
φιλοδοξιῶν, ἐνῶ δι' ἄλλα μαθήματα, ποῦ ἦσαν
ἀνέγκαιον ἀπαραίτητα ἢ κατέστησαν προσφά-
τως, δὲν προβλέπεται ἔδρα καί, ὡς ἐκ τούτου,
δὲν διδάσκονται. Ἄφίνομεν ὅτι σημαντικὸν μέ-
ρος τῶν καθηγητῶν δὲν κατέχει ἐπαξίως τὰς
ἔδρας, αἱ ὁποῖα τοὺς ἔχουν ἀνατεθῆ. Ἀποτέ-
λεσμα τῆς καταστάσεως αὐτῆς εἶναι ὅτι οἱ φοι-
τηταὶ καὶ καταπονοῦνται περισσότερον ἰσως τῶν
συναδέλφων τῶν ἄλλων χωρῶν καὶ δὲν ἐξα-
σφαλίζουν συγχρονισμένην ἐπιστημονικὴν κα-
τάρτισιν».

«Ἐπειτα εἶναι πολλὸ ὀλίγοι οἱ καθηγηταί, οἱ
ὁποῖοι βλέπουν τοὺς φοιτητάς μετ' ὀργῆν,
προσπαθοῦν ν' ἀνακαλύψουν μεταξὺ αὐτῶν
τοὺς ἰδιαίτερος προικαμένους, ἐπαδιῶνουν νὰ
τοὺς ἐμφυσῆσουν τὸ πνεῦμα τῆς ἐρεῦνης καὶ
νὰ τοὺς μνήσουν εἰς τὰς μεθόδους τῆς...».

«Δὲν εἶναι ὅμως μόνον ὑπόθεσις χρημάτων
ἡ λύσις τοῦ μεγάλου αὐτοῦ προβλήματος. Εἶ-
ναι καὶ ὑπόθεσις ὀργανώσεως ἢ μᾶλλον ἀνα-
διοργανώσεως (ἢ ὅποια πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ
τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν».

Ἐγὼ θὰ προσέθετα πὼς εἶναι περισσότερο ἀ-
πὸ ὅλα ὑπόθεσις ἠθικῆς καὶ ἰδεολογικῆς ἀνα-
τάσεως. Οἱ ἀνώτατες σχολαὶ ἔχουν καταστῆ
ἐξδοτήρια πτυχίων γι' ἀμφίβολη ἐπαγγελματι-
κὴ τακτοποίησι. Ἐπλευσαν νὰ εἶναι ἐργαστήρια
πολιτισμοῦ. Ἄλλὰ Πανεπιστήμια καὶ Πολυτε-
χνεῖα χωρὶς τὴν παιδεία καὶ τὴν πρωταρχικὴν
ἀνάδειξιν τῆς προσωπικότητος ἀποβαίνουν ἐστὶς
ἐς πνευματικῆς μόλυνσεως ἐπικίνδυνες.

Τούτη πάλι ἡ ἄποψις δὲν ἀποσεῖται καθόλου
τὴν δικὴν μας εὐθύνην, ποῦ δὲν συνεργασθήκα-
με μετ' ἀνθρώπους ἀξίους καὶ ἱκανούς, ἀληθι-
νοὺς φορεῖς τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τοὺς περι-
φρονήσαμε ἢ τοὺς πολέμησαμε. Χάσαμε πολλὰς
εὐκαιρίας νὰ μεταδώσουμε τὸ πνεῦμα στὸ Πα-

νεπιστήμιο. Φαίνεται πὼς εἶναι ἀληθινὸς καὶ
αἰώνιος ὁ λόγος «οὐκ ἂν λάβοις παρά τοῦ μὴ
ἔχοντος». Γι' αὐτὸ σὰν τελευταῖο καταφύγιον
μᾶς ἀπομένει ἡ εἰλικρινὴς μεταμέλεια καὶ αὐ-
τοσυγκέντρωσις. Ἄπο μπρούτζος νὰ γίνουμε
χρυσάφι.

★

Οἱ κριτικοὶ τοῦ κινηματογράφου ἔκριναν τὸν
«Σπάρτακο» μετ' πολλὴν συγκατάθεσιν. «Εἶναι
εὐκόλο ἔργο γιὰ τὸ πολὺ κοινόν», εἶπαν.

Κι εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ σκηνοθέτης δὲν προ-
βάλλει στὴν ὀθόνη φύσεις σεξουαλικὰ διε-
στραμμένες, εἰκόνας βιασμοῦ, πράξεις ἀνέντι-
μες, ποῦ νὰ ζητῆ τὴν φιλοσοφικὴν τὸν δικαί-
ωσι ἐπιστρατεύοντας τὴν μορφήν, μυστηριώδη
ἐγκλήματα, οὔτε προσφέρει αἰσθητικὰς λύσεις
ἀπαράδεκτα ἀνόητες. Προτίμησε τὴν ὀρθόδο-
ξην παρουσίαν καὶ ἐρημνία τῆς ἰσχυρῆς προ-
σοπακότητος τοῦ Σπάρτακου, ποῦ ἀπὸ τὴν ἱ-
στορία πέρασε στὸν ἐξευγενισμένον θρόνον.

Μ' ὅσα γράφω, δὲν ἰσχυρίζομαι ὅτι εἶμαι ἀν-
τίπαλος τῶν καινούργιων αἰσθητικῶν ἀναζητή-
σεων καὶ ἔχθρος τῆς ἀνανεώσεως τῶν ἐκφρα-
στικῶν τρόπων. Ἀλλὰ θέλω νὰ πῶ πὼς τὸ ἔρ-
γο ἦτο πολὺ καλόν.

Ἡ ἀφογῆ τεχνικῆ, τὸ θαυμάσιο χροῶμα, ἡ
ἐπιτυχῆς μουσικὴ ὑπόκρουσις, ἡ ἀριστη ἠθο-
ποιία συνθέτου ἔργο ποιότητος. Δὲν ἔχει σκη-
νὲς ἡλίθιες, ἀλλ' ἔχει σκηνὲς ἀνώτερες. Οἱ διά-
λογοι εἶναι μετ' βαθύτητα, μετ' στοχασμόν, σφικτο-
δεμένοι, ἔξυπνοι. Τὸ ἔργο στὸ σύνολόν του ἀ-
ποπνέει ἠρωισμόν, μεγαλειόν, ἀνάταρα. Εἶναι ὅ-
μως στὸν ἐξανθρωπισμὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐγ-
κώμο στὴν ἐλευθερίαν. Ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ἀ-
ξιοπρέπειαν, γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα εἶ-
ναι ὁ πῶ εὐγενικός. Ἀξίζει γονεῖς καὶ παιδιὰ
νὰ τὸ δοῦν.

★

Δὲν πιστεύω στὴν πληροφορίαν ἀλλ' ἂν εἶναι
ἀληθινή, τότε ὑπάρχει πολλὴ ἠθικὴ κατωτερό-
της στὴν παιδείαν μας.

«Εἰς ἰδιωτικῶν σχολείων... μία μαθήτρια τῆς
τελευταίας τάξεως ἐκμανεῖσα, ἐπειδὴ ἡ καθη-
γήτριά της τὴν ἐπέληξε διὰ σοβαρὰ παραπτώ-
ματα, ἐχειροδίκησε κατ' αὐτῆς ἐξοτομίζουσα
συγχρόνως βαρυστάτας ὕβρεις. Καί, ὡς νὰ μὴ
ἦρκει αὐτὸ, κατέφθασε βραδύτερον καὶ ὁ πατήρ
τῆς μαθητρίαν, ὁ ὁποῖος ἐπέτεθη μετ' τὴν σει-
ράν του κατὰ τῆς καθηγητρίαν σωθεῖσις ἀπὸ
τὴν κακοποίησιν μόνον διὰ τῆς ἡγχαίρου ἐπι-
βάσεως συναδέλφων».

Μὴ φαντασθῆτε πὼς ἐπεβλήθη καμμία σοβα-
ρὴ κύρωσις στὴν μαθήτριά· ἄλλως πῆγε σπι-
τάκι της γιὰ τέσσαρις μέρες!

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΗΣ

Δ. Κωτσάκη: «Η προέλευσις τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος», ἔκδοσις δευτέρα, ἐπιτηξήμενη καὶ βελτιωμένη. Ἀθήνα 1961.

Ἡ μονογραφία αὐτὴ τοῦ κ. Δ. Κωτσάκη ἀποτελεῖ μίαν ἀξιόλογον προσφορὰν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστημονικὴν βιβλιογραφίαν. Αὐτὴν τὴν στιγμήν εἰς τὴν παγκόσμιον βιβλιογραφίαν δὲν ὑπάρχει ἄλλο βιβλίον τόσον πλῆρες καὶ τόσον ἐνημερωμένον ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ.

Εἰς τὴν δευτέρα ἐκδοσὶν τοῦ βιβλίου τοῦ ὁ κ. Κωτσάκης ἔχει προσθέσει καὶ τὰ τελευταία στοιχεῖα καὶ θεωρίας περὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος, ὅσα διευκλύνθησαν μέχρι καὶ τοῦ 1960, ὥστε τὸ βιβλίον του νὰ εἶναι ἀπολύτως συγχρονισμένον.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ θέματος, τὸ ὅποιον διαπραγματεύεται, εἶναι τόσον μεγάλο, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται ἰδιαιτέραν σύστασιν. Πράγματι, τὸ θέμα ἐνδιαφέρει ὄχι μόνον τοὺς εἰδικούς ἀλλὰ καὶ γενικῶς κάθε μορφωμένον ἄνθρωπον. Καὶ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Κωτσάκη κατορθώνει ἀπ' ἐνὸς μὲν νὰ εἶναι σχετικῶς εὐκόλῳ εἰς ἀνάγνωσιν ἀπὸ τοὺς μὴ εἰδικούς, ἀλλὰ καὶ παρουσιάζει πλῆθος ἀκριβολογημένων καὶ ἐνδιαφερόντων στοιχείων, ἀκόμη καὶ διὰ τὸν πλέον εἰδικὸν ἀστρονόμον.

Ἡ νέα ἐκδοσις τοῦ βιβλίου εἶναι ἰδιαιτέρως φροντισμένη μὲ πολλὰ παραστατικά σχέδια καὶ πλῆθος φωτογραφιῶν.

Τὸ βιβλίον ἀρχίζει μὲ τὰς κανονικότητας, αἱ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τὸ ἡλιακὸν σύστημα καὶ αἱ ὁποῖα ἀποδεικνύουν ἀσφαλῶς ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔγινε τυχαίως. Ἡ κοινὴ ἐν γένει φορὰ περιφορᾶς τῶν πλανητῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ περιστροφῆς περὶ τὸν ἄξονά των, αἱ κυκλικαὶ σχεδὸν καὶ μὲ μικρὰν κλίσιν τροχιά των, ἡ ὁμοιότης εἰς τὴν χημικὴν των σύστασιν, οἱ νόμοι οἱ διέποντες τὰς ἀποστάσεις, τὰς μάζας, τὰς ἀτμοσφαιράς κλπ. τῶν πλανητῶν ἀπαιτοῦν μίαν ἐξήγησιν. Καὶ διὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς μορφῆς τοῦ πλανητικοῦ συστήματος πλεῖσται ὅσα θεωρία διευκλύνθησαν μέχρι σήμερον. Ὁ σ. ἀναφέρει πρῶτον τὰς γνωστάς παλαιότερας θεωρίας τῶν Kant καὶ Laplace, αἱ ὁποῖαι ὅμως παρουσιάζουν σοβαρὰ μειονεκτήματα. Ἀμέσως κατόπιν εἰσάγει τὰς θεωρίας τῶν Chamberlin-Moulton, Jeans-Jeffreys, καὶ Russel-Lyttleton, αἱ ὁποῖα ἀποδίδουν τὴν δημιουργίαν τοῦ πλανητικοῦ συστήματος εἰς τὴν προσέγγισιν ἐνὸς ἄλλου ἀστέρος. Συνεχίζει μὲ τὴν θεωρίαν τοῦ Hoyle περὶ ἐκρήξεως ἐνὸς διπλοῦ ἀστέρος, καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ νεφελικοῦ βραχίονος τοῦ Nöike. Προχωρεῖ κατόπιν εἰς τὰς περιφήμους θεωρίας τῶν στρόβιλων τῶν Weizsäcker καὶ Kuiper, αἱ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὰς κυ-

ριωτέρας σήμερον θεωρίας, καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ Urey περὶ τῆς χημικῆς ἐξελέξεως τοῦ πλανητικοῦ συστήματος. Κατόπιν ἀναφέρει ὀρισμένας ἰδιαζούσας θεωρίας, ὅπως τὴν ἠλεκτρομαγνητικὴν θεωρίαν τοῦ Alfvén, τὰς θεωρίας τῶν Ρώσων Schmidt, Fessenkoff, Idlis καὶ Krat, καὶ ὀρισμένας τελευταίας θεωρίας τῶν Mc Cree, Hoyle καὶ Lyttleton.

Εἰς ἰδιαιτέρον κεφάλαιον ἐξετάζεται τὸ θέμα τῆς ὑπάρξεως ἄλλων πλανητικῶν συστημάτων εἰς τὸ σύμπαν καὶ ἀναφέρονται αἱ νεώτεροι ἀντιλήψεις περὶ τῆς δημιουργίας τῶν ἀστέρων ἐκ τῆς μεσοαστρικῆς ὕλης.

Τέλος ὁ σ. συγκεντρώνει τὰς ἐπακροτεστέρας σήμερον ἀπόψεις περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ πλανητικοῦ μας συστήματος, καὶ ἐξάγει τὰ τελικὰ συμπεράσματα.

Τὸ βιβλίον ἀπὸ εἶναι ἰδιαιτέρως χρήσιμον διὰ τοὺς φοιτητὰς τῶν Θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ τοὺς καθηγητὰς Φυσικῶν καὶ Μαθηματικῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ κάθε ἐνδιαφερόμενον νὰ μάθῃ ἀπὸ μίαν ἀσφαλῆ πηγὴν τί ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἢ σύγχρονος ἐπιστῆμη γύρω ἀπὸ τὸ μεγάλο θέμα τῆς καταγωγῆς τοῦ πλανητικοῦ μας συστήματος.

Γ. Κοντόπουλος

★

Ἄρχιμ. Ἰωάννου Γ. Ἀλεξίου: «Ἀστέρες Πολύφωτοι»—«Ὁ φλογερὸς Μαχητής». Ἐκδοσις Ἀδελφότητος «Ζωή», Ἀθήνα 1961.

Μιλᾶμε σήμερα γιὰ στροφὴ πρὸς τοὺς Πατέρας καὶ ἡ συζήτησις περιορίζεται στοὺς κύκλους μερικῶν λογίων ἢ τῶν ἀκαδημαϊκῶν θεολόγων. Ὅμως οἱ Πατέρες δὲν ἔζησαν καὶ δὲν ἔγραφαν γιὰ νὰ τρέφουν τὰ ἐκλεκτικά ἐνδιαφέροντα τῶν διανοητῶν κάθε ἐποχῆς, ἀλλὰ γιὰ νὰ διαμορφώσουν μὲ τὴν ἁγία παρουσία τους ἕνα ζωντανὸ ἐκκλησιαστικὸ πλῆρωμα. Ἡ στροφὴ πρὸς τοὺς Πατέρας γιὰ νάμα μάθη τῆς ζωῆς καὶ ὄχι ἕνας περιπτωτικὸς ἐνθουσιασμός, πρέπει νὰ ξεπεράσῃ τὰ σπουδαστήρια καὶ ν' ἀγκαλιάσῃ τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Ἀδελφότης Θεολόγων «Ζωή» ἔρχεται νὰ συνεχίσῃ τὴν διακονία της στὸν τομέα αὐτὸ μὲ μίαν σειρά Πατερικῶν μορφῶν ποὺ ἐκδίδει, καὶ ποὺ ἔχουν τὸν γενικὸ τίτλο «Ἀγωνιστὰ τῆς Πίστεως». Λέω νὰ συνεχίσῃ τὴν διακονία της, γιὰτὶ πενήντα χρόνια τώρα ἡ Ἀδελφότης αὐτὴ προσφέρει στὸ λαὸ μας ἀρωμοιωμένη τὴν Πατερικὴν σκέψιν διοχετεύοντάς την στὴν ἱεραποστολικὴ τῆς δουλείᾳ.

Ὁ Ἄρχιμ. κ. Ἰωάννης Γ. Ἀλεξίου παρουσιάζει σ' αὐτὴ τὴν σειρά δύο βιβλία, ποὺ ζωγραφίζουν μὲ γλαφυρότητα καὶ παραστατικότητα

τὴν φλογερὴ καὶ ἀλύγιστη ἀγωνιστικότητα τριῶν μεγάλων μορφῶν: τοῦ Μ. Βασίλειου, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου.

Στὶς 445 σελίδες τῶν δύο αὐτῶν τόμων παρακολουθεῖ ὁ ἀναγνώστης τὴν ζωὴν καὶ τὴν δράσιν τῶν τριῶν αὐτῶν γιγάντων, ποὺ σημάδεψαν τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας μας ἀνεξίτηλα. Ἀκούει τοὺς ἀτρόμητους αὐτοὺς «στρατηγούς» τοῦ πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ μετώπου νὰ σαλπίζουν πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς καὶ κοινωνικοὺς ἀρχοντας, πρὸς τοὺς πονεμένους καὶ κατατρεγμένους μαχητὰς, ἐγερτήρια καὶ καθοδηγητικὰ συνθήματα δυνάμει καὶ ἥρωϊσμοῦ. Ἔχει μιὰ παρουσίασι, σὲ βασικὰς γραμμὰς, τῶν ὄσων ἔγραψαν οἱ τρεῖς μεγάλοι Πατέρες. Τὸ χαρακτηριστικὸν εἰς τὴν προσωπεία τοῦ π. Ἰωάννου εἶναι ὅτι ζωντανεύοντας μὲ ὕψος γλαφυρὸ καὶ ἀφηγηματικὸν τοὺς ἥρωας του τοὺς φέρει κοντὰ στὸ σημερινὸν ἀναγνώστη καὶ μάλιστα ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἡλικία καὶ μόρφωσι. Αὐτὴ ἡ πρώτη γνωριμία μὲ τοὺς Πατέρας γίνεται προσιτὴ στὸν καθένα καὶ ἰδιαίτερα στοὺς νέους, γι' αὐτὸ καὶ ἡ προσπάθεια εἶναι σημαντικὴ καὶ ἀξιόπαινος καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς παρὰ νὰ ζητήσῃ νὰ γίνῃ κτήμα εὐρύτερου κοινotoῦ.

Ἄς εὐχηθῶμε ὁ λόγος περὶ Πατέρων νὰ μὴ μείνῃ κενὸς στὴς μέρες μας, νὰ μὴ καταντήσῃ συζήτησι τῆς μόδας. Ἄλλὰ νὰ γίνῃ τὸ ζωντανὸν ψωμὶ τῆς ἀλήθειας ποὺ θὰ θρέψῃ τὸν πεινασμένον λαὸν τοῦ Θεοῦ, ποὺ λιμοκτονεῖ μὲ τὰ ξυλοκέρατα τῆς πνευματικῆς ἡγεσίας τοῦ καιροῦ μας.

I. K.

★

Ἰωάννου Καραγιαννοπούλου: «Contribution au problème des «Thèmes» byzantins», περιοδ. L' Hellénisme contemporain, Πε série t. X, 1956.

Τὸ περὶ τῶν Βυζαντινῶν θεμάτων ζήτημα ἦταν καὶ εἶναι ἀκόμη ἓνα ἀπὸ τὰ δύσκολα προβλήματα τῆς ἱστορικῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνῆς. Ἡ μικρὴ αὐτὴ εἰς ἕκτασις ἀλλὰ σπουδαιότατη εἰς περιεχόμενον μελέτη τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Κ. ἤμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ σὰν μιὰ πολὺ θετικὴ συμβολὴ εἰς τὴν ἐρευνα τοῦ ἀκανθώδους αὐτοῦ προβλήματος.

Ἐπειδὴ τὸ θέμα εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον ἀναφέρεται ἐδῶ σὲ λίγες γραμμὰς ἡ θέσις ποὺ παίρνει ὁ μεγάλος ἱστορικὸς G. Ostrogorsky, τοῦ ὁποίου τὰς ἀπόψεις παραθέτει στὴ μελέτη του ὁ κ. Κ. καὶ κατόπιν ἀναπτύσσεται ἡ θέσις τοῦ συγγραφέως, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴν συμβολὴν του στὸ ὑπὸ ἔρευναν θέμα.

Κατὰ τὸν Ostrogorsky ἡ πρωτοβυζαντινὴ καὶ μεσοβυζαντινὴ περίοδος παρουσιάζουν τὶς ἐξῆς διαφορὰς στὸ ζήτημα τῶν θεμάτων.

Στὴν ΠΒ περίοδο ἐπικρατεῖ ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία. Μικροὶ ἐλεύθεροι καλλιεργητῆς σχεδὸν δὲν ὑπάρχουν. Ὁ στρατὸς εἶναι μοσθοφορικὸς.

Στὴν ΜΒ περίοδος ἀντίθετα ὑποχωρεῖ ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία καὶ ἐπικρατοῦν οἱ μικροὶ ἐλεύ-

θεροι καλλιεργητῆς. Ὁ στρατὸς γίνεται ἐθνικὸς.

Οἱ μεταβολὲς αὐτὲς ὀφείλονται στὰ ἐξῆς βασικὰ γεγονότα:

α) Ὁ Ἡράκλειος στρατικοποιεῖ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ἰδρύοντας τὰ θέματα.

β) Πρὸς τοῦτο παραχωρεῖ στοὺς κατοίκους γαῖες (στρατιωτικὰ κτήματα, στρατιωτοτόπια) ἔναντι παροχῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

γ) Στὴν ἐγκατάστασιν αὐτῆ πρωταρχικὸν μέρος παίρνουν οἱ σλάβοι, ποὺ δίνουν στὴν αὐτοκρατορία νέον αἷμα καὶ ἄφθονα ἐργατικὰ χέρια. Ἔτσι ἀπὸ τῆ μιᾶ μεριά ὁ στρατὸς γίνεται ἐθνικὸς, ἀπὸ τὴν ἄλλην αὐξάνεται ἡ τάξις τῶν ἐλεύθερων μικροκαλλιεργητῶν, γιατί τὰ στρατιωτοτόπια (καὶ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν) ἀνελάμβαναν οἱ πρωτότοκοι, ἐνῶ τὰ λοιπὰ παιδιὰ ἐπεδίδοντο στὴ γεωργίαν.

Κι' αὐτὴ μὲν εἶναι ἡ θέσις τοῦ Ostrogorsky. Ἡ θέσις τοῦ κ. Κ. εἶναι ἡ ἐξῆς:

α) Οἱ μεταβολὲς ποὺ παρατηροῦνται στὴν διοίκησιν τοῦ κράτους ἀπὸ τὴν ΠΒ στὴ ΜΒ περίοδο δὲν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα νομοθετικῶν μέτρων ἐνὸς αὐτοκράτορος, μὰ τὸ ἀποτέλεσμα μακροαίωνης ἐξελίξεως, ποὺ τὶς ἀρχές τῆς βρῆσκουμε στὶς πρώτες δεκαετίες τῆς ΠΒ περιόδου.

β) Καμμιά πηγὴ δὲν μαρτυροῦν ὅτι ὁ Ἡράκλειος ἰδρυσε τὰ θέματα.

γ) Καμμιά πηγὴ δὲν μαρτυροῦν ὅτι ἐγκατέστησε τοὺς στρατιωτῆς του. Τὰ στρατιωτοτόπια εἶναι θεσμὸς παρ' ἄλλῃ, μὰ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὰ θέματα. Ἀρχίζει ἀπὸ τοὺς πρωτοβυζαντινοὺς χρόνους (γιὰ νὰ μὴ ἀσχοληθῶμε μὲ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ) καὶ τελειοῦται κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰῶνος.

δ) Οἱ ἐγκαταστάσεις τῶν Σλαβῶν στὸ κράτος δὲν ἔχουν καμμιά σχέσι μὲ τὰ θέματα, γιατί συνέβησαν 50 καὶ 60 χρόνια μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ostrogorsky ὑποτιθέμενη εἰσαγωγὴ τῶν θεμάτων ἀπὸ τὸν Ἡράκλειον.

Ὁ μεγάλος Γάλλος ἱστορικὸς V. Laurent (εἰς τὴν Revue des études Byzantines, τ. 17, (1959), σχολιάζει εὐμενέστατα τὶς ἀπόψεις αὐτῆς τοῦ κ. Κ., τὶς ὁποῖες εἶχε ἀναπτύξει καὶ στὸ XI Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον, καὶ τὶς χαρακτηρισθεῖς ὡς ἐξαιρετικὰ εἰλικρινεῖς καὶ σαφεῖς καὶ ὅτι διευκλύνθησαν κατὰ τρόπον ὑποδειγματικόν. Προχωρεῖ ἀκόμη περισσότερο. Χαρακτηρίζει τὰ συμπεράσματα τοῦ κ. Κ. αὐτόχρονα ἐπαναστατικὰ καὶ ὅτι ἡ δημιουργία τῶν βυζαντινῶν «Θεμάτων» θεωροῦμενα ὑπὸ τὴν τριπλὴν τους ἔννοιαν, τὴν στρατιωτικὴν, τὴν διοικητικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν, ὅπως ὑποστηρίζει καὶ ὁ Ostrogorsky, δὲν ἐπιδέχεται πλέον ἄλλην ἀναθεώρησι. Καὶ ὁ Laurent ἐπιλέγει: «Οἱ σοφοί, οἱ ἐνδιαφερόμενοι μὲ τὸ πρόβλημα αὐτῶν «Θεμάτων»—θὰ ἀποφασθῶν περὶ τοῦ τί πρέπει νὰ κρατήσουμε ἀπὸ αὐτὴν τὴν θέσιν, ποὺ στὴν τελευταία τῆς ἀνάλυσι εἶναι πράγματι ἐπαναστατικὴ».

Δὲν χρειάζεται νὰ προστεθῇ τίποτε ἄλλο.

E. E. K.

Ντίνιον Κονόμου: «'Ανέκδοτα γράμματα τοῦ 'Ιωάν. Καποδίστρια». Στὸν τελευταῖο τόμο Δ', I, 'Αθήνα 1960 τοῦ Περιοδικοῦ «'Επτανησιακά φύλλα», πού διευθύνεται καὶ συντάσσεται ὀλόκληρο ἀπὸ τὸν κ. Κονόμο, μεταξὺ ἄλλων μελετῶν τοῦ ἰδίου δημοσιεύονται καὶ 13 ανέκδοτες ἐπιστολές τοῦ Καποδίστρια. 'Η δημοσίευσίς καὶ τοῦ πῶς μικροῦ κειμένου πού ἀφορᾷ τὸν μεγάλον αὐτὸν ἄνδρα πού λέγεται Καποδίστριας ἀποτελεῖ πολὺτιμὴ συμβολή γιὰ νὰ γνωρίσωμε βαθύτερα τὴν πολὺπλευρὴ προσωπικότητά του. Οἱ 13 αὐτές ανέκδοτες ἐπιστολές του καλύπτουν τὴν κρίσιμη γιὰ τὴν 'Ελλάδα καὶ τὸν Καποδίστρια χρονικὴ περίοδο ἀπὸ 24 'Οκτωβρίου 1830 μέχρι 16 Σεπτεμβρίου 1831, λίγες ἡμέρες δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὴ τραγικὴ δολοφονία του. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπευθύνονται πρὸς ἓνα διοικητικὸ ἄλλήλου, τὸν Δ. Νικολόπουλο, τοποτηρητὴν Αἰγίου, ἀποκαλύπτουν ὄχι μόνον μία πτυχὴ ἀπὸ τὸν ἐσῶτερον πνευματικὸν κόσμο τοῦ Καποδίστρια ἀλλὰ καὶ τὶς βαθύτερες πολιτικὲς του πεποιθήσεις πού κ' αὐτές πάντα εἶναι τόσο βαθεῖα διαποτισμένες ἀπὸ τὸν ψυχικὸ του πλοῦτο. Παραθέτουμε μὴ μικρὴ ἐπαγγελματικὴ φράσι του, ἐνδεικτικὴ τῆς ψυχικῆς ἀνωτερότητος τοῦ Καποδίστρια, πού καὶ ὁ ἐκδότης τῶν ἐπιστολῶν ὑπογραμμίζει στὸν πρόλόγόν του: «'Η καρδιά μου στᾶζει αἷμα ὁπότεν συλλογισθῶ πόσα θήματα μέλλουν νὰ σφαγιασθοῦν εἰς τὴν παραφροσύνην καὶ κακοήθειαν μικροῦ τινὸς ἀριθμοῦ φιλοδόξων καὶ ἀδιορθῶτων ραδιούργων».

E. E. K.

Εὐαγγέλου Γ. Σαββοπούλου: «'Ο Γεώργιος Γεμιστὸς Πλήθων—'Η ἐποχὴ τοῦ καὶ ἡ ἐποχὴ μας». Πειραιεὺς 1961.

Στὸ νέο του αὐτὸ βιβλίον, 39 σελίδων, ὁ συγγραφεὺς μᾶς δίνει μὴ σύντομη, μὴ ζωντανὴ εἰκόνα ἀπὸ τὴ ζωὴ, τὴ διδασκαλία καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γ. Γεμιστοῦ Πλήθωνος, τοῦ «διδασκάλου αὐτοῦ τοῦ Γένους» πού ἔζησε στὰ χρόνια τῆς παρακμῆς τοῦ Βυζαντίου (1355-1452). Δίνει μὴ σαφὴ εἰκόνα τῆς κοινωνικῆς, ἠθικῆς καὶ οἰκονομικῆς καταστάσεως, πού ἐπικρατοῦσε τότε καὶ κάνει χρησιμώτατες συγκρίσεις καὶ παραλληλισμοὺς μετὰ τῆ σημερινῆ κατάστασι, βγάζοντας τὸ συμπέρασμα πὸς ἡ κρίσις πού ἐπικρατοῦσε τότε—καὶ ἐπικρατεῖ καὶ σήμερα—εἶναι κυρίως ἠθικὴ καὶ πὸς πρέπει ν' ἀντιμετωπισθῇ ὄχι ὅπως τὴν ἀντιμετώπισεν ὁ Πλήθων, μετὰ τὴν ἄρνησις δηλαδὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ, μὴ μετὰ τὸ γόνιμο συγκερασμὸ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ

Χριστιανισμοῦ, ὅπως πολλὴ σωστὰ διέγραψεν ὁ συγγραφεὺς στὸ προηγούμενον βιβλίον του «Χριστιανισμὸς καὶ 'Εργασία» (1959), πού παρουσιάσαμε τότε στὴ στήλη αὐτῆ. 'Η ἀρχὴ τῆς «κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης», πού ὑποστηρίζει ὁ συγγραφεὺς, νομίζετι πὸς εἶναι δυνατόν νὰ λύσῃ εἰρηνικὰ ὅλα σχεδὸν τὰ κοινωνικὰ προβλήματα, φτάνει νὰ τὴν ἐφαρμόζουν πρόσωπα ἐντιμα καὶ ἱκανὰ.

Λίγα λόγια ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ συγγραφέως, δίνουν τὸ διάγραμμα καὶ τὸν σκοπὸ τοῦ βιβλίου του: «Διάλεξα γιὰ τὴν μελέτη μου αὐτὴν τὴν ἐποχὴ τῆς παρακμῆς τοῦ Βυζαντίου γιὰτι βλέπω σημεῖα παρακμῆς καὶ σήμερα—ἠθικῆς παρακμῆς πού εἶναι ἡ χειρότερη. Πῆρα ὡς θέμα τὴν ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ—Πλήθωνος γιὰτι καὶ θέλησα νὰ μεταλαμπαδεύσω ὅ,τι μὴ ἐπιτρέπονται οἱ δυνάμεις μου ἀπὸ τὸ ἔργο του—ἔργο δυστυχῶς ὄχι πολλὴ γνωστὸ στὴν Πατρίδα μας τὴν ὁποία τόσο ἐτίμησε ὁ μέγας «'Ελλην σοφός—ἀλλὰ καὶ φέρνοντας ὡς παράδειγμα τὸ δικό του σφάλμα, τὴν ἄρνησι τοῦ Χριστιανισμοῦ, νὰ προλάβω ὅλους τοὺς σημερινούς διανοούμενους οἱ ὅποιοι νοιώθουν σὰν καὶ μένα ἄγνοια, ἀνησυχία, καὶ μὴν κάνουν καὶ αὐτοὶ σφάλματα ψάχνοντας γιὰ νὰ βροῦν τὸ ἰδανικόν».

»'Ο Γεμιστὸς, βλέποντας τὸν ἀφανισμὸ τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τὴ σῆψις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ζήτησε νὰ βοῆ τὸ ἰδανικὸ φάρμακο. 'Η πραγματικότης τὸν ἀηδίασε, καὶ δίκαια, τὸ ἰδανικὸ ὅμως τὸν παρέσυρε στὸ νὰ ἀρνηθῇ τὸν θεῖο Διδάσκαλο καὶ νὰ προσπαθῆσαι νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ μετὰ τὸν θεῖο, μετὰ τὸ 'Ολύμπιο Πάνθεο. Ἀσημόνησε ὁ Γεμιστὸς, καὶ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμε καὶ ἡμεῖς ὅτι ὅλες οἱ θρησκείες, ὅλα τὰ καθεστῶτα, ἔχουν καὶ κακούς ἱεροφάντες. Δὲν φταίει ποτὲ ὁ Θεός, ὁ οἰοσδήποτε Θεός, πολὺ περισσότερο ὁ Θεός τῆς 'Αγάπης, ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι, οἱ κακοὶ ἄνθρωποι, οἱ ἐκμεταλλεόμενοι κάθε ἱεροῦ καὶ ὄσιο».

»'Ο Γεμιστὸς ἔβλεπε μπροστὰ του τὸ χάος. Χάος βλέπομε καὶ πολλοὶ ἀπὸ ἐμᾶς σήμερα. 'Αλλὰ τὸ χάος δὲν συμπληρώνεται μετὰ τὴν ἄρνησι. Συμπληρώνεται μετὰ τὴν ἄρνησι ἡ ὁποία θὰ ἐμνησθῆται ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πνεῦμα ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό».

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὸς ὁ κ. Σαββοπούλος, καὶ μετὰ τὴ μελέτη του αὐτῆ, ὅπως καὶ μετὰ πολλὰς ἄλλες προηγούμενες, προσφέρει μὴ σημαντικὴ συμβολὴ στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἐθνικὴ, ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀναγέννησι.

Δ. Α. Χρ.

Μηνιαῖον Περιοδικὸν «'Ακτίνες», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς 'Ενώσεως 'Επιστημόνων». 'Εκδοσις Χριστ. 'Ενώσεως «'Ακτίνες». Γραφεῖα: ὁδὸς Καρύτση 14, 'Αθήναι (Τηλ. 35-023)—Θεσσαλονίκης: 'Αγ. Σοφίας 38. —'Τπεύθυνος: Γ. Δ. 'Ιατριδης, κατοικία 'Αριστοφάνους 10 'Αθήναι (1). —'Ετησίαι συνδρομὴ δρχ. 45, ἔξωτ. δολλ. 3, —Προῖστ. Τυπογραφεῖον Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομυχάλη 176. —Χειρόγραφα, δημοσιεύμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.